

FİKRİYAT

SİİRT ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

FIKRIYAT

Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Cilt I, Sayı 2, Aralık 2021

Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Fikriyat* Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, yılda iki defa (Haziran ve Aralık aylarında) yayımlanan Uluslararası erişime açık bilimsel odaklı bir akademik dergidir. Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Fikriyat* Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nin amacı, sosyal bilimlere azamî derecede geniş bir perspektiften yaklaşarak alan çalışmalarına katkı sunmak ve çeşitlilik oluşturmaktır. Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Fikriyat* Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, **Türk Dili ve Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Programları, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Sanat Tarihi** başta olmak üzere sosyal bilimleri konu alan çalışmalara öncelik tanımaktadır. Dergimizde Türkçe, Almanca, Fransızca ve İngilizce dillerinde yazılan makalelere yer verilir. Fakat Türkçe dışındaki dillerde yazılan makale sayısı toplam makale sayısının yarısını geçemez. Ayrıca her sayıda sosyal bilimlerle ilgili kitap kritiği, yayın değerlendirme ve yayın tanıtımını konu alan çalışmalara da yer verilir.

İletişim

Doç. Dr. Ulaş Bingöl

email: ulasedebiyat@gmail.com

Tel: 05051138710

Dr. Öğr. Üyesi Enser Yılmaz

email: enseryilmaz@siirt.edu.tr

Teknik İletişim

Arş. Gör. İlknur Ağtürk

email: fikriyatdmail.com

EDİTÖR

Prof. Dr. Cahit Pesen (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Enser Yılmaz (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Doç. Dr. Ulaş Bingöl (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

ALAN EDİTÖRLERİ

Türk Dili ve Edebiyatı

Prof. Dr. Hüseyin Yaşar (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Felsefe

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih Güloğlu (Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis, Türkiye)

Sosyoloji

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Psikoloji

Dr. Zakir Elçiçek (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Programları

Doç. Dr. Veysel Okçu (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Coğrafya

Doç. Dr. Adnan Alkan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Tarih

Prof. Dr. Gülnisa Aynakul (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Yabancı Dil Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt Demir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Öğr. Gör. Halil Özdemir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Redaksiyon

Arş. Gör. Ümit Çelebi (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Arş. Gör. Yunus Özduğun (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Mizanpaj

Arş. Gör. Dilan Tapar (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Arş. Gör. İlknur Ağtürk (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma (Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul, Türkiye)

Prof. Dr. Cemalettin Erdemci (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Prof. Dr. Maria DiBatissa (Princeton Üniversitesi, Princeton, USA)

Prof. Dr. Kemal Sılay (Indiana Üniversitesi, Bloomington, USA)

Prof. Dr. İbrahim Kavaz (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)

Prof. Dr. Hasan Basri Memduhoğlu (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Prof. Dr. Murat Ağarı (Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye)

Prof. Dr. Cahit Epçaçan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet Kankal (Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Abdülmecit Canatak (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye)

Prof. Dr. Salahaddin Bekki (Kırşehir Üniversitesi, Kırşehir, Türkiye)

Prof. Dr. Konuralp Ercilasun (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye)

Prof. Dr. Cholpon Chotaeva (American University Of Central Asia, Bişkek, Kırgızistan)

Prof. Dr. Abdülhalik Bakır (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, Türkiye)

Prof. Dr. Aydın Çelik (Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye)

Prof. Dr. Erdal Açıkşes (Munzur Üniversitesi, Tunceli, Türkiye)

Prof. Dr. Pınar Ülgen (Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye)

Doç. Dr. Güray Alpar (Emekli Tümgeneral) (Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Alican (Muş Alparslan Üniversitesi, Muş, Türkiye)

Doç. Dr. Murat Serdar (Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye)

Doç. Dr. Rıskul Joldoshev (Kırgızistan İlimler Akademisi, Bişkek, Kırgızistan)

Doç. Dr. Murat Zengin (İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye)

Dr. Jonas Elbousty (Yale Üniversitesi, Connecticut, USA)

Dr. Öğr. Üyesi Mehdi REZAI (Allameh Tabataba'i University, Tahran, İran)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Kemal Timur (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Türkiye)

Doç. Dr. Seyfettin Kaya (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Doç. Dr. Mustafa Yiğitoğlu (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkakim Tuğluk (Iğdır Üniversitesi, Iğdır, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Figen Kanbir (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Doç. Dr. Mustafa Yiğitoğlu (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Doç. Dr. Abdulkakim Tuğluk (Iğdır Üniversitesi, Iğdır, Türkiye)

Doç. Dr. Adem Gürbüz (Bingöl Üniversitesi, Bingöl, Türkiye)

Doç. Dr. Fethi NAS (Bartın Üniversitesi, Bartın)

Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye)

Doç. Dr. Seyfettin Kaya (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Başkan (Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Özkan Ciğa (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tan (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Çetinkaya (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Saylık (Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye)

Dr. Mehmet Cihangir (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

Dr. Feyza Bulut (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye)

İÇİNDEKİLER

Editör Notu.....	VI
1. Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği.....	105-125
2. Süryani Kadimde Evlilik Sakramenti	126-144
3. Zorba ve Mağdur Olan Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi	145-161
4. Epifani Kavramı ve Edebî Eserlerde Epifani	162-182
5. Aristoteles ve Platon'un Bilim Sınıflaması Üzerine	183-192

Değerli hocam,

2021 yılının başında kurduğumuz Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Fikriyat* Dergisi'nin ikinci sayısını 15 Aralık 2021 tarihinde yayımladık. İlk sayıda olduğu gibi ikinci sayıda da bilimselliğe bağlı kalmayı temel ilke edinen *Fikriyat* editör kurulu, ilk sayıda yayımlanan makalelerin değerlendirme sürecini titizlikle takip etmiş ve nitelikli yayın hedefinden taviz vermemiştir. Birinci sayımızı yayımladıktan sonra ulusal ve uluslararası indekslerde taranmak için başvuruda bulunduk. İndekslere kabul edilme süreçlerimiz devam etmektedir. İkinci sayımızı yayımladıktan sonra yayın hayatımızı Dergipark sistemi üzerinde devam ettireceğiz. Dergimizin ikinci sayısında beş araştırma makalesi bulunmaktadır.

Dergimizin bir sonraki sayısı Haziran 2022'de yayımlanacaktır. Haziran 2022 sayısı için makale kabulüne başlamış bulunmaktayız. 30 Nisan 2022 tarihine kadar kıymetli çalışmalarınızı dergimize yollayabilirsiniz. Dergimizin son sayısına şu adresten erişebilirsiniz: <https://fikriyat.siirt.edu.tr/>

Prof. Dr. Cahit PESEN

Editör/Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı

FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2021

Makale Adı /Article Name

GELENEKSEL TÜRK
TİYATROSUNDA ON KÖK DEĞER:
ORTAOYUNU ÖRNEĞİ

TEN ROOT VALUES IN
TRADITIONAL TURKISH THEATRE:
THE CASE OF THE ORTAOYUNU

Yazar

Muhammet ŞAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, e-mail: msar86@hotmail.com,

ORCID NO: 0000-0002-8874-0753

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 10 Eylül 2021

Kabul Tarihi: 20 Kasım 2021

Yayın Tarihi: 15 Aralık 2021

Kaynak Gösterme

Şar, M. (2021). Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği.
*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar
Dergisi*, 1 (2), s.105-125.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayının gerekmediğini beyan etmiştir.

Öz

Değerler eğitimi günümüzde sosyal bilimlerin öne çıkan bir konusu haline gelmiştir. Değerler eğitiminde kullanılacak metinler de bu bağlamda önem kazanmıştır. Edebi metinlerin değerler eğitimi açısından uygunluğu önemli bir araştırma konusu olmuştur. Pek çok eser değerler eğitimi göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir.

Bu çalışmada Geleneksel Türk tiyatrosu türlerinden ortaoyununa ait bazı metinler değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Yapılan incelemede on kök değer(adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) ve bu değerlerle ilgili tutum ve davranışlar dikkate alınmıştır. Diğer birçok değer çalışma kapsamının dışında tutulmuştur.

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinin kullanıldığı bu çalışmada toplam yedi metin incelenmiştir. Her metinde belirlenen değerler iki kez okunarak kaydedilmiştir. İncelenen metinlerde belirlenen değerler ilgili başlıklar altında sunulmuştur. Çalışmada uygun başlık altında her bir değer bir örneği verilmiştir. Araştırmanın sonuç kısmında elde edilen bulgulara dayalı olarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen metinlerde on kök değer her birinin defalarca vurgulandığı tespit edilmiştir. İncelenen metinlerde en çok tekrarlanan değer saygı değeri olduğu görülmüştür. En az vurgulanan değer ise adalet değeri olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada incelenen metinlerin değerler eğitiminde kullanılabilir pek çok örnek içerdiği sonucuna varılmıştır. Bu metinlerin değerler eğitimi açısından kullanılabilir ürünler olduğu ortaya konmuştur. Geleneksel Türk tiyatrosuna ait bu ürünlerin dil ve üslup özellikleri gözden geçirilerek yeniden yazılabileceği ve Türkçe derslerinde kullanılabilirliği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Değer, Değerler eğitimi, Geleneksel Türk tiyatrosu, Ortaoyunu

Abstract

Values education has become a prominent subject of social sciences today. The texts to be used in values education have also gained importance in this context. The suitability of literary texts in terms of values education has been an important research subject. Many works have been analyzed considering values education.

In this study, some "middlegame" texts, which are among the products of traditional Turkish theater, were examined in terms of values education. Ten fundamental values (justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, benevolence) and attitudes and behaviors related to these values were taken into consideration in the study. Many other values were excluded from the scope of the study.

In this study, in which document analysis, one of the qualitative research methods, was used, a total of seven texts were examined. The determined values in each text were recorded by reading twice. The values determined in the analyzed texts are presented under the relevant headings. An example of each value is given under the appropriate title in the study. Various suggestions were made based on the findings obtained in the conclusion part of the study.

It has been determined that each of the ten root values is repeatedly emphasized in the texts examined within the scope of the research. It has been seen that the most repeated value in the analyzed texts is the value of respect. It was determined that the least emphasized value was the value of justice.

It has been concluded that the texts examined in the research contain many examples that can be used in values education. It has been revealed that these texts are products that can be used in terms of values education. It has been understood that these products of traditional Turkish theater can be rewritten and used in Turkish lessons by reviewing their language and stylistic features.

Key words: Value, Values education, Traditional Turkish theater, Ortaoyunu

Giriş

Değer kelimesi Türkçe sözlükte “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü; üstün nitelik, meziyet, kıymet” (RTL: 1) olarak tanımlanmaktadır. Okçu (2020: 19)’ya göre “Değer, bir milletin varlığı, birliği ve bağımsızlığının temin edilebilmesi için gerekli olan ortak kültür, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançları ifade eder.” “Özünde bireyin yaşantısına şekil veriyor gibi görünse de genel anlamda toplumsal yaşamın düzenlenmesinde aktif ve küçümsenmeyecek bir rol oynar”(Çopur ve Üredi, 2020: 147). Değerler sayesinde toplumdaki bireyler benzer davranışlar sergileme eğilimi gösterir. Böylelikle topluma, onu oluşturan bireylerin büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenip sürdürülen davranışlar hâkim olur ve bu ortak davranışlar toplumun geleceğine yönelik yadsınamaz bir işlev görür.

“Bir toplumun geleceği, iyi yetişmiş ve sağlam, üstün karakterli kişilerin varlığına bağlıdır” (Hökekleli, 2013: 288). Bu bağlamda değer eğitimi bütün toplumlar için büyük önem arz eder. “Değerler kadar bu değerlerin edindirilmesi yani sonraki nesillere aktarılması da önemlidir.” (Bulut, 2021: 250). Her toplum huzur ve barışı sağlayan davranış biçimlerini nesiller boyu aktararak bu davranışların varlığını ve sürekliliğini sağlama çabası gösterir (Yılmaz, 2014: 11).

“Her kültürün belli başlı değerleri vardır ve bu değerler o kültürü diğerlerinden ayırır”(Oral, 2019: 23). Bir topluma uyum sağlamak isteyen bireyin o toplumun değerlerine uygun davranışlar sergilemesi gerekir. Aksi halde kötü, sapık ya da suçlu olarak algılanır (Özensel, 2019: 70). Bireyin bu istenen davranışları çocukluktan itibaren edinmeye başladığı bilinmektedir.

Değer eğitimi ilk olarak ailede kazandırılır, çevrenin ve okul yaşantısının etkisi içerisinde devam eder (Öztaş, 2017: 3077). Ailede bu eğitimin beşikte ninnilerle başladığını söylemek yanlış olmaz. Zira ninniler annenin oluşturduğu duyu yüklü metinler olmakla beraber toplumun kültürünü ve değer yargılarını aktarmada birer araç görevi görürler. Kanak, Önder ve Subaşı (2018: 600) “Türk Ninnileri” adlı kitaptaki toplam 1650 ninniye MEM’in Okul Öncesi Değerler Eğitimi Yönergesi’nde yer alan değerler açısından inceledikleri bir çalışmada 492 kez değer vurgusunun yapıldığını ortaya koymuşlardır. Bu çalışma ninnilerin değerler eğitimi açısından zengin bir kaynak olduğunu ortaya koymakta ve değer eğitimine küçük yaşlarda ninnilerle başladığını göstermektedir.

Ailede ninnilerle başlayan değer eğitimi masallar, efsaneler gibi edebi türlerin yanında, bireyin bulunduğu çevrenin etkisi altında devam eder. Daha sonra bu eğitimi okullar üstlenir ve değer eğitimi daha planlı bir şekilde yürütülür. Bireylerin iyi davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donanımlı hale getirilmesi, eğitim kurumlarının hedeflerindedir (Hökekleli, 2013: 292). Eğitim kurumlarında değer eğitimine gereken önemin verilmesi, değer eğitiminin doğru bir şekilde işlenmesi toplumun iyi yönde gelişimi açısından büyük bir öneme sahiptir (Kasapoğlu, 2013: 98). Günümüz öğretim programlarına baktığımızda değerler eğitiminin üzerinde en çok durulan konulardan biri olduğu görülmektedir. Türkçe Dersi Öğretim

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği* Programı'nda(2019: 4) eğitim sistemimizin asli görevinin temel değerleri benimseyen bireyler yetiştirmek olduğu belirtilmektedir.

Değerlerin bireylere informal yollarla aktarımı günümüzde yürütülememektedir. Bunun nedenleri arasında annenin iş hayatına atılması, aile bireyleri arası iletişimin giderek azalması gibi pek çok etmen sıralanabilir. Bunun sonucu olarak değer eğitimi konusunda sorumluluğun bir kısmını okullar üstlenmektedir(Kaya ve Taşkın, 2019: 90-91).

“İyi, kötü, doğru ve yanlış gibi kararlarımızı değerler aracılığı ile oluştururuz”(Sezer ve Çoban, 2016: 24). Değerler bireylere toplumca önemli olan davranışları, çeşitli durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini kavratma gayesi güder(Topal, 2019: 248). Bireylerin ve toplumun yönünü belirlemesine kaynaklık eder(Şimşek, 2015: 81). “Bir davranış örüntüsü dizisine yakıştırılan sosyal değer, kişiler üzerinde de o denli güçlü bir baskı yapar ki sonunda kişiler o değere uyarlar”(Fichter, 2019: 171). Böylelikle bireyler küçük yaşlardan itibaren toplumun beklentileri yönünde davranışlar geliştirirler.

Toplum tarafından önemli görülen değerler nesilden nesle aktarılmaktadır. Bu aktarım süreci bazen rol model almak suretiyle yaşantı yoluyla bazen de yazılı eserler yoluyla gerçekleştirilir(Çopur ve Üredi, 2020: 148). Bu eserlerle bireylere adalet, saygı, dostluk gibi pek çok değer aktarılmış ve benimsetilmiş olur. Böylece bireyler sağlam bir karaktere sahip olurlar. Değerler sistemi sağlam ve güçlü olan bireylerin davranışları daha tutarlı, kişilikleri daha sağlam olur. Değerler sistemi zayıf bireylerin ise kişilikleri ve davranışları tutarsız olmaktadır(Korkmaz, 2019: 39).

“Toplumsal şartlar değiştikçe, bir toplumdaki değer hiyerarşisinin de değişmesi kaçınılmazdır”(Özensel, 2019: 77). Bu değişimin kuşaklar arasında bir çatışmaya sebep olmaması için bireylerin bu değişimin farkında olması ve bu değişimin yavaş gerçekleşmesi gerekir. Bu değişimin kontrollü bir şekilde gerçekleşmesini mümkün kılmada ise toplumun benimsediği değerleri bir sonraki nesle aktarabilme yeterliliği ve kararlılığı büyük önem taşır.

Toplumun devamı için çok önemli bir yere sahip olan değerlerin gelecek nesillere aktarımı pek çok yolla sağlanır. Tiyatro türünün özellikleri düşünüldüğünde bu açıdan kullanılabilir en ideal yöntemlerden biri olduğu söylenebilir. Zira tiyatro eğitim-öğretim sürecinde önemli işlevleri yerine getiren bir türdür. Türkçenin dil bilimsel özelliklerini kavratmanın yanında çeşitli değerlerin de tiyatro aracılığıyla benimsetilmesi mümkündür(Batur ve Şaşmaz, 2018: 2520).

Problem Durumu

Tarihsel süreç içerisinde sözlü edebiyat ürünleriyle aktarılagelen birçok değer günümüzde daha çok yazılı edebiyat ürünleri ile verilmektedir. Dünyanın küçük bir köy gibi olduğu ve çeşitli milletlerin eserlerinin her milletin edebiyatında kullanılabildiği günümüzde çocukların kendi değerleriyle örtüşen eserlerin en kalitelileriyle karşılaştırılması büyük bir önem arz etmektedir. Bu bakımdan öncelik tabi ki de o kültürün içinde oluşan edebi eserlere verilmelidir. Geleneksel Türk tiyatrosu ürünlerinden olan ortaoyunu da oluşum ve gelişimi düşünüldüğünde öncelik verilmesi gereken edebi metinleri barındırmaktadır. Bu

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği* bağlamda bu eserlerin de değerler eğitimi açısından ele alınması önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Türk edebiyatında önemli bir yeri olan Geleneksel Türk tiyatrosu ürünlerinden ortaoyunu metinlerinin on kök değer(adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) açısından incelenmesi hedeflenmiştir.

Günümüzde değerler eğitiminde edebi eserlerin büyük bir rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda toplumun değer yargılarıyla şekillenmiş ve toplumu anlatan eserlerin o toplumun değerlerini aktarmada daha kullanışlı olmaları olağandır. Geleneksel Türk tiyatrosu ürünlerinden olan ortaoyununa ait metinler toplumu yansıtan ürünlerdir. Türk edebiyatı açısından önemi düşünüldüğünde bu ürünlerdeki değerlerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Yaşamı boyunca çevresel etkenle karşı karşıya kalan çocukların kendi kültürel değerlerini edinmesi için şüphesiz kendi kültür ortamının ürünleriyle daha çok karşılaşması gerekir. Bu bağlamda kültürümüze ait eserlerdeki değerleri ortaya koymak büyük önem arz etmektedir.

Çalışmanın Metod ve Yöntemi

Nitel araştırma deseninde olan bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. “Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir”(Karataş, 2017: 77).

Çalışmada kaynak olarak kullanılacak olan metinlerin tamamı okunmuş, on kök değere yönelik bulgular tek tek belirlenmiştir. Her değer ile ilgili ayrı bir başlık açılmış, sonuçlar bu başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Değerlerle ilgili bulguların eserlerde nasıl yer aldığı tespit edildikten sonra her metinden ilgili değerle ilgili birer örneğe çalışmada yer verilmiştir. Yapılan araştırma sonunda incelenen metinlerde hangi değerlere daha çok yer verildiği belirlenmiştir.

Sınırlılıklar

Araştırmanın çalışma materyalini Ünver Oral’ın hazırladığı “Beş Ortaoyunu” adlı kitabından rastgele seçilen dört ortaoyunu metni ile Yusuf Duru’nun “Karagöz Geleneksel Sahne Sanatları” adlı eserinde yer alan üç ortaoyunu metni oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma: “Fotoğrafçı”, “Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”, “Çevreci”, “Geçmiş Zaman Olur Ki”, “Öyle Denmez Oyunu”, “İzdivacı Aylak Hamdi”, “Adam Olmaya İlk Adım” adlı metinlerle sınırlıdır.

Ayrıca çalışma, MEB Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan 10 kök değer (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) ile sınırlıdır. Eserlerdeki on kök değerinin tespitinde bu kök değerlerle ilgili tutum ve davranışlar da dikkate alınmıştır. On kök değer ve ilgili tutum ve davranışlar aşağıda sunulmuştur:

“**Adalet:** adil olma, eşit davranma, paylaşma...

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*

Dostluk: diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...

Dürüstlük: açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...

Öz denetim: davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...

Sabır: azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme...

Saygı: alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme...

Sevgi: aile birliğine önem verme, fedakârlık yapma, güven duyma, merhametli olma, vefalı olma...

Sorumluluk: kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...

Vatanseverlik: çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme...

Yardımseverlik: cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma..." (MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Basın Açıklaması, 2017: 24).

Çalışmaya kolaylık sağlaması için incelen kitap isimleri çalışma içerisinde kısaltma şeklinde gösterilmiştir. İlgili kısaltmalar şu şekildedir:

BOO: Beş Orta Oyunu

KGSS: Karagöz Geleneksel Sahne Sanatları

Bulgular ve yorum

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular, ilgili başlıklar altında sunulmuştur. Her başlık altında ilgili değere yönelik birer örneğe yer verilmiştir. Bulguların sonunda, tüm veriler genel bir tabloda gösterilmiş ve toplu bir değerlendirme yapılmıştır.

1. ADALET

Çalışmada elde edilen adalet değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	-	-
İzdivacı Aylak Hamdi	-	-
Adam Olmaya İlk Adım	-	-
Fotoğrafçı	1	20
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	-	-

Çevreci	2	40
Geçmiş Zaman Olur Ki	2	40
Toplam	5	100

Tablo 1: İncelenen metinlerde adalet değerinin dağılımı

İncelenen metinlerde adalet değerinde “Fotoğrafçı”, “Çevreci” ve “Geçmiş Zaman Olur Ki” adlı metinlerde vurgu yapıldığı görülmektedir. İncelenen diğer metinlerde adalet değerine yönelik bir bulguya rastlanılmamıştır. Aşağıda adalet değerine yönelik örneklerle yer verilmiştir.

“Fotoğrafçı”

Pişekâr: Hamdi efendi, dut yemiş bülbül gibi ne susuyorsun. Biraz da sen lâfa karışsana.. Rüstem pehlivana borçlu çıktık. Ne yapalım. Bir akıl öğret.

Kavuklu: Canım, adama borçluysan ödeyeceksin (BOO: 63).

“Çevreci”

Sayın Hıdırlıp Hamhumşaralop: (Şaşkın ve kızgın) Beni nasıl tutuklarsın? Ben Sayın Hıdırlıp Hamhumşaralop’um. Ben çok varlıklıym, ülkenin her yerinde ve dış ülkelerde sayısız fabrikalarım, işyerlerim, turizm kuruluşlarım, otellerim, tatil köylerim, villalarım, (...) Sen kim oluyorsun da beni tutukluyorsun? Söyle bana sen kimsin?

Hamdi: (...) Uzun yıllardır senin çevreye verdiğin zararları ve yaptığın yasadışı işleri adım adım izliyorduk. Sonuçta seni yakalayıp adaletin pençesine teslim etmek bugün bana kismetmiş. Bu yüzden çok mutluyum(BOO: 328).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Hamdi: Onu bunu bilmem. Her işin bir kralı kuralı vardır. Fitne iyi bir şey değildir.

I. İşçi: Haydaa! Ne fitnessi, Baba? Hakkımızı istediysen kötü mü ettik. Çıktık huzurlarına, maaşımıza zam dedik. (...) (BOO: 220).

2. DOSTLUK

Çalışmada elde edilen dostluk değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	-	-
İzdivacı Aylak Hamdi	2	10,52
Adam Olmaya İlk Adım	2	10,52
Fotoğrafçı	3	15,78
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	3	15,78

Çevreci	3	15,78
Geçmiş Zaman Olur Ki	6	31,57
Toplam	19	100

Tablo 2: İncelenen metinlerde dostluk değerinin dağılımı

Tablo incelendiğinde dostluk değerine yönelik bulgulara “Öyle Denmez Oyunu” adlı metin haricinde tüm metinlerde yer verildiği görülmektedir. Aşağıda bazı örneklere yer verilmiştir.

“İzdivacı Aylak Hamdi”

Hamdi: (Şaşırır) Anaaa! İyi ama ben beceremem ki abi ya...

İsmail: Sen merak etme, ben sana işin inceliklerini öğreteceğim. (KGSS: 144).

“Adam Olmaya İlk Adım”

İsmail: Oğlum, gel dedin, geldim. İki saattir işin gücün dalga dubara. Hayırdır sıkıntın ne? Çok önemli bir durum demiştin. Ölüm kalım meselesi diye eklemiştin(KGSS: 153).

“Fotoğrafçı”

Kavuklu: Allah Allah... İsmail sen istersen bana pekalâ bir iş bulabilirsin.. Ben bu günlerde uşaklığa bile razıyım.

Pişekâr: Aman birader o nasıl söz.. Biz seninle kardeşten daha ileriyiz senin uşak olmanı ister miyim?. Dur, dur aklıma bir şey geldi. Resimden anlar mısın? (BOO: 40).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Kavuklu: Ne yapayım hayatım, çocuk hoş. (Pişekâr’a sarılır) Ne söyleyeceğimi bilemiyorum çok teşekkür ederim.

Pişekâr: Dostlar ne güne Salımcığım. Para harcanır, aşk biter, dostluklar dayanır. Bir musibet bin nasihatten iyidir. Bir daha düşünmeden hareket etme(BOO: 306).

“Çevreci”

İsmail: (...) Çıldırttın beni bugün... Ama eski arkadaşımın. Aynı mahallede büyüdük. Kardeşim gibisin... Bu yüzden şakacılığına veriyorum bu sözlerini. Ve seni bağışlıyorum. (...) (BOO: 320).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Usta: Eksik olmayın ama.. Bakın, şu karşıdaki Ahi kardeşim de işinin ehlidir. Bugün daha siftah etmedi, ama ben ettim. Ona yaptırmanız?(BOO: 181).

3. DÜRÜSTLÜK

Çalışmada elde edilen dürüstlük değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	-	-
İzdivacı Aylak Hamdi	-	-
Adam Olmaya İlk Adım	3	20
Fotoğrafçı	3	20
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	2	13,33
Çevreci	-	-
Geçmiş Zaman Olur Ki	7	46,66
Toplam	15	100

Tablo 3: İncelenen metinlerde dürüstlük değerinin dağılımı

İncelenen metinlerde dürüstlük değerine genellikle açık, anlaşılır olma ve sözünde durma şeklinde yer verildiği görülmüştür. Aşağıda dürüstlük değerine yönelik örneklerle yer verilmiştir.

“Adam Olmaya İlk Adım”

İsmail: (Öfkelenir) Ulan edepsiz, ben öyle mi dedim? Edep erkân dedim. Yani görgü, nezaket, adamlık yok, dedim sende. Evladım bak, senin en büyük eksikliğin sana bir yol gösterenin olmayışı. Haşa huzurdan, şu dünyaya serseri gelmişsin, serkeş gidiyorsun(KGSS: 155).

“Fotoğrafçı”

Kavuklu: Tamam işte bizim marsık bu. Durduk, durduk turnayı gözünden vurduk. Eh ver bakalım elli altun'u.. Kızı bulduk.

Pişekâr: Nasıl yani?

Külhani: Sevgilimi bulana elli altun vereceğimi vadetmiştim de onu istiyorlar.

Pişekâr: Veriniz efendi oğlum veriniz.

Kavuklu: Yaşsa. (Elini uzatır.)

Pişekâr: Ama bana veriniz.. Çünkü sevdiğiniz kız hemen yanı başımda.. Bir seslensem hemen gelecek.

Külhani: Demeyin, verin elinizi öpeyim. (keseyi Pişekâr'a verir.) Alın anamın ak sütü gibi helâl olsun(BOO: 74).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*
Pişekâr: Bu olay sana ders olsun. Borcuna sadık ol, kimseye hilekârlık yapma.
Kavuklu: Tamam söz veriyorum, hilekârlık, dolandırıcılık yok(BOO:307).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Usta: Öyle, tükürdüğünü yalamak olmaz. Söz verdik, gününde vereceğiz. Bu, işin ahlâkı gereğidir. Güveni sarsmak olmaz (BOO: 178).

4. ÖZ DENETİM

Çalışmada elde edilen öz denetim değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	-	-
İzdivacı Aylak Hamdi	-	-
Adam Olmaya İlk Adım	1	9,09
Fotoğrafçı	2	18,18
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	1	9,09
Çevreci	-	-
Geçmiş Zaman Olur Ki	7	63,63
Toplam	11	100

Tablo 4: İncelenen metinlerde öz denetim değerinin dağılımı

İncelenen metinlerde öz denetim değerine daha çok öz güvenli olma olarak yer verildiği görülmektedir. Aşağıda ilgili değere yönelik birkaç örnek verilmiştir.

“Adam Olmaya İlk Adım”

İsmail: (Öfkeli) Hadi oradan edepsiz. Beni kendin gibi başıboş mu sandın. Çok şükür bizim yolumuzu gösterenimiz var. Kendini benimle bir tutma. Ben bir yere girdiğim zaman ayağa kalkarlar saygı gösterirler. Ben senin gibi miyim be? (KGSS: 155)

“Fotoğrafçı”

Pişekâr: Peki be adam senden ne olur?

Kavuklu: Benden en iyi mebus olur İsmailciğim.. Benim elimden her iş gelir. Sen bana iş bul da bir tecrübe et bakalım. (BOO: 40)

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Pişekâr: Merak etmeyin. Ben ona öyle bir laf tuzakları kurarım ki, eninde sonunda avlanır(BOO: 260).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*
Usta: Asıl hata bende oldu Ahi. Vermezden önce gözden geçirmeliydim.
Neyse, kusura bakma. Bu Perşembeye gel al(BOO: 180).

5. SABIR:

Çalışmada elde edilen sabır değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	4	12,5
İzdivacı Aylak Hamdi	1	3,12
Adam Olmaya İlk Adım	7	21,87
Fotoğrafçı	7	21,87
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	4	12,5
Çevreci	4	12,5
Geçmiş Zaman Olur Ki	5	15,62
Toplam	32	100

114

Tablo 5: İncelenen metinlerde sabır değerinin dağılımı

İncelenen metinlerde sabır değerine sıkça yer verildiği görülmüştür. Bu değere daha çok Pişekâr ve Kavuklu arasında geçen yanlış anlamalara dayalı bölümlerde rastlanmaktadır. İlgili değere yönelik birkaç örnek aşağıda sunulmuştur.

“Öyle Denmez Oyunu”

İsmail: Hah öyle işte. Neyse efendim hazır çarşıya çıkmışken oduncular ve kömürcüler arastasına uğrayıp oradan da üç beş çeki odunla, birkaç yüz kilo kömür alıp eve göndereyim, dedim. Malum önümüz kış.

Hamdi: Aman efendim güle güle giyiniz, başınızda paralansın, başınızda paralansın.

İsmail: Ulan evladım, odun diyorum, odun! Başınızda paralansın olur mu?

Hamdi: Olmaz mı?

İsmail: Olmaz tabi. (...) (KGSS: 135).

“İzdivacı Aylak Hamdi”

İsmail: Bunu bilmek için âlim olmaya gerek yok, baksana haline. Rabbim seni bana imtihan vesilesi göndermiş galiba. Bak oğlum yeniden geliyorum, sen lokantacısın beni karşıla bakalım(KGSS: 145).

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*
“Adam Olmaya İlk Adım”

Hamdi: (Üzgün, kırgın) Yav İsmail, abimsin dedik, geldik yanına, göster abiliğini işte. Ne yapmamız gerekiyorsa öğret, yapalım. Ben evlenmek istiyorum. Al işte sana kalas bir odun, yont, düzelt, adam et. (KGSS: 156).

“Fotoğrafçı”

Pişekâr: Canım bırak şu saçma lâfları. Bak işte buna objektif derler.

Kavuklu: Anlamadım of çektim toz mu oldu?

Pişekâr: Of çektim değil, işte buna objektif, senin de bunun karşısına geçip herhangi bir vaziyette durmana da poz derler anladın mı? (BOO: 44).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Kavuklu: Ee birader sen de lafı ağzıma tıkıyorsun. Bekle biraz anlatacağım (BOO: 269).

“Çevreci”

İsmail: (...) Lâfi ters anlama bir defa, ne olursun... Nasıl da uyduruyorsun; fast food, fazla dut... Fast food diyorum sana, fast food... Yani hızlı yiyecek veya hazır yiyecek...

Hamdi: İsmailciğim, sen de bir öyle bir böyle konuşuyorsun. Hızlı yiyecek mi, hazır yiyecek mi? Karar ver, öyle söyle!

İsmail: Hamdiciğim uğraştırma beni! Hızlı, hazır... İki de bir... Hamburger, peynirli sandviç, sucuklu sandviç, sosisli sandviç, et döner, tavuk döner, dürüm, lahmacun, kızarmış tavuk, kumru gibi yiyecekler... (BOO: 320).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Pişekâr: Öyle demedim iki gözüm. Yani, pek merak ettim diyorum şu kısmeti. Anlat iki gözüm, anlat. Can kulağıyla dinliyorum(BOO: 174).

6. SAYGI

Çalışmada elde edilen saygı değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	3	8,10
İzdivacı Aylak Hamdi	7	18,91
Adam Olmaya İlk Adım	2	5,40
Fotoğrafçı	5	13,51
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	11	29,72
Çevreci	2	5,40
Geçmiş Zaman Olur Ki	7	18,91
Toplam	37	100

Tablo 6: İncelenen metinlerde saygı değerinin dağılımı

İncelenen metinlerde oyunun giriş ve sonuç kısımlarında seyirciye karşı gösterilen saygı dikkat çekmektedir. Girişte oyuncular selamlanmakta, sonuçta ise seyirciden af dileme şeklinde saygı değerine sıkça yer verilmektedir. Aşağıda metinlerde tespit edilen saygı değerine yönelik örneklere yer verilmiştir.

“Öyle Denmez Oyunu”

İsmail: (...) Efendim her ne kadar sürçü lisan etti isek affola. Akşamı şerifleriniz hayırla dola, iftarınız mübarek ola (KGSS: 138).

“İzdivacı Aylak Hamdi”

Hamdi: Yahu abi sen de hemen kızılıyorsun. Biraz şaka yapalım, dedik.

İsmail: Evladım, küçüklerin büyüklerle şakalarının belli bir ölçüsü vardır. Ölçüyü kaçırdın mı şirazedden çıkmış olursun(KGSS: 139).

“Adam Olmaya İlk Adım”

İsmail: (Aynı zamanda beden diliyle tarif ederek) Kemali edeple ayağa kalkılır. Hafif bir bel kırışı yapılır. Selama mukabele edilir yani. Sonra yine kibar bir ses tonuyla, evet efendim, öyledir efendim, münasıptir efendim, (Kısık sesle Hamdi'ye) arada sırada, ne buyurursunuz a benim efendim, denir (KGSS: 157).

“Fotoğrafçı”

Pişekâr: Gene yanlış anladınız.. (Bağırır.) ‘Senin ismin ne ulan’ denmez de.. Nezaket icabı adınızı bağışlar mısınız efendim denir. Adınız ne? (BOO: 33).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Kavuklu: Şimdi senin gibi abullabutlar yetişiyor... Mahvettiniz ulan canım şehir-i İstanbul’u, sizin yüzünüzden evimizden çıkamaz hale geldik(...)

Abulabut: (Kavuklu’nun üzerine yürür.) Aaa... Bak babalık orada bir dur bakalım. Bilip bilmeden bizim hakkımızda atıp tutamazsın(BOO: 287).

“Çevreci”

İsmail: Her ne kadar sürç-ü lisan ettik ise af ola! (...) (BOO: 333).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Usta: Gene yanlış anladın. Demem o değil. Gözünü para hırsı bürümüş tüccarlar böyle düşünür ancak. Zenaata saygı, kişiye saygıyı gerektirir. Biz kalktık, pirimizden böyle gördük(BOO: 178).

7. SEVGİ

Çalışmada elde edilen sevgi değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	6	40
İzdivacı Aylak Hamdi	-	-
Adam Olmaya İlk Adım	-	-
Fotoğrafçı	1	6,66
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	4	26,66
Çevreci	-	-
Geçmiş Zaman Olur Ki	4	26,66
Toplam	15	100

Tablo 7: İncelenen metinlerde sevgi değerinin dağılımı

Sevgi değeri incelenen metinlerde çoğunlukla aile birliğine önem verme ve merhametli olma olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda sevgi değerine yönelik birkaç örneğe yer verilmiştir.

“Öyle Denmez Oyunu”

İsmail: Efendim derken eve geldim nihayet. Elimde pideler, iftarlık birkaç şey gören çocuklar etrafımı aldılar ve bana sarılmaya başladılar. (KGSS: 138).

“Fotoğrafçı”

Pişekâr: Aman hanım kızım bu haber-i matem sahi mi? Ne zaman oldu bu felâket? Vah, vah.. Hiç de haberimiz olmadı(BOO: 28).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Kavuklu: Vay anasına.. Ne adamlar var... İnsan hiç ailesini terk eder mi? Sallandıracaksın böyle adamları ibret-i âlem için Taksim Meydanında! Ayıptır yahu... (BOO: 274).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Kayserili: Ossun emme. Tek sen eyi ol da, evimin direyi, gözümün nuru. Amanin şo yapılar hele bi yol. Pek bi gıvandım...(BOO: 224).

8. SORUMLULUK

Çalışmada elde edilen sorumluluk değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	2	25
İzdivacı Aylak Hamdi	-	-
Adam Olmaya İlk Adım	-	-
Fotoğrafçı	-	-
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	1	12,5
Çevreci	-	-
Geçmiş Zaman Olur Ki	5	62,5
Toplam	8	100

Tablo 8: İncelenen metinlerde sorumluluk değerinin dağılımı

İncelenen metinlerde en az yer verilen değerlerden birinin sorumluluk değeri olduğu görülmüştür. Aşağıda sorumluluk değerine yönelik bulgulardan örnekler verilmiştir.

“Öyle Denmez Oyunu”

İsmail: Hah öyle işte. Neyse efendim hazır çarşıya çıkmışken oduncular ve kömürcüler arastasına uğrayıp oradan da üç beş çeki odunla, birkaç yüz kilo kömür alıp eve göndereyim, dedim. Malum önümüz kış(KGSS: 135).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Pişekâr: Yahu sen iş arıyorum demedin mi? Hadi takıl ardıma bırak boşboğazlığı, memlekette iş nerde... (Yürümeye başlarlar.)

Kavuklu: (Kendi kendine) Adam haklı, çoluk çocuk açız. Bir de üstüne üstlük hanımla çocuğu bırakıp kaçtım. Kendimden utanıyorum. Çalışmam lazım... Çalışıp onları kurtarmam lazım... (BOO: 273).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Kavuklu: Memleket kazan ben kepçe, kapı kapı iş arıyorum. Allah seni inandırın, evdekilerin yüzüne bakamaz oldum, İsmail(BOO: 173).

9. VATANSEVERLİK

Çalışmada elde edilen vatanseverlik değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	-	-
İzdivacı Aylak Hamdi	-	-
Adam Olmaya İlk Adım	2	8,69
Fotoğrafçı	-	-
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	7	30,43
Çevreci	10	43,47
Geçmiş Zaman Olur Ki	4	17,39
Toplam	23	100

Tablo 9: İncelenen metinlerde vatanseverlik değerinin dağılımı

Vatanseverlik değerinin incelenen metinlerde daha çok tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma şeklinde yer aldığı görülmüştür. Aşağıda birkaç örneğe yer verilmiştir.

“Adam Olmaya İlk Adım”

İsmail: (...) Şimdi size bir oyun sergileyeceğiz. Bu oyun geleneksel Türk tiyatrosundan esinlenerek yazıldı. Yani hem geleneği, hem geleceği yaşayacağız. Yaşayıp yaşatacağı inşallah(KGSS: 150).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Kavuklu: Bak evladım, biz burayı 1571’de Barbaros Hayrettin Paşa’yla uzun uğraşlardan sonra fethettik. Akdeniz’i Türk gölü haline getirdik. (...)

Pişekâr: Birader anlat anlat da bizi dinleyen gençler de mazilerini öğrensinler. Malum ya, istikbal maziden aydınlanır(BOO: 268-269).

“Çevreci”

İsmail:-Hoş geldiniz efendim! Sağ olun efendim! Var olun efendim! Yüksek huzurlarınızda “Çevreci” adlı ortaoyunumuzu açmadan önce, hep birlikte “Onuncu Yıl Marşı”nı okuyacağız. Hazır mısınız? Elbette hazırsınız! Atatürk’ü saygıyla anarak, haydi şimdi hep birlikte “Onuncu Yıl Marşı”nı okuyalım!

(Seyirciler İsmail’le birlikte ve müzik eşliğinde “Onuncu Yıl Marşı”nı okurlar.) (BOO: 312).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

Hamdi: İyidir iyidir. Ne demiş atalarımız? Yuvarlanan taş yosun tutmaz(BOO: 222).

10. YARDIMSEVERLİK

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*
Çalışmada elde edilen yardımseverlik değerine yönelik bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

İncelenen metinler	f	%
Öyle Denmez Oyunu	-	-
İzdivacı Aylak Hamdi	4	17,39
Adam Olmaya İlk Adım	-	-
Fotoğrafçı	6	26,08
Dünyada Mekân Yahud Hilekâr	6	26,08
Çevreci	2	8,69
Geçmiş Zaman Olur Ki	5	21,73
Toplam	23	100

Tablo 10: İncelenen metinlerde yardımseverlik değerinin dağılımı

İncelenen metinlerde yardımseverlik değerine daha çok Pişekâr'ın Kavuklu'ya iş bulmaya çalıştığı bölümlerde rastlanılmaktadır. Metinlerde bu değer genellikle dostluk değeriyle iç içedir. Aşağıda birkaç örneğe yer verilmiştir.

“İzdivacı aylak Hamdi”

İsmail: Oğlum bak sana yardım etmek istiyorum. Fakat bir yandan da yaptıklarımı söylediklerini düşünüyorum. Ulan merhametten maraz doğar, sözünü haklı çıkarmak için özel uğraş veriyorsun gibi geliyor bana.

Hamdi: (Üzgün) İyi tamam abi, bir şey demeyeceğim.

İsmail: (Sessizlik içinde Hamdi'nin yüzüne bakar, üzüldüğü yüzünden belli olmaktadır) Bak önce sana düzenli, doğru dürüst bir iş bulmamız lazım. Söyle bakayım bana sen daha önce hiçbir işte çalıştın mı? (KGSS: 142).

“Fotoğrafçı”

Zenne: Efendim kaptan merak etmiş, yanımıza geldi, bana bir şeyler içirdi hemen oradan iki tayfa çağırdı, beni alıp doğru kaptanın kamarasına götürdüler, kendi de geldi, birtakım kekremsi sular verdiler ama efendim bir türlü içemedim.. (...)

Pişekâr: Efendim bu halde kaptan yanınızda mı?

Zenne: Elbette, hiç beni yalnız bırakır mı?

Pişekâr: Ne gibi tedavi yapıyor? (BOO: 29).

Kavuklu: Sen ya hesap bilmiyorsun, ya da dayak yemedin. Nerde bende para be? Herkes para vermeden kaçtı. Daha siftah etmedik.

Külhani: Durun efendim durun. Borç ne ise ben öderim. Ağalar yarın sabah gelsinler benden alsınlar oldu mu?

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*
Hepsi: Oldu, oldu. (BOO: 76).

“Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”

Pişekâr: Üzüldüğünüz şeye bak! Dert etmeyin... Her derdin çaresi bulunur.
Kendi dairemi kiraya verene kadar orada oturursunuz. (...) (BOO: 258).

“Çevreci”

Hamdi: (...) Sayın Hıdırlıp Hamhumşaralop’a gidip adam gibi bu işte istekliyim, diyeceğim. Senin onunla bir yakınlığın, bir dostluğun varsa bana yardım et!

İsmail: Rican başımın üstüne Hamdiciğim. Arkadaşlığımızı bugün göstermeyeceğiz de ne gün göstereceğiz?... Sana bir torpil yaparım! (BOO: 322).

“Geçmiş Zaman Olur Ki”

İsmail: Buyrun gidelim. Bir odaya yerleşip, istirahatimize bakın(BOO: 202).

Araştırma sonunda elde edilen bulgular bir bütün halinde tablo şeklinde aşağıda sunulmuş, genel bir değerlendirme yapılmıştır.

DEĞERLER	İNCELENEN METİNLER															
	Öyle Denmez Oyunu		İzdivacı Aylak Hamdi		Adam Olmaya İlk Adım		Fotoğrafçı		Dünyada Mekân Yahud Hilekâr		Çevreci		Geçmiş Zaman Olur Ki		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Adalet	-	0	-	0	-	0	1	3	-	0	2	8	2	3	5	2
Dostluk	-	0	2	14	2	11	3	10	3	7	3	13	6	11	19	10
Dürüstlük	-	0	-	0	3	17	3	10	2	5	-	0	7	13	15	7
Öz denetim	-	0	-	0	1	5	2	7	1	2	-	0	7	13	11	5
Sabır	4	26	1	7	7	41	7	25	4	10	4	17	5	9	32	17
Saygı	3	20	7	50	2	11	5	17	11	28	2	8	7	13	37	19
Sevgi	6	40	-	0	-	0	1	3	4	10	-	0	4	7	15	7
Sorumluluk	2	13	-	0	-	0	-	0	1	2	-	0	5	9	8	4
Vatanseverlik	-	0	-	0	2	11	-	0	7	17	10	43	4	7	23	12
Yardımseverlik	-	0	4	28	-	0	6	21	6	15	2	8	5	9	23	12
Toplam	15	100	14	100	17	100	28	100	39	100	23	100	52	100	188	100

121

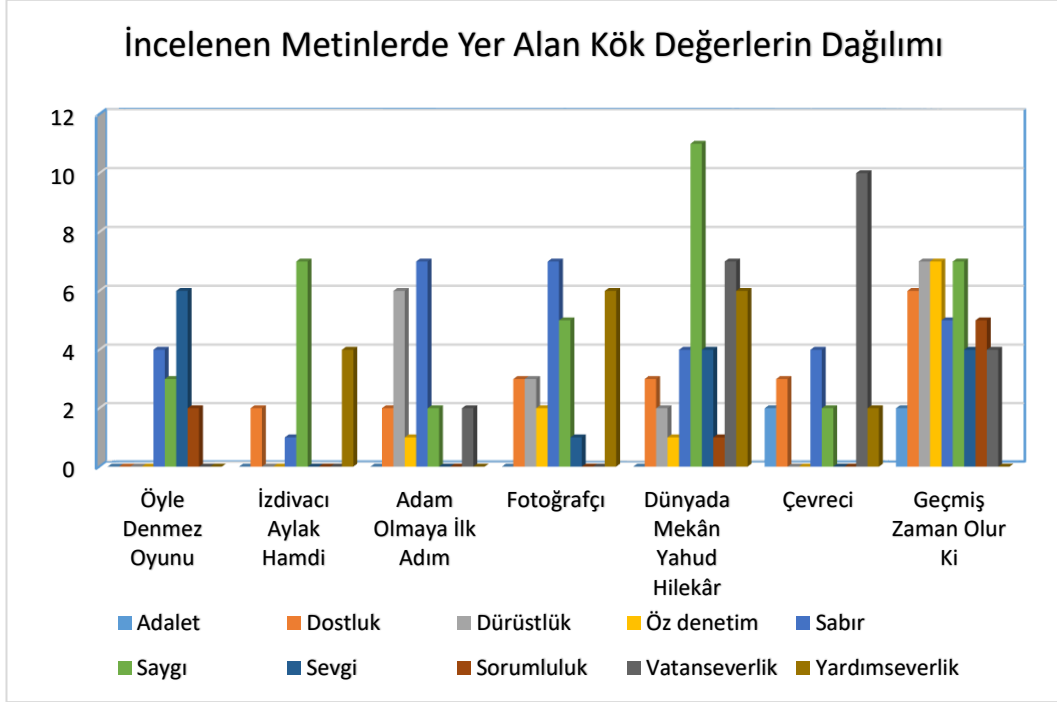
Tablo 11: İncelenen metinler ve metinlerde yer verilen değerlerin dağılımı

Tablo incelendiğinde ele alınan metinlerde toplam 188 değer vurgusu yapıldığı görülmektedir. İncelenen metinler arasında “Geçmiş Zaman Olur Ki” ve “Dünyada Mekân Yahud Hilekâr” adlı metinlerde diğer metinlere oranla değer çeşitliliğinin daha fazla olduğu görülmektedir. Değer çeşitliliğinin en az olduğu metinlerin ise “Öyle Denmez Oyunu” ve “İzdivacı Aylak Hamdi” adlı metinler olduğu anlaşılmaktadır.

Ele alınan metinler arasında en fazla değer vurgusunun yapıldığı metin toplam elli iki değerle “Geçmiş Zaman Olur Ki” metni iken en az değer vurgusunun yapıldığı metnin ise on dört değer vurgusuyla “İzdivacı Aylak Hamdi” adlı metin olduğu görülmüştür.

İncelenen metinlerde saygı ve sabır değerlerine daha fazla rastlanmıştır. En az rastlanan değerler ise adalet ve sorumluluk değerleridir.

İncelenen metinlerde; adalet değerine 5, dostluk değerine 19, dürüstlük değerine 15, öz denetim değerine 11, sabır değerine 32, saygı değerine 15, sorumluluk değerine 8, vatanseverlik değerine 23, yardımseverlik değerine 23 kez vurgu yapıldığı görülmüştür. Bütün metinlerde toplam 188 kez değer vurgusu yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo: İncelenen metinlerde tespit edilen değerlerin dağılımına yönelik sütun grafiği:

Yusuf Duru'nun “Karagöz Geleneksel Sahne Sanatları” kitabında yer alan ortaoyunu metinleri diğer metinlere oranla daha kısadır. Dolayısıyla bu metinlerde daha az sayıda değer tespit edilmiştir. Ünver Oral'ın hazırladığı “Beş Ortaoyunu” adlı kitapta yer alan metinlerde ise ortaoyununun bütün bölümleri bulunduğundan bu metinlerde daha çok sayıda değer tespit edilmiştir.

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*
Sonuç Ve Öneriler

Ortaoyunu Geleneksel Türk tiyatrosunun en önemli sahne oyunlarından biri olarak yüzlerce yıl varlığını sürdürmüştür (Duru, 2017: 125). Toplumunu eğlendirme gayesi güden bu türün varlığı günümüzde giderek azalmış hatta unutulma seviyesine gelmiştir. Oysa bu tür eğitimde pek çok kazanımın edindirilmesinde kullanılabilir bir özelliğe sahiptir. Göstermeye dayalı bir tür olması ve yaparak yaşayarak öğrenme deneyimi sağlayabilmesi bu türün en belirgin ve eğitimde diğer türlerden ayrılan yönlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel özellikleri düşünüldüğünde bu türden günümüz eğitiminde pek çok açıdan yararlanmak mümkündür. Zira ortaoyunu tiyatral yapısı sayesinde dört dil becerisine de (okuma, dinleme, konuşma, yazma) hitap etmektedir.

Bu metinler toplumun yaşantısını, toplumun farklı kesimlerini yansıtmaktadır. Bu yönüyle içerdiği değerler de toplumun sahip olduğu değerlerdir. Ortaoyunu, güldürmeyi ve eğlendirmeyi amaç edinse de toplumun temel ahlaki değerlerini de yansıtmaktadır. Bu bağlamda ortaoyunu metinleri çocukların değerleri yaparak yaşayarak eğlenceli bir şekilde edinebilecekleri materyaller olarak görülebilirler. Böylece çocuklar, bütün duyularıyla eğitim ortamına dahil olma fırsatı yakaladığından metinlerin aktardığı değerleri de daha iyi benimseyip yaşantı haline getirebilirler.

Araştırmada Geleneksel Türk tiyatrosu türlerinden ortaoyununda yer alan kök değerler (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) tespit edilmiştir. Metinlerdeki değerlerin tespitinde bu değerlerle ilişkili tutum ve davranışlar da dikkate alınmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen metinlerde kök değerlere sıkça vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Değerlere yönelik bulguların metinlerde genellikle örtük bir biçimde yer aldığı görülmüştür.

Çalışma kapsamında elde edilen verilerden hareketle öneriler:

1.Ortaoyunu metinlerinin birçok bölümü değerler açısından zengin içerikler sunmaktadır. Bu da bu metinlerin değerler eğitiminde kullanılabilirliğini göstermektedir. Bu bağlamda ortaoyunu metinleri özellikle Türkçe derslerinin temel malzemelerinden biri olarak işlev görebilir.

2.Ortaoyunu metinlerinin ortaya kondukları dönem ve dönemin dili dikkate alındığında yer yer çocuk için ağır olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu metinlerin değer eğitiminde kullanılması düşünüldüğünde dillerinin günümüze uyarlanması gerekmektedir. Kültürümüzün önemli ürünlerinden biri olan ortaoyunu metinleri aynı üslup özellikleri ve değerler eğitimi göz önünde bulundurularak yeniden oluşturulabilir. Böylece bu metinler çocuklara değer öğretiminde kullanılabilir şekilde dönüştürülebilir.

3.Ortaoyunu metinleri yeni karakterlerle zenginleştirilip çocukların yaş ve ihtiyaçlarına göre şekillendirilebilir. Metinler çocuk edebiyatı, çocuk duyarlılığı dikkate alınarak işlenebilir ve çocuğun seviyesine uygun hale getirilip kullanılabilir.

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*

4.Bu çalışmada on kök değer ve bu değerlerle ilişkili tutum ve davranışlar göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla ortaoyununa yönelik daha kapsamlı değer analizi yapılabilir.

Kaynakça

Batur, Zekerya, Şaşmaz, Emel (2018). “Devlet Tiyatrolarında Oynanan Çocuk Tiyatro Oyunlarında Değer Eğitimi ve Bu Oyunların Türkçe Öğretimine Katkısı”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (teke) Dergisi, 7(4), 2518-2550.

Bilginer, Caner (2012). “Dünyada Mekân Yahud Hilekâr”, Beş Ortaoyunu, ed. Ünver Oral, İstanbul: Kitabevi.

Bulut, Kenan (2021). “Ayla Kutlu’nun ‘Merhaba Sevgi’ Adlı Çocuk Romanının Değerler Eğitimi ve On Kök Değer Açısından İncelenmesi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (57), 248-272.

Çopur, Ersin, Üredi, Lütfi (2020). “İlkokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Öyküleyici Metinlerin Değer Analizi Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (55), 145-167.

Duru, Yusuf (2017). Karagöz Geleneksel Sahne Sanatları. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık Hizmetleri San. ve Tic. A.Ş.

Fichter, Joseph H. (2019). Sosyoloji Nedir. Çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık.

Gündoğdu, Selahattin (2012). “Geçmiş Zaman Olur Ki”, Beş Ortaoyunu, ed. Ünver Oral, İstanbul: Kitabevi.

Hökelekli, Hayati (2013). Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kanak, Mehmet, Önder, Mustafa, Subaşı, Çağrı (2018). “Türk Ninnilerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(66), 594-602.

Karataş, Zeki (2017). “Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi”, Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 68-86.

Kasapoğlu, Hülya (2013). “Okulda Değer Eğitimi ve Hikâyeler”, Milli Eğitim Dergisi, 43(198), 97-109.

Kavuklu, Hamdi (2012). “Fotoğrafçı”, Beş Ortaoyunu, ed. Ünver Oral, İstanbul: Kitabevi.

Kaya, Mevlüt, Taşkın, Osman (2019). “Okulda Değerler Eğitimi”, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi, ed. Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti

Korkmaz, Mehmet (2019). “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi, ed. Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti

MEB (2017). Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine. TTKB Basın Açıklaması, Ankara, 18 Temmuz 2017. Erişim tarihi: 11.10.2021,

Mehmet Şar-*Geleneksel Türk Tiyatrosunda On Kök Değer: Ortaoyunu Örneği*
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf

MEB. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı. Ankara.
<http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf>

Okçu, Davut (2020). Karakter ve Değerler Eğitimi. İstanbul: Ekin Yayınları.

Oral, Tuncay (2019). “Psikolojik Perspektiften Değer Kavramı”, Değerler ve Değerler Psikolojisi, ed. Bülent Dilmaç-Hasan Hüseyin Bircan, Ankara: Pegem Akademi.

Özakman, Mukadder (2012). “Çevreci”, Beş Ortaoyunu, ed. Ünver Oral, İstanbul: Kitabevi.

Özensel, Ertan (2019). “Sosyoloji ve Değer”, Değerler ve Değerler Psikolojisi, ed. Bülent Dilmaç-Hasan Hüseyin Bircan, Ankara: Pegem Akademi.

Öztaş, Sezai (2017). “Ortaöğretim Tarih Derslerinde Tarihî Filmlerin Değer Eğitiminde Kullanımı”, Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches, 6(5).

RTL 1: <https://sozluk.gov.tr/>

Sezer, Adem, Çoban, Okan (2016). “Ortaokul Öğrencilerinin Sorumluluk Değeri Algıları”, Uşak Üniversitesi eğitim araştırmaları dergisi, 2(1), 22-39.

Şimşek, Şahin (2015). “Kemalettin Tuğcu’nun Romanlarında Değerler Eğitimi”, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 1(1), 79-104.

Topal, Yakup (2019). “Değerler Eğitimi ve On Kök Değer”, Mavi Atlas, 7(1), 245-254.

Yılmaz, Muhammet (2014). Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri. İstanbul: Dem Yayınları Ensar Neşriyat

FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2021

Makale Adı /Article Name

SÜRYANİ KADİMDE EVLİLİK
SAKRAMENTİ

MARRIAGE SACRAMENT IN THE
SYRIAC ANCIENT CHURCH

Yazar

Azime AVCI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din
Bilimler Anabilim Dalı, azime_avci@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0240-3658

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20 Nisan 2021

Kabul Tarihi: 15 Eylül 2021

Yayın Tarihi: 15 Aralık 2021

Kaynak Gösterme

Avcı, A. (2021). Süryani Kadimde Evlilik Sakramenti. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), s.126-144.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayının gerekmediğini beyan etmiştir.

Öz

Güntümüzde Süryaniler, Hindistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye’de yaşamaktadırlar ve nüfuslarının yaklaşık beş milyon olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye’de çoğunlukla Mardin ili ve köylerinde yaşamaktadırlar. Süryaniler Mezopotamya’da yaşamlarını sürdüren ve aralarında Aramice dilini konuşan, Hıristiyan dinine mensup bir halk olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama Süryani kimliğinin dinsel bir temele dayanmasından kaynaklanmaktadır. Süryaniler din ve geleneklerine son derece bağlı olan topluluklardır. Nitekim din ve geleneklerini yaşam tarzlarına ve hayat standartlarına da yansıtılmaktadırlar. Sürekli değişen yaşam koşullarına karşın Süryanilerin pek değişmediği, evlenme, nikâh ve nişan törenlerinden çocuk yetiştirme ve ailevi uygulamalara kadar birçok uygulamanın kilise tarafından belirlenen sınırlar dahilinde yapıldığı görülmektedir. Evlilik Süryani Kilisesinin yedi kutsal sırrından biridir. Bu inanca göre neslin devamını sağlamak üzere mümin bir kadın ve bir erkek özel duaların bereketi ile kutsal bir şekilde bir araya gelmekte ve birleşmektedir. Evlenme Süryanilerde kilise tarafından belirlenen sınırlar dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte Müslüman topluluklarla uzun yıllar yaşanan yaşanan komşuluk ilişkileri nedeniyle Süryanilerin evlilik uygulamalarında da onlara benzer uygulamaların varlığı söz konusu olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada Süryanilik ve Süryaniler terimleri üzerinde durulmuş, akabinde Süryanilerde evlilik standartları hakkında bilgilerin aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Süryanilik, İnanç, Evlilik, Sakrament, Din

Abstract

Today, Assyrians live in Turkey, Lebanon, Israel, Jordan, and India. It’s estimated that their population is about five million. They mostly live in Mardin ,which is a city of Turkey, and near its villages. Assyrians are described as a society which is Christian and a public which dwell in Mesopotamia and speak Aramaic language . This definition is based on their religious identity. Assyrians are extremely keen on their religious and customs. Indeed, Assyrians reflect their beliefs and customs on their life styles and standards.

On the contrary changing living conditions, Assyrians do not change too much. From wedding and engagement ceremoniesto their actual living styles and raising a child , most of the customs are applied in a sort way of The Church.

Marriage is the one of the most holly secret of the church. According to this belief, a woman and a man should share their lifes in the way of wedding with blessing prays and in a holly way. By the way, similar marriage customs are the matter in turkish societies thanks to their neighborships whish has been last long years. Therefore,Assyrians and their terms are the matter in this thesis. Afterward It’s aimed to inform about wedding standards of Assyrians.

Key words: Syriacism, Faith, Marriage, Sacrament, Religion

Giriş

İnsanoğlu, var oluşundan bu yana çeşitli oluşum ve yapılanmalarla toplumları oluşturmuştur. Bu oluşumlardan birisi de ailedir. Aile, modern ve geleneksel toplumlarda önemli bir toplumsal oluşum olarak öne çıkmaktadır.¹ Ailelerin ortaya çıkışında ise evlilik kavramı öne çıkmaktadır. Evlilik, kadın ve erkeğin belirli amaç doğrultusunda yaşamlarını beraber sürdürmelerini ifade eden toplumsal olgudur.

Evlilik olgusu dünya üzerinde bulunan bütün toplumlarda görülmektedir. Dolayısıyla bütün kültürel kavramlarda olduğu gibi evlilik kültüründe de toplumlar arası farklılıklar ve benzerlikler bulunabilmektedir. Bu farklılık ve benzerlikler genellikle evliliklerin işlevleri arasında ortaya çıkmaktadır.² Süryanilerde ise evlilik gelenekleri diğer toplumlara kıyasla farklılıklar barındırmaktadır.

Araştırmada Hıristiyanlıkta sakrament inancının uzun bir tarihsel sürecin ardından sakramentler doktrinine dönüştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca Süryani Kadim Kilisesi'nde yedi sakramentin kabul edildiği ve bunların bir arada ifade edildiği görülmüştür. Bunların yanında, evliliğin inanç ve uygulama bakımından uzun bir tarihsel süreçte biçimlendiği, Hıristiyan inancındaki pek çok meseleyle anlamsal bakımdan farklı bir ritüel olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Bu bağlamda, çalışmada Süryanilik kavramı, tarihi ve gelişimi incelenmiş ve öncelikli olarak evlilik sakramenti ele alınarak, Süryani Kadim'de kabul edilen yedi sakramentin inanç ve uygulamaları ana hatlarıyla sunulmuştur.

Araştırma sürecinde öncelikle konu ile ilgili kaynaklar incelenmiştir. Ülkemizde Hıristiyan inanç ve ibadetleri üzerine çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak Hıristiyan inanç ve ibadet anlayışının yedi sakramentini merkeze alan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu sakramentlerden özellikle evlilik konusunu ele alan çalışmalara az rastlanılmıştır. Bu araştırmada gerek basılı gerekse internet ortamında yer alan kitap, makale, bildiri vb. yayınlardan yararlanılmıştır. Bu çalışmada, kaynak incelemesinin yanında Süryanilerle, evlenme ritüelleriyle ilgili nitel bir araştırma tekniği olan "görüşme" de yapılmıştır.

1. Süryaniler

Medeniyetlerin doğuşuna tanıklık eden Mezopotamya, birçok topluluğa ve onun kültürüne ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan birisi de Süryani'lerdir. Bu bölgede, dönemi içerisinde Süryaniler (Aramiler, Asuriler, Keldaniler), Hıristiyanlığın ortaya çıktığı, Kudüs coğrafyası dışında, bu inancı kabullenen ilk topluluk olmuştur. Hz. İsa ile Aramiceyi konuşan Süryaniler, Hıristiyanlığın bir din olarak oluşma sürecine ilk katkıyı yapmışlardır.³

¹ İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* (Ankara: Pegema Yayıncılık, 2007), 26.

² İbrahim Ethem Özgüven, *Evlilik ve Aile Terapisi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2014), 19.

³ Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, 3.Baskı (İstanbul: Enes Basın Yayın Matbaacılık, 2018), 23.

Süryani kelimesi (Suryoyo) kavramsal anlamda nerede ve ne zaman ortaya çıktığı bilimsel delillerle kanıtlanamamakla birlikte, tarihte öncelikle Pers kralı Sırus (Syrus) (M.Ö. 559-529) adına dayandırılmaktadır.⁴

Süryaniler, Mezopotamya bölgesinde, M.S. 38 yılında Hıristiyan olmuş bir topluluktur ve bu dönemde kendilerine Antakya'yı merkez edinmişlerdir. Süryaniler, Hıristiyanlığı Hz. İsa'nın havarilerinden olan Petrus (Saint Piere), arkadaşı Thomas, kardeşi Aday ve talebeleri MaraveAgay'dan öğrenmişlerdir. Süryanilerin yoğun olarak yaşadığı Mezopotamya bölgesinin Hıristiyanlaştırılmasında Petrus'un arkadaşı Thomas, Thomas'ın kardeşi Mara ve Aday'ın büyük etkisi olmuştur.⁵

Süryani kaynaklarına göre Pavlos'un desteğiyle Hıristiyan azizi Petrus, Antakya'ya gelerek burada inancını yayar ve ciddi bir cemaat oluşturur (m.s. 60). Daha sonraları bu oluşum Antakya Süryani Kilisesi adını alır. Bu bölgedeki Süryani halk da Süryani olarak adlandırılır. Fakat 'Süryani' ismi altında birleşme M.S. 170 yılında olmuştur ve bu isim günümüze kadar gelmiştir.⁶

M.S. 451 yılında Hıristiyanlıkta İsa'nın tabiatı ile ilgili teolojik tartışma olunca Hıristiyanlık Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Süryaniler de kendi aralarında İkiye ayrılmış Doğu Süryaniler Nasturi kilisesininin Batı Süryaniler ise Kadıköy kilisesinin kararlarını benimseyerek Süryani Kilisesini oluşturmuşlardır.⁷

Süryani Ortodokslar, İsa'nın "İnsani ve Tanrısal" tabiatına karışmadan birleştiğini (Monofizit) savunurlarken; Kalkedoncu Batı Süryaniler ise Bizans'ın resmi söylemini kabul etmişler ve kendileri için "Kral Yandaşları" anlamında olan "Melkitler" kelimesini demişlerdir.⁸ Süryaniler arasında dini farklılıklar bulunduğundan kendi aralarında Süryani Kadim Cemaati, Süryani Katolik Cemaati ve Süryani Protestan Cemaati olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu ayrılıkların sebebi ise kiliseler arasında yaşanan sorunlardır.

Türkiye Süryanileri, ağırlıklı olarak Süryani Kadim Cemaatinden oluşmaktadır. Ülkemizde bulunan bir diğer grup ise, Süryani Katolik cemaati olup, sayısı fazla değildir. Süryani Katolik patriği Beyrut'ta bulunmaktadır. Süryani Katolikler M.S. 451 Kadıköy konsilindeki kararlara bağlıdır. Ayrılık tarihi XVIII. yüzyıldır. Süryani kadim cemaati, Süryani Katolikleri 1843'te resmen tanımışlardır. Bugün İstanbul'da Süryani Katolik patrikliği vekilliği vardır.

1852 yılında ise Protestan Cemaati oluşturulmuştur. Süryani Protestan cemaati de bugün Türkiye'de az sayıda bulunmaktadır.⁹ Bu doğrultuda Süryani Kilisesi dendiğinde tarihsel süreçte aşağıdaki oluşumlar ortaya çıkmaktadır:

⁴ Yakup Bilge, Süryanilerin Kökeni ve Türkiye Süryanileri (İstanbul: Zafer Matbaası, 1991), 22.

⁵ Kadir Albayrak, "Keldaniler", DİA (İstanbul: 2002), 207-210.

⁶ Melki Ürek, "Süryaniler'in Tarihi ve Sosyolojik Yapısı", Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi 10/2 (2013): 103.

⁷ Turhan Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009), 148-149.

⁸ Gündüz, Yaşayan Dünya Dinleri, 121.

⁹ Mehmet Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005),724.

2. Süryani Kadim Kilisesinde Sakramentler

Sakramentler, Süryanicede “rozo” (giz) sözcüğünün çoğulu olan “roze” sözcüğüyle ifade edilir. Bunun yanında Türkçe ifadelerde “kilise etkenleri”, “kilise sırları”, “kilise gizleri” şeklindeki ifadelere de rastlamak mümkündür.¹⁰ Sakramentlere “sır” denmesinin nedeni sakramentlerin inanç boyutuyla ilgili bir konudur. Sakramentler iman konusudur, sorgulanmadan inanmayı gerektirir. Sırları açıklamaya çalışmak derin bir tefekkürü ve uygulamayı gerektirir. Bu nedenle açıklanması zor olan hususlardır. Bu doğrultuda Süryani Kadim Kilisesi’nde sakramentleri ifade etmek için kullanılan ve sembol anlamına da gelen “roze” kelimesi dikkat çekicidir. Nitekim sembol, Süryani kilise babalarının terminolojisine göre; Tanrısal gerçekliğin bazı yönlerinin gizlendiği bir yer olarak görülebilmektedir.¹¹ Hıristiyanlık tarihinde ‘Mesih Sırrı’ fikrinden sakramentlere geçiş uzun bir tarihsel sürecin ardından gerçekleştirilmiştir. Katolik Kilisesi merkezli yürütülen teolojik tartışmalar neticesinde hangi hususların sakrament olarak adlandırılacağı belirlenmiştir. Dört yüzyılı aşan sakramentleri sistemli bir ifadeye kavuşturma çabalarının sonucunda Trente Konsili’nde sakramentlerin sayısı yedi olarak belirlenip dogmatlaştırılmıştır. Süryani Kadim Kilisesi’nde ise XIII. yüzyılda kararlaştırılan bir tasnif gereği beş sakramentin kabul edildiği, ancak sonraları bu beş sakramente iki sakramentin daha eklendiği bilinmektedir.¹²

Süryani Kadim Kilisesi’nin kabul ettiği yedi sakrament, kendi içinde bir anlam ilişkisi barındırmaktadır. Buna göre, her bir sakrament kendine has bir anlam ihtiva etmekle birlikte diğer sakramentlerle de anlamsal bir bağ teşkil eder. Bu ilişki, kilise üyelerinin sakramentleri almasında belli bir sıralamayı gözetmesini gerekli kılar. Örneğin bir Hıristiyan’ın kiliseye kabulü sağlayan vaftiz sakramentini almadan diğer sakramentleri alması mümkün değildir.

Süryani Kadim Kilisesi’ne göre kişinin bireysel kurtuluşunu sağlaması açısından bazı sakramentlerin alınması zorunlu iken bazılarının alınması zorunlu değildir. Ayrıca inançlı bir kilise üyesi bazı sakramentleri bir defaya mahsus olarak alırken bazılarını bir defadan fazla alabilir. Bu nedenle, Süryani Kadim Kilisesi’nde sakramentleri bu ortak ve ayırt edici özelliklerine göre sınıflandıran bir yaklaşım mevcuttur.¹³ Süryani Kadim Kilisesi’nde yedi sakramentten her birinin alınması belirli koşulların yerine getirilmesiyle mümkündür. Buna göre sakramentlerin gerçekleşmesi için madde, dua ve hizmetçi şeklinde üç koşulun bulunması zorunludur. Madde, sakramentin görünür işaretidir. Bir sakramentin ayininde kullanılan bir nesne veya yapılan bir eylem bu sakramentin maddesi olabilmektedir. Örneğin evharistiya sakramentinin maddesi ekmek ve şarap olarak kabul edilirken rahip takdisi sakramentinin maddesi el koymadır. Bir diğer koşul ise, duadır. Buna göre her sakramentin ayin esnasında okunan kendine özgü bir duası vardır. Sakramentlerin son tamamlayıcı koşulu ise hizmetçidir.

¹⁰ Samuel Akdemir, *Dini Kurallarımız* (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), 65.

¹¹ Sebastian Paul Brock, Gabriel of Qatar’s Commentary on the Liturgy (Hugoye: Journal of Syriac Studies, 2010) 83.

¹² Kadir Albayrak, “Ermeni, Süryani ve Keldani Kiliseleri”, ed. Ş. Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 148.

¹³ Zeki Demir, *Süryani Kilisesi ve Kilisenin Kutsal Yedi Gizi* (İstanbul: Resim Matbaacılık, 2012).

Buna göre sakramentin gerçekleşmesi için onu vermeye yetkili bir ruhbanın bulunması zorunludur.

2.1. Vaftiz

Grekçe “baptismos” ya da “baptisma” kelimelerinden gelen “vaftiz”, köken itibariyle “suya daldırmak” anlamındaki “bapto” kelimesinden türemiştir. Bapto kelimesinden zamanla “baptizo”ya dönüşen kelime, bu şekilde Yeni Ahit’de de sıklıkla kullanılmaktadır. Fakat bu kelime Yeni Ahit’de “suya daldırma” anlamından çok “arıtıp temizleme yıkama” anlamlarında kullanılmaktadır. “Suya daldırma” manası daha çok Yetmişler Tercümesi ve bazı yazarlar tarafından tercih edilmektedir. Kimi kez “kötülüklerden bunalmış olmak”, kimi kez de “vaftiz ritüelini uygulamak” manalarında kullanılmaktadır. “Baptisma” ve “baptismos” bazen losyon yani “ilaçlı su ile vücudun bir yerini yıkama” ve “arınma, abdest alma” bazen de “Vaftizci Yahya’nın vaftiz töreni” ve bazen de “İsa’nın vaftiz töreni” manalarında kullanılmaktadır.¹⁴

Vaftiz, Hıristiyanlık’ta terim olarak “asli günahtan” kirli geçmişten temizlenmek ve dine girmek, belli usullere riayet etmek suretiyle ve kutsal hayat tarzına kavuşmak amacıyla suyla gerçekleştirilen bir ayindir (sakrament). Burada ifade edilen “asli günah”; Hıristiyanlık dinine göre nesilden nesile bütün insanlığa intikal ettiği inanan, Hz. Adem ile Hz. Havva’nın cennette “yasak meyve”den yemek suretiyle işlemiş oldukları günahdır.

İlk defa Saint Augustin tarafından kullanılan “asli günah” kavramı ile ilgili ilk yorum havari Pavlus tarafından yapılmıştır. Günah, başlangıçta Hıristiyanlığa karşı olmakla birlikte daha sonra ilk havarilerden olan Pavlus’a göre Âdem vasıtasıyla dünyaya girmiştir. Bu anlamda doğan her insan bir miktar Âdem’in suçundan taşımakta ve nesilden nesile bu suç devam etmektedir. Hz. İsa, insanlığı bu suçtan kurtarmıştır. Bu nedenle vaftiz olmadığı müddetçe doğan her çocuk Hıristiyanlığa göre suçludur.¹⁵

İnsan ile tanrı arasındaki anlaşmayı sağlayan bir ayin olan vaftiz, aynı zamanda ilk adımı atılmış olan bir imandır. Yaratacı bu ayin ile insanoğlunu kendisi ile ahitleşmeye davet etmektedir. Hıristiyan sembollerinin ve sakramentlerin tamamının anlamı ve süreçteki rolü bu çerçevede değerlendirilmektedir. Öyle ki körler ve sağırılar bile semboller aracılığı ile iletişim kurarlar. Bu şekilde, görünmeyen dünyada Tanrı ile bağları ortaya çıkmış olur.

2.2. Evharistiya

Evharistiya ismi Yeni Ahit’te eucharistein ve eulogein şeklinde yer almakta ve Yahudilerin yemek sırasında Tanrı’ya yaptıkları şükür ifade etmektedir. Evharistiyanın dışında bu sakramente Rabb’in Sofrası, Ekmeğin Bölünmesi, Kutsal Kurban, Kutsal ve Tanrısal Litürji, Komünyon ve Kutsal Ayin isimleri de verilmektedir. Hıristiyanlığın en önemli ibadetlerindendir.¹⁶ “Tanrı’ya şükür duasında bulunma” anlamına gelen “evharistiya, Hz. İsa’nın havarileri ile yemiş olduğu son yemeğin anısına kutlanmaktadır. Hiçbir karşılık beklemeden Tanrı

¹⁴ Ali Erbaş, Hıristiyanlık’ta İbadet (İstanbul: Ay Işığı Yayınları, 2003), 86.

¹⁵ Günay Tümer, “Asli Günah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) (Ankara: 1991, Türkiye Diyanet Vakfı), 496.

¹⁶ Muhammet Tarakçı, Protestanlıkta Sakramentler (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 128.

için yapılan bu ayin, insanoğlunun kurtuluşu için ölen ve dirilen İsa Mesih'in fedakârlığı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

İsa Mesih tarafından herkes için gerçekleştirilen bu fedakârlık, tüm insanlık adına gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. Bu son yemeği anmak için yapılan kudas ayininde kilise sadece Mesih'in "Bu benim bedenim ve kanımdır" sözünü tekrar etmekle kalmaz aynı zamanda onun takdim ettiği faaliyete de katılır. Kiliselerin büyük bölümü kudas ayininde ve Kutsal Ruh'un etkisi altında İsa'nın sözlerini tekrar etmekle, ölmüş ve dirilmiş olan Mesih'in kanının ve vücudunun şarap ve ekmek olduğunu, kan ve vücudun aynı zamanda inananlara aşklarını ve imanlarını doyurarak bir değişim geçirmelerini sağlamak için sunulduğunu itiraf etmektedirler. Kilise'nin faaliyetinin kaynağı ve zirvesi olarak kabul edilen Evharistiya -ki II. Vatikan Konsili de buna dikkat çekmektedir-sakramental teoloji ve kilise biliminin gelişme seyri içinde önemli bir rol oynayacaktır. Evharistiyanın Hıristiyan hayatının kaynağı olduğunu belirten sözü açıklayan Papa II. Jean Paul, Evharistiya sakramentine iştirak eden bir Hıristiyanın büyük bir güç ve kuvvet kazandığını ifade etmektedir. Mesih'in çarmıha gerilmesini de, evharistik kurban olarak değerlendirmektedir. II. Vatikan Konsili'nde belirtilen "evharistik kurbanın, Kuzu'nun bedeni ve kanı vasıtasıyla müminleri doyurduğu ve onlara güç ve kuvvet verdiği" hususunu ifade etmektedir.¹⁷

2.3. Hastaları Yağlama

Son yağlama; ölüme bir hazırlık olup takdis edilmiş yağın rahat ölüm, günahların bağışlanması ve şifa adına yaşlılara ve hastalara sürülmesi şeklindeki bir ayindir.

Hıristiyanlar ölüm ve ağır hastalık zamanlarında İsa'nın yanlarında olduğunu düşünmekte ve Tanrı'nın Onu hastalarını ölüme hazırlamak ya da iyileştirmek için gönderdiğine inanmaktadırlar. Böylelikle zor anlarında kendilerini yalnız hissetmemektedirler.¹⁸

Kilise tarafından rahiplerin duasıyla ve kutsal yağla yağlıyarak hastaların acılarını azaltmak ve onları bu hastalıktan kurtarmak için bu tarz bir ayin oluşturulmuştur. Mesih'in dirilişinin anısına uygulamaya konulan bu ayin ile amaçlanan ölüm kuvvetlerine karşı savaşı kutlamak ve toplumdaki bu duyguları güçlendirmektir.

2.4. Konfirmasyon (Vaftizi Kuvvetlendirme)

Tasdik etme, teyid etme, onaylama, gerçekleştirme, doğrulama anlamlarına gelen konfirmasyon kavramı, Hıristiyan ilahiyatında "vaftizi pekiştirme ayini" olarak gerçekleştirilmektedir. Konfirmasyon; bir Hıristiyan'ın Hıristiyanlığının sorumluluğunun farkında olması, imanın güçlendirilmesi ve bir "kilise sırrı" anlamındadır.

Konfirmasyon, kilisede cemaat huzurunda Hıristiyanlığı kabul ettiğini ilan etmiş ve daha önce vaftiz edilmiş olan erginlerin imtihanlara ve engellere karşın

---

¹⁷ Erbaş, Hıristiyanlık'ta İbadet, 160.

¹⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, 8. Baskı (Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2016), 298.

sabit olduklarını, imanlarını sürdürdüklerini, imanlarını sağlamlaştırdıklarını ve papazın da bu kişileri onaylaması anlamına gelmektedir.

Bu şekilde, imanlarını tazeledikten ve sağlamlaştırdıktan sonra almış oldukları feyzin arttığına inanılmaktadır. Konfirmasyon Tanrı'nın insan soyu için yaptıklarına İsa-Mesih aracılığıyla şahitliği; vaftiz ise günden kurtulmayı sembolize etmektedir. Bu nedenle o, vaftizin mükemmelleştirilmesi ve tamamlanması ayini olarak da görülmektedir. Çünkü Hristiyanlık dinine göre yegâne kurtuluş, yalnızca günahların bağışlanması değildir. Kurtuluş aynı zamanda Tanrı'nın isteğine uygun olarak İsa'nın, dünyayı değiştirme vazifesini sürdürmesine de bir davettir. Bu sebeple insan "Konfirmasyon" ile bu görevi yüklenmektedir.¹⁹

Hristiyanlığa giriş ayininin ikinci bölümü konfirmasyondur. Kutsal Ruhun gücünü bununla yeni mümine bağışladığına inanılmaktadır. Şayet kiliseye kabul edilen kişi bir ergense, güçlendirme ve vaftiz ayinleri aynı anda ve iki bölümde gerçekleştirilir. Şayet kişi küçük ise ayin ergenliğe girmiş olduğu 13-16 yaşlarında gerçekleştirilir. Kutsal yağ, Kutsal Ruh'un simgesidir. Adayın alınca rahip ya da piskopos tarafından bu kutsal yağdan sürülür ve "Allah'ın armağanı olan Kutsal Ruh seni simgelesin. Rab seninle beraber olsun" denilir.²⁰

2.5. Tövbe (Günah İtirafı)

Tövbe, kişinin işlediği günah veya kusurunu kilisede itiraf etmesi ve rahibin de Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına söz konusu günah veya kusuru bağışlaması ve kaybolan vaftiz inayetinin yeniden elde edilmesi için yapılan bir sakramenttir.²¹

Hristiyan cemaati günahlarından dolayı pişmanlık duyduklarında Tanrı'nın kendilerini bağışlayacağına inanırlar ve bunun için günah çıkarma ayinine başvururlar. Bu ayin tarih boyunca farklı şekillerde olmuştur. Bu itiraf bazen özel, bazen de toplu halde yapılır. Ayinde papazın aracı olmasının sebebi, Yuhanna İncilindeki (XX, 23) "Kimin günahlarını bağışlarsanız, onlar bağışlanmış olur ve kimilerininkini alkoyarsanız alkonmuş olur" ifadesine dayanır. Yani papaz, bu ayinde İsa tarafından yetkilendirilen din adamıdır. Kişinin günahının papazca kabulü ile de Tanrı tarafından bağışlandığına inanılır.²²

2.6. Rahip Takdisi (Ordre)

Bu sakrament, din adamlarının rahip olarak atanmasıdır. Bu takdis esnasında rahip olarak atanacak kişi, hayatını Hristiyan topluluğuna adamayı vaat eder.

Bir başka ifadeyle Rahip takdisi, kilise hiyerarşisinin üç üst mertebesinde bulunan piskopos, papaz ve diyakozların takdisi ayinidir. Bu görevler hem tayin hem de takdisle verilir. Takdis, hukuki olarak tayin edilmiş piskopos tarafından gerçekleştirilir.

Rahip takdisi, kişiye ekmek ve şarabı Mesih'in bedeni ve kanına dönüştürmeye, ayrıca günahları affetme yetkisi veren sakramentin adıdır. Bu

¹⁹ Erbaş, Hristiyanlık'ta İbadet, 174.

²⁰ Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, 297.

²¹ Gündüz, Yaşayan Dünya Dinleri, 168.

²² Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, 298.

sakramentin maddî unsuru, episkopusun, adayın üzerine elini koyması ve duasıdır. Ayrıca, adaya Evharistiyada kullanılacak olan şarap dolu kadehin ve içinde ekmek bulunan tabağın verilmesi de sakramentin maddî unsurlarındandır.²³

2.7. Evlilik (Nikâh)

Evlilik hayatı, Tanrı'nın görünmeyen inayetinin görünen şekli olarak kabul edilmektedir.²⁴ Süryani Kilisesi'nde evlilik ve tören anlamına gelen "gwârâ" terimi ile ifade edilen evlilik,²⁵ Eski Ahit ve Yeni Ahit metinlerine dolayısıyla Hıristiyanlığa da damgasını vurmuştur. Genel Hıristiyan ilahiyatının oluşumuna kaynaklık eden Yaratılış kitabının sözleri de evlilik sakramentine kaynaklık etmektedir. Mesih'te bir olmanın sembolü olan evlilik sakramenti, dini bir ritüel olarak toplumda yerini alır.²⁶ Evlilik sakramenti konusunda kiliseler arası bazı farklılıklara da rastlanılmaktadır. Katolikler ve Ortodokslara göre, Tanrı huzurunda eşlerin birbirlerine yüz yüze söz vermeleri ve Tanrı'ya karşı söz vermeleri, Mesih tarafından kurulmuş bir sakramenti meydana getirmektedir. Böylece bir evlilik, Mesih ve Kilise'nin bozulmaz birliğinin bir alametidir. Bu sakrament kilise tarafından Mesih adına verilmiştir. Eşler arasındaki beşeri aşkı pekiştirir ve eşlerle Tanrı arasında karşılıklı sözleşme yoluyla Tanrı huzurunda ve kilise tarafından sağlam bir şekilde gerçekleştirilmiş olan birliği bozulmaz hale getirir.

Kutsal Kitap'ta evlilik ve eşlerle ilgili şu cümleler geçmektedir: "Tanrı erkeği ve sonra da onu tamamlaması için kadını yarattı. Evlilik, 'erkeğin yalnız kalmasının iyi olmayışına çaresidir.'²⁷ "Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin."²⁸ "Bilirsiniz ki, ulusların önderleri onlara egemen kesilir, ileri gelenleri de ağırlıklarını hissettirirler. Sizin aranızda böyle olmayacak. Aranızda büyük olmak isteyen, ötekilerin hizmetkârı olsun. Aranızda birinci olmak isteyen, ötekilerin kulu olsun. Nitekim İnsanoğlu, hizmet edilmeye değil, hizmet etmeye ve canını birçokları için fidye olarak vermeye geldi."²⁹ Bu sözlerden evliliğin ne kadar kutsal olduğu ve ailenin temeli evlilik olarak kabul edildiği, eşlerin birbirlerine bağımlı olması ve saygı göstermesi ifade edilmiştir. Erkekle kadının evlendikleri zaman "tek beden" haline geldiği ve bu beraberliğin en dolu biçimiyle cinsel yakınlığın fiziksel birleşmesinde gösterildiği ifade edilir³⁰ ve Kutsal Kitap'ta boşanmayla ilgili şöyle denir: "Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın."³¹ Yeni Ahit metinlerinde boşanma ve zina

²³ Tarakçı, Protestanlıkta Sakramentler, 230.

²⁴ Erbaş, Hıristiyanlık'ta İbadet, 198.

²⁵ Arthur John Maclean, A Dictionary Of Dialectsvernacularsyriac (Oxford: Theclerandonpress, 1902), 43.

²⁶ Canan Seyfeli, Ermeni Kilisesinde Sakramentler (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2016), 341-394.

²⁷ Kitabı Mukaddes, Yaratılış, 2:18.

²⁸ Kitabı Mukaddes, Efesliler, 5: 25.

²⁹ Kitabı Mukaddes, Matta, 20: 25-28.

³⁰ Kitabı Mukaddes, Yaratılış, 2: 20.

³¹ Kitabı Mukaddes, Matta, 19: 6.

konuları ile ilgili İsa'nın açık bir tavrı vardır. O, zina dışında boşanmayı asla olumlu karşılamadığı gibi boşanmış bir kadınla evlenen erkeğin de zina ettiğini ifade etmektedir. Bu hususta tek eşlilik vurgulanmıştır.³²

3. Süryanilerde Evlilik

Evlilik, yararlı bir nesil yetiştirmek ve müşterek yardım ile ailenin geçimini sağlama adına, kadın ve erkek arasında kurulmuş olan hukuki ve dini bir bağlıdır.

Evlilik bağı, ölüm ve zina dışında bozulmayan kutsal bir sırdır. Hıristiyan inancına göre, yasal olarak evlilik, dini nikâhta birbirlerine verdikleri söz gereğince, hayatlarının sonuna kadar sadık kalmaya zorunlu kılar.³³

Her toplumda olduğu gibi Süryaniler de çok eski zamanlardan beri evliliğe büyük önem vermektedirler. Süryanilerde de evlilik kutsal bir müessesese olarak kabul edilir ve evlilik töreni kilisede büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır. Evlilik konusunun kilisenin yedi kutsal sırrından biri olduğuna inanılır.

Evliliğin sakıncası ya da zorunluluğu yoktur. Ancak kişilerin tercihiyle ilgili bir durumdur.

Süryani evliliklerinde din faktörü çok önemlidir. Çünkü kilise din değişikliğine izin vermemektedir. Evlenecek tarafların Hıristiyan olması evlilik için önemli bir kriterdir. Süryanilerde dinler arası evlilikler çok görülmez. Karma evliliklere de kapıları kapalıdır. Süryanilerde başka bir dinden evlenen kişilerle ailelerinin görüşmediği ve toplumdan da dışlandığı algısı vardır ancak yapılan görüşmelerde karma evliliklerin son zamanlarda artış gösterdiği bilinmektedir. Bu durumun nedeni, yurtdışına göçün artmasıyla birlikte nüfusu azalmasıdır. Bu da karma evlilikleri artıran bir faktör olarak düşünülebilir.

Süryanilerde Rahipler, Rahibeler, Patrik, Mafıryan Metropolit ve Episkopuslar kesinlikle evlenemezler. Ancak papaz sıfatı almadan önce papazlar evlenebilir yalnız eşi öldüğünde, ikinci bir evlilik mümkün görülmemektedir. Sağdıçlık yapan kişiler arasında da evlilik yapılamaz.³⁴

Kan bağı ve ruhsal yakınlık Süryaniler arasında evliliği engelleyici durumlardır. Vaftiz kirveliği, süt kardeşlik ve sütannelik ruhsal yakınlık olarak kabul edilmekte ve aralarında bu tür yakınlık olanlar kesinlikle evlenememektedir. Vaftiz esnasında çocuğu tutan kişi vaftiz kirvesidir ve çocuğun manevi babası kabul edilmektedir. Bu anlamda kirvenin eşi manevi anne, çocukları ise manevi kardeş sayılmaktadır. Bu nedenle söz konusu kişilerle de evlenilememektedir.³⁵

Evlilik için engel teşkil eden diğer durumlar ise kardeş, teyze, hala, dayı, amca dayı gibi yakın hısımlıklardır. Günümüzde ise Süryanilerin nüfuslarındaki

³² Kitabı Mukaddes, Matta, 19: 5.

³³ Samuel Akdemir, İstanbul Mozağında Süryaniler (İstanbul: Promat Basım Yayın, 2009), 81.

³⁴ Akdemir, Dini Kurallarımız, 204.

³⁵ Zeki Demir, Süryani Kilisesi ve Kilisenin Kutsal Yedi Gizi (İstanbul: Resim Matbaacılık, 2001), 85; Akdemir, İstanbul Mozağında Süryaniler, 84; Asife Ünal, Yahudilik'te, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Evlilik (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2009, 1998), 84.

azalmadan dolayı, kilise 3.dereceye kadar yakın akrabaların evlenmelerine izin vermektedir.³⁶

Bugünkü hukuk nizamlarının çoğunda evlat edinme ile evlenme uygun bulunsa da Kilise, evlat edinmeyi bir evlenme engeli olarak kabul etmektedir.³⁷

Bütün bu ritüel ve töreler, küreselleşen dünyamızın verileri doğrultusunda mevcudiyetini devam ettirmekte zorlanmaktadır. Nitekim göçler ve diğer çeşitli etkenler nedeniyle akraba evliliklerine izin verilmektedir. Yine boşanmalar ve ikinci evlilikler töre gereği kabul edilemezken, son zamanlarda özellikle de Avrupa'ya ve şehir merkezlerine göç eden Süryanilerde ayrı yaşamaya ve boşanmaya yönelik örneklerle rastlanmaktadır.³⁸

Süryanilerde erkek ve kızlardan ergenliğe girmiş ve evlenmek isteyenler, önce resmi nikâh yaparlar, resmi nikâh sonrasında ruhani huzurunda dini nikâh yapmalarıyla evliliği gerçekleştirmiş olurlar.³⁹

Süryanilikte esas olan tek eşlilik olup çok eşlilik yasaklanmıştır. Zina hali dışında boşanmak da yasaktır.⁴⁰ Evli olmak papaz olabilmenin şartlarından biridir. Ancak eşi ölürse ikinci bir evlilik yapamamaktadır. Ancak diğer cemaat üyelerinden ruhban sınıfına dâhil olmayanların eşleri öldüğünde ikinci bir evlilik yapabilmektedirler.

Evlenme törenleri kilisede nişan ve kutsama olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Çiftlerin evlenmelerine onay verildiğinde ilk olarak damadın ailesi kızın ailesini ziyaret etmekte, daha sonra ise ikinci ziyarete her iki tarafın vaftiz kirveleri de katılmaktadır.

Papaz, isteme sırasında evliliğin kutsiyetine ve bir araya gelişin amacına yönelik bir konuşma yapar.⁴¹ Kızın ailesi durumu akrabaları ile değerlendirebilmek için zaman ister. Süryanilerde yaşamış oldukları bölgede yaygın olan “başlık parası” gibi bir gelenek bulunmamaktadır. Akrabalar ile yapılan görüşme sonucunda kız tarafının cevabı olumlu ise erkek tarafına bildirilmekte ve istemenin ne zaman yapılacağına dair bir tarih ayarlanır. Kız istemede aile büyüklerinin yanında din görevlisi de hazır bulunur.

Evlilik Süryanilerde “nişan ve kına” ile “nikâh ve düğün” şeklinde iki bölümden oluşmaktadır. Nişanın tüm masrafları kız evine aittir ve belirlenen tarihte kız evinde yapılmaktadır. Papaz tarafından nişan yüzükleri parmaklara takılır. Cumartesi günü kına gecesi yapılırken, bir gün sonrasında pazar günü de nikâh kıyılmaktadır. Nikâh merasimi bayram arifesi ve oruçlu günlerde yapılmaz.

³⁶ Muzaffer İris, *Bütün Yönleriyle Süryaniler* (İstanbul: Dilek Ofset Matbaacılık, 2003), 204.

³⁷ Andreas B Schwarz, *Aile Hukuku*, çev. Bülent Davran, 2.Baskı (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946), 83-84.

³⁸ Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi* (Diyarbakır: Oya Matbaası, 1970), 378.

³⁹ Akdemir, *Dini Kurallarımı*, 204

⁴⁰ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1997), 306.

⁴¹ Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, 3.Baskı (İstanbul: Enes Basın Yayın Matbaacılık, 2003), 204.

Süryanilerde dini nikâh resmi nikâh sonrasında pazar günü kilisede gerçekleştirilmektedir.⁴²

Süryaniler, sosyal hayatta Hıristiyan dininin gereklerini uygulamışlardır. Ülkemizde yaşayan Süryaniler üzerinde yapılan araştırmada ise Hıristiyan dininin gerekleri yanında bazı evliliğe hazırlık sürecinde Türk geleneklerini benimsedikleri ve uyguladıkları görülmüştür.

3.1. Kız İsteme ve Söz Kesme

Berdel ya da töre gibi durumları olmayan Süryani evliliklerinde evlenecek olan kişiler aile büyüklerine de danışarak kendi kararlarını kendileri vermektedirler. Evlenmek istemeyen kızı zorla evlendirme yoktur. Çünkü zina dışında boşanma yasaktır. Günümüzde Süryanilerde başlık parası gibi bir gelenek yoktur (K1).⁴³

Süryani ailelerde evlilik çağına gelmiş bir erkek çocuğun evlilikle ilgili düşünceleri kendisi ile konuşularak öğrenilmektedir. Sevdiği biri yok ise ve evlenmeyi düşünüyor ise aile tarafından oğullarına uygun bir kız aranmaya başlanır. Şayet uygun biri bulunmaz ise yakın akrabalar ve eş dost aracılığı ile yakın yerlerden uygun bir kısmet bulunmaya çalışılır.

İstenilecek kız genel olarak ev gezmelerinde ve düğünlerde görülmekte ve beğenilmektedir. Süryanilerde aileye gelin olarak alınması düşünülen bir kızın ilk olarak aile yapısına bakılmaktadır. Aile tarafından kızın özellikle güzel, becerikli, iyi huylu ve inançlı olmasına özen gösterilir.⁴⁴

Kız istemeye gidilmeden önce kız tarafına cevabın olumlu mu olumsuz mu olduğu sorulur. Olumlu cevap verildiğinde kız istemenin yapılacağı tarih belirlenir. Damat adayının ailesi gelinin evine gider. Kız istemeye kilise papazı da davet edilir. Kız isteme merasimi aile büyüklerinin öncülüğünde gerçekleşir.⁴⁵ Çiçek, tatlı ve küçük hediyeler götüreren erkek tarafı ziyaret sebeplerini açıklar. İsteme esnasında kahveler içilir. Cevabın olumlu olması durumunda damat adayı ailesiyle söz kesmeye kız evine gider. Söz kesimi iki tarafın anlaşmalı onayı ile yapıldığından yüzük takma da gerçekleşir. Söz yüzükleri takıldıktan sonra misafirlere çeşitli yiyecek ve içecek ikramında bulunulur. Gelin adayı farklı şehirdeyse isteme ve nişan aynı gün olur. Nişanın daha sonraki günlerde yapılması durumunda ise, nişanın ne zaman yapılacağı, nerede yapılacağı, nişan gelenekleri hakkında karşılıklı beklentiler konusunda anlaşmaya varılır (K2).⁴⁶ Söz yapıldıktan sonra kısa sürede nişan törenine geçilir.

3.2. Nişan

Nişan törenleri genel olarak kız evinde ve cumartesi ya da pazar günleri yapılmaktadır. Bu törenlerde bir din adamının bulunması zorunluluktur. Çünkü ruhbanlar, kızın çeyizini ve damat ve geline takılacak olan yüzükleri kutsarlar.

⁴² Şimşek, Süryaniler ve Diyarbakır, 203-205.

⁴³ Kişisel Görüşme, 04.11.2020.

⁴⁴ Erol Eroğlu, Neşe Sarıca, "Midyat Süryanilerinin Düğün Gelenekleri", Turkish Studies 7/3 (2012): 1193.

⁴⁵ Şimşek, Süryaniler ve Diyarbakır, 203-205.

⁴⁶ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

Törende damadın yanında vaftiz babası, gelinin yanında ise vaftiz annesi de hazır bulunur ve onlara vekillik ederler. Bu kutsama sırasında din adamları Süryanice ilahiler okur ve orada hazır bulunanlarda bu ilahlara eşlik eder (K3).⁴⁷ Yüzükler takıldıktan sonra dini törenin bitmesiyle gelin, damat, gelin ile damadın iki vekili ve din adamı ekmek ve klice denilen çöreği birlikte tutarak parçalara ayırmaya çalışır Bunun anlamı evliliğin bütünlük açısından çöreğe benzetilmesi ve çiftlerin acısıyla tatlısıyla hayatı paylaşması için yapılan bir gelenek olmasıdır. Bir başka inanişaya göre ise çiftin hayatlarına temiz bir sayfa açmaları ve arınmaları içindir. Ekmek parçalama geleneği aynı zamanda gelin ve damadın ailelerin bir bütün olması ve ekmeklerini paylaşacakları anlamını da taşır (K4).⁴⁸

Nişan töreni tamamlandıktan sonra her iki taraf da bir araya gelir ve düğün tarihini netleştirir. Nişan ile düğün arası fazla tutulmaz ve genellikle yaz aylarında gerçekleştirilir. Nişan ile düğün arasında en fazla altı aylık bir zaman bulunur (K5).⁴⁹

Nişanlılık sürecinde gelin ve damadın birbirleri ile görüşmelerinde bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bununla birlikte çiftlerin yanında kız tarafından biri mutlaka bulunur. Daha eski dönemlerde nişanlılık sürecinde damadın gelini görmesi uğursuzluk veya günah olarak görüldüğünden çiftlerin bir araya gelmeleri çok az olur. Süryaniler arasında bu durumu örnekleyen çok sayıda hikaye anlatılmaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir: eski dönemlerden birinde çeşmeden su getirmeye giden kız, dönüşte nişanlısını görür. Onun kendisini görmemesi için kendisini orada bulunan bir kuyuya atar. Bunu gören nişanlı da kendisini kuyuya atar ve ölürler. Bir diğer rivayete göre ise kız evine giden damadı görmek isteyen fakat kendisini ona göstermek istemeyen kız, yükliğün arkasına saklanır ve perde arasından nişanlısını izler.⁵⁰

Mardin Metropolitlerinden Mor Yuhanna (ö.1165) nişan hazırlıklarında fazla masrafa kaçınılmasını öğütlerken şöyle der: “Biz ‘episkoposlar, Allah’ın korkulu sözü ile tenbih ediyoruz. Müminler, doğum, nişan, düğün törenlerinde fazla masraf etmemeli, güveye de kayınbabagilinin evinde fazla açık verdirmemelidir.”⁵¹

3.3. Düğün Esnasında Adetler

Süryanilerde eski dönemlerde düğün törenine davet edileceklerle ilgili bir liste hazırlanır ve ev ahalisinden iki genç bu listede yer alan kişileri düğüne davet edermiş. Günümüzde ise papaz tarafından kilisede herkesin duyabileceği şekilde duyuru yapılarak veya teknolojideki gelişmelere bağlı olarak davetiyeler basılır, insanlar düğüne davet edilir olmuştur. Düğünlere yalnızca Süryaniler davet edilmemekte, Müslüman tanıdıklar da davet edilmektedir (K6).⁵²

⁴⁷ Kişisel Görüşme, 04.11.2020.

⁴⁸ Kişisel Görüşme, 04.11.2020.

⁴⁹ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

⁵⁰ Eroğlu, Sarıca, “Midyat Süryanilerinin Düğün Gelenekleri”, 1194.

⁵¹ Hanna Dolapönü, Süryânî Musikisinden Çiçek Demeti (İstanbul: Kapadokya Kitabevi, 1963), 142.

⁵² Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

Gelin ve gelinin birinci dereceden akrabaları düğün töreninden birkaç gün önce düğün alışverişi yaparlar. Düğün ihtiyaçlarının dışında geline bu alışverişte ayakkabı, iki elbise vb. hediyeler alınmaktadır. Bununla birlikte gelinle birlikte bu alışverişe katılan diğer akrabalara da çeşitli hediyeler alınmaktadır (K7).⁵³

Evdeki odalardan biri düğünden bir hafta önce boşaltılır ve kızın çeyizi bu odada sergilenmeye başlanır. Komşu, akraba ve eş dosttan çeyizi görmeye gelenler, çeyiz üzerine para atarlar. Şayet çeyiz içerisinde beyaz eşya gibi ağır olan eşyalar da var ise bunlar önceden gelin ve damadın kalacakları eve götürülür. Diğer eşyalar ise düğün gününde gelinle birlikte götürülür (K8).⁵⁴

3.4. Kına Gecesi

Düğün eğlenceleri, eskiden gelin çeyizinin düğünden önce damat evine gönderilmesiyle başlardı. Günümüzde çeyiz serme adı altında bir gelenek artık yapılmamaktadır. Düğün öncesinde gelin hamamı yapılır. Düğünden birkaç gün önce gençler damadın evinde çörek yoğurur ve eğlenirler, daha sonra arkadaşları damadı alıp hamama götürürler. Bu arada kıza da gelin hamamı yapılır. Her iki hamamda da eğlenceler yapılır tatlılar yenilir, içkiler ve şerbetler içilir. Sonrasında ise gelin ve damada kına yakma töreni gerçekleşir (K9).⁵⁵

Bir kültür örneği ve bir geçiş töreni olarak bilinen kına yakma geleneği zorunlu olmamakla birlikte Süryani kültürü açısından düğün öncesi yapılan âdetlerdendir (K10).⁵⁶

Kına gecesi için oğlan evi tarafından hazırlanan kına tepsisi, üzerine dikilen iki mum ve bereketi simgeleyen tohumlu bitkilerden oluşan çerez ikramlıklarıyla birlikte kız evine götürülür. Kına tepsisi, helhele-zılgıtlar eşliğinde kız evine alınır. Kına, gümüş veya bakır bir tas içinde dul olmayan bir kadın tarafından gelin ve damada yakılır. Gelin ve arkadaşları, ellerine birer yanan mum alır ve dolaşarak davetlileri ziyaret eder. Daha sonra kına yakma seremonisine geçilir.

Kına gecelerinin en vazgeçilmez ritüeli kına gecesine özgü söylenen türküler eşliğinde gelin ve damat bir yere oturtulur ve ailede yaşça büyük kadınlardan biri ya da gelinin kayınvalidesi gelinin avucunun ortasına kına yakarak bir altın yerleştirir. Gelinin bu altını uğur ve bereket getirmesi için saklaması gerekir. Kına, gelinin avucuna, damadın ise sadece serçe parmağına yakılır. Kınanın yakılmasından sonra gelin ve damat misafirlerle birlikte eğlenir. Kınaya gelen misafirlere kuru yemiş, çörek, badem şekeri, şerbet gibi yiyecekler ikram edilir.⁵⁷

3.5. Nikâh ve Düğün

Düğünler süre ve uygulamalar bakımından, gelenek, görenek ve kültürlere göre farklılıklar göstermektedir. Dünyanın ve insanların devamlı gelişmesi toplumların gelenek ve göreneklerinde de büyük değişimler yaratmaktadır. Bir toplumun sayıca az ya da çok olmasının bu değişimlerin önüne geçemediği Süryanilerdeki evlilik durumunda da görülmektedir.

⁵³ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

⁵⁴ Kişisel Görüşme, 04.11.2020.

⁵⁵ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

⁵⁶ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

⁵⁷ Eroğlu, Sarıca, "Midyat Süryanilerinin Düğün Gelenekleri", 1195.

Dinî değerlere son derece önem veren Süryanilerin yaşam biçimlerinde kilisenin etkisi bulunmaktadır. Değişen hayat şartlarına rağmen nişan, nikâh, evlenme törenleri, aile veya çocuk yetiştirme tarzları kilisenin belirlediği sınırlara bağlı olarak gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.⁵⁸

Dini nikâhtan önce nişan töreni ve resmi nikâh yapılması gerekmektedir. Damadın babası, çiftlerin resmi nikâh yaptıklarına dair belgelerini alarak metropolite gider ve dini nikâh yapmaları için metropolitten izin alır. Metropolit belgelere bakar, dini nikâh kıyacak din adamına kapalı mektup gönderir. Damadın babası mektubu din adamına verir ve uygun görülen zamanda dini nikâh için gün verilir (K11)⁵⁹

Dinî nikâh töreni genelde pazar günü yapılır. Nikâhtan önce papaz, damadın elbiselerini kutsar (K12).⁶⁰ Sabahın erken saatlerinde nikâh hazırlıklarına başlanır. Nikâhta gelin gelinlik, damat takım elbise giyer (K13).⁶¹ Kız almaya konvoy şeklinde gidilir. Gelinin kaldığı evin yolunu çocuklar taşlarla kapatır, damat çocuklara yolu açmaları için harçlık verir, gelinin kaldığı evin kapısı gelinin akrabaları tarafından kilitlenir, damat yine açmaları için harçlık verir. Eve vardıklarında gelin almaya gelenler kız evi önünde 10-15 dakika oynar. Gelin, erkek kardeşlerinden biri, abisi ya da kardeşi tarafından alınır ve “helhele” eşliğinde evden çıkartılarak damada teslim edilir. Damat gelini evinden alır. Konvoy şeklinde dini nikâh için Kiliseye gidilir (K14).⁶² Bir başka kaynakta ise damadın gelini dinî nikâhın kıyılacağı kilisede karşıladığından bahsedilmektedir: Dinî nikâh töreni için baba evinden kiliseye gitmek için hazırlanan gelin, bekâr kız arkadaşlarının isimlerini ayakkabısının tabanına yazar ve isimlerin silinmesi için ayağını yere kuvvetlice sürter. Yazılan isimleri silinen bekâr kızların yakın zamanda evleneceğine inanılır. Gelin damat adayı tarafından kilisede karşılanır ve nikâha gelen misafirlerle birlikte kilise salonuna geçilir. Mihrabda bekleyen din görevlisinin sözlerini doğrulayacak şekilde zılgıtlar çekilir.⁶³ Dini nikâh sırasında çiftlerin sağdıcı olan kişiler çiftin vaftiz babaları olmak zorundadır. Kilisede, Rahip gözetiminde kutsal kitaptan okunan parçalar, çiftlerin birbirlerini karı koca olarak kabul ettikleri, iyi günde ve kötü günde beraber olacakları ve birbirlerine ölene kadar bağlı olacaklarına dair kabulü, kirvelerin şahitliği ile dini nikâh kıyılır (K11).⁶⁴ Nikâh süresince tütsü yakılır, papaz ayin yaptırır, İncil’den dualar okunur. Nikâh Başlangıç Duası olarak; ‘Nikâh Kitabı’ (Ktoboduroho)’ndan ‘Ya Rab! Düğünümüzün şenliğinde ve sonunda sen varsın. Nurunla ruhlarımız, fikirlerimiz ve günlerimiz aydınlansın. Merhametinle bereketlenip güçlükleri yenelim. Ey iyiliklerin Allah’ı, yüksek huzurunda başlarını eğen bu çifti mübarek eyle, birbirlerine sonuna dek hayat arkadaşı olma azmini

⁵⁸ Muammer Ulutürk, “Eskiler Yeniler ve Değişenler Bağlamında Günümüz Tur Abdin Süryanilerinde Evlenme Gelenekleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 5/8 (2012):

5.

⁵⁹ Kişisel Görüşme, 06.11.2020.

⁶⁰ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

⁶¹ Kişisel Görüşme, 06.11.2020.

⁶² Kişisel Görüşme, 06.11.2020.

⁶³ Zeki Demir, *Süryani Kilisesi Öğretisine Göre Kilisenin Kutsal Yedi Gizi ve Kilise İçindeki Tinsel İşaretler* (İstanbul: Anadolu Ofset, 1995), 48.

⁶⁴ Kişisel Görüşme, 06.11.2020.

ve iradesini ver. Yarattığın nimetlerden onları mahrum etme. Kalplerine iman ve merhamet, iradelerine kuvvet, geçimlerine bereket kat. Mutluluk dolu yıllar, hayırlı ve imanlı çocuklar ver. Bütün işleri muvaffak olsun. Âmin.”⁶⁵ Papaz gelin ve damada takılacak yüzükleri kutsar ve gelin ve damada yüzükleri takar. Yüzüklerden sonra gelin ile damada takılacak olan taçları kutsanır ve önce damada, sonra geline taç takılır.⁶⁶ Kilisede gerçekleştirilen törenin en ihtişamlı zamanı, evlenen çiftin sembolik olarak taç takmasıdır. Ruhani, yine ‘Nikâh Kitabı’ndan ‘Taç Giydirme Duası’ını okur.⁶⁷ Damada taç giydirilmesinin anlamı, onun reis olduğunu, gelinin taç giymesi ise, onun iffetli olduğunu simgelemektedir.⁶⁸

Nikâh merasimi bittikten sonra davetliler tebrik sırasında kilisede takılar takar Çiftin üzerine Tanrı onları bereketlendirsün diye buğday atılır. Nikâh sonrası damadın ev sahipliğinde düğün salonunda ya da belirledikleri bir yerde misafirlere düğün yemeği verilir. Yemekten sonra eğlence başlar. Bu esnada pasta ve çerez ikram edilir. Hatıra kalsın diye süslü badem şekeri verilir. Düzenlenen eğlence ve yemek sonrası düğün sona erer (K15).⁶⁹ Gelin eve girerken içerisinde çerez ve bozuk para bulunan testi yere çarpılır ve kırılır. Çiftlerin güzel bir geleceklere olsun diye geline bıçakla haç işareti yaptırılır ve kapının üstünde İncil tutulur. Burada dikkat çeken husus dinin, din adamlarının ve kilisenin sosyal yaşamdaki etkisini göstermesidir.⁷⁰

3.6. Sabahiye

Sabahiye, düğünün devamı olan ertesi güne denilir. Diğer bir anlamı ise kadınlar arasında yapılan toplantıdır. Düğün eğlencesinin devamı olan sabahiye günü; gelin evinde sessizlik, damat evinde neşe ve mutluluk vardır. Damat evine gelen gelin süslenir, damadın anne ve babasının ellerini öper. Damadın evinde kahvaltı yapılır, gelen misafirlere ikram etmek için yemekler hazırlanır. Damadın anne ve babası tarafından geline hediye verilir. Düğüne gelemeyen kadınlar damat evinde toplanır ve eğlenirler. Gelin, misafirlerle oturur ve eğlencelere katılır. Gelen misafirler hediyelerini verip gelin ve damadı tebrik ederler. Hediye olarak takı, küçük ev aletleri ya da para getirirler. Misafirler için damat evinde sofraya açılır, sabahiye geleneği geceye kadar devam eder (K16).⁷¹

Sonuç

Sakramentler, Tanrının insanlık için yaptıklarının simgesi olan “kutsal şey” anlamına gelir. Hıristiyanlara göre sakramentler, İsa Mesih’in gizemli bir şekilde

⁶⁵ Zeki Demir, “Süryani Ortodoks Kilisesi’nde Kavramlar ve Terimler”, (Yayımlanmış Makale, Meryem Ana Kilisesi, Kütüphanesi, 1999), 50-51.

⁶⁶ Eroğlu, Sarıca, “Midyat Süryanilerinin Düğün Gelenekleri”, 1196.

⁶⁷ Demir, “Süryani Ortodoks Kilisesi’nde Kavramlar ve Terimler”, 53.

⁶⁸ Hans Hollerweger, Turabdin, çev. Sevil Gülçur (Avusturya: Linz, 1999), 104.

Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

⁶⁹ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

⁷⁰ Abdurrahim Özmen, Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar, Basılmamış Doktora Tezi (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Etnoloji Anabilim Dalı, 2006), 219-223.

⁷¹ Kişisel Görüşme, 05.11.2020.

Azime Avcı-Süryani Kadimde Evlilik Sakramenti

yaptığı faaliyetlerle görünür hale gelir. Kilise, İsa tarafından belirlenen; vaftiz, evharistiya (ekmek-şarap ayini), pekiştirme (kuvvetlendirme), ruhbanlık, evlilik, tövbe, hastaları mesh etme (son yağlama) uygulamaları olmak üzere yedi “sakrament” ortaya koymuştur.

Sakramentlerden biri olan evlilik sakramenti, evlenecek çiftleri bazı özel dualarla onaylamak için ayin yapılmasını ifade eder.

Süryanilerde, nikâh merasiminin kilisede yapılması, yakın akraba evliğinin olmaması, rızası olmadan kızın babası tarafından zor kullanılarak evlendirilmemesi, evlendikten sonra zina haricinde boşanmanın olmaması vb. hususlar Kitab-ı Mukaddes'te ayetlerle ortaya konulan hususlardır.

Hıristiyan dinini benimsemiş olan Süryaniler, uzun yıllar Müslüman halk ile iç içe ve dostane bir yaşam sürdürmelerinin bir sonucu olarak sosyal yaşamlarında Hıristiyan dininin gerekleri dışındaki birçok konuda, Müslüman toplumun yaygın gelenek göreneklerini benimsemiş ve uygulamaya başlamışlardır. Bunun en belirgin örneği Süryani düğün geleneklerinde görülmektedir.

Evlilik ile ilgili Müslümanlar tarafından benimsenen; kızın gelen görüncülere kahve ikram etmesi, kız istemeye giderken eli boş gidilmemesi, nişanlanma, söz kesiminde yüzük takılması, geline kına yakma âdeti, düğüne davet biçimi, gelen konuklara yemek verilmesi ve düğünde geline takı takılması vb. uygulamalar Süryaniler tarafından da benimsenmiştir.

Evlenme ile ilgili tüm pratik, inanç ve değerler, yüzyıllar boyunca uygulana gelmiş olan deneyim ve tecrübelerden süzülerek biçimlendirilmiş belirli kalıplar bütünüdür. Bu pratik, inanç ve değerlerde Süryani toplumunun dünyaya bakışını, dinamiklerini, değerlerini, kültürünün sergilenişini ve düşünce yapısını görmek mümkündür.

Kaynakça

Akdemir, Samuel. Dini Kurallarımız. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.

Akdemir, Samuel. İstanbul Mozağında Süryaniler. İstanbul: Promat Basım Yayın, 2009.

Albayrak, Kadir. “Keldaniler”. DİA İstanbul: 2002.

Albayrak, Kadir. Ermeni, Süryani ve Keldani Kiliseleri. Ankara: Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Bilge, Yakup. Süryanilerin Kökeni ve Türkiye Süryanileri. İstanbul: Zafer Matbaası, 2005.

Brock, Sebastian. Paul. Gabriel of Qatar's Commentary on theLiturgy. Hugoye: Journal of SyriacStudies, 2010.

Demir, Zeki. Süryani Kilisesi ve Kilisenin Kutsal Yedi Gizi. İstanbul: Resim Matbaacılık, 2001, 2012.

Demir, Zeki. Süryani Kilisesi Öğretisine Göre Kilisenin Kutsal Yedi Gizi ve Kilise İçindeki Tinsel İşaretler. İstanbul: Anadolu Ofset, 1995.

Demir, Zeki. "Süryani Ortodoks Kilisesi'nde Kavramlar ve Terimler". Yayınlanmamış Makale, İstanbul: Meryem Ana Kilisesi Kütüphanesi, 1999.

Doğan, İsmail. Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar. Ankara: Pegema Yayıncılık, 2007.

Dolapönü, Hanna. Süryânî Musikisinden Çiçek Demeti. İstanbul: Kapadokya Kitabevi, 1963.

Erbaş, Ali. Hıristiyanlık'ta İbadet. İstanbul: Ay Işığı Yayınları, 2003.

Eroğlu, Erol, Sarıca Neşe. "Midyat Süryanilerinin Düğün Gelenekleri". Turkish Studies 7/3 (2012): 1189-1199.

Gündüz, Şinasi. Yaşayan Dünya Dinleri. 4. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Günel, Aziz. Türk Süryaniler Tarihi. Diyarbakır: Oya Matbaası, 1970.

Hollerweger, Hans. Turabdin. çev. Sevil Gülçur. Avusturya: Linz, 1999.

İris, Muzaffer. Bütün Yönleriyle Süryaniler. İstanbul: Dilek Ofset Matbaacılık, 2003.

Kaçar, Turhan. Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.

Kitabı Mukaddes.

Maclean, Arthur. John. A Dictionary of Dialects Vernacular Syriac. Oxford: Clerendon Press, 1902.

Özgüven, İbrahim Ethem. Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2014.

Özmen, Abdurrahim. Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Etnoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2006.

Sarıçoğlu, Ekrem. Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. 8. Baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2016.

Seyfeli, Canan. Ermeni Kilisesinde Sakramentler. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.

Schwarz, Andreas B. Aile Hukuku. çev. Bülent Davran, 2.Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.

Şimşek, Mehmet. Süryaniler ve Diyarbakır. 3. Baskı. İstanbul: Enes Basın Yayın Matbaacılık, 2018.

Tarakçı, Muhammet. Protestanlıkta Sakramentler. Bursa: Emin Yayınları, 2012.

Tümer, Günay. "Asli Günah". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). Ankara: 1991.

Ulutürk, Muammer. "Eskiler Yeniler ve Değişenler Bağlamında Günümüz Tur Abdin Süryanilerinde Evlenme Gelenekleri". The Journal of Academic Social Science Studies 5/8 (2012): 1209-1217.

Azime Avcı-Süryani Kadimde Evlilik Sakramenti

Ünal, Asife. Yahudilik'te, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Evlilik. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Ürek, Melki. "Süryaniler'in Tarihi ve Sosyolojik Yapısı". Milet ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi 10/2 (2013): 95-112.

Kaynak Kişiler

	Adı Soyadı	Yaşı	Eğitim Durumu	Mesleği
K-1	Efrim AYDIN	33	Lisans	Öğretmen
K-2	İshak AKYÜZ	35	Lise	Gümüşçü
K-3	Yuhanna DURMAZ	19	Lise	Öğrenci
K-4	Şabo ALKAN	35	Lise	Turist Rehberi
K-5	Nahrin ACAR	18	Ortaokul	Öğrenci
K-6	Lukas AKTAŞ	23	Lise	Öğrenci
K-7	Eliyo ERGÜN	20	Lise	Öğrenci
K-8	Rahel ASLAN	21	Lise	Ev Hanımı
K-9	İlarya SHAMALO	22	Lise	Ev Hanımı
K-10	Susan AKTAŞ	17	Ortaokul	Öğrenci
K-11	Ender PEKER	39	Lisans	Kilise Görevlisi
K-12	Fetruş AKTAŞ	50	Ortaokul	Muhtar
K-13	Andreas AKTAŞ	35	Lise	İşletmeci
K-14	İşmuni ACAR	17	Ortaokul	Öğrenci
K-15	Abay ACAR	34	Lise	Serbest Meslek
K-16	Gabriel GÜLTEN	37	Lise	Vakıf Görevlisi

FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2021

Makale Adı /Article Name

ZORBA VE MAĞDUR OLAN
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN
PSİKOLOJİK DAYANIKLILIKLARININ
İNCELENMESİ

EXAMINING THE RESILIENCE OF
SECONDARY SCHOOL CHILDREN
PEER BULLY AND VICTIMS

Yazar

Besra GÜNDÜZ* - İsmail AY**

* Uzm. Psk. Dan., İnkılap Ortaokulu, Horasan, Erzurum, Türkiye, besraa93@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0003-2237-3863

** Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve
Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye, ismailay@atauni.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-8364-7149

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 12 Ekim 2021

Kabul Tarihi: 18 Kasım 2021

Yayın Tarihi: 15 Aralık 2021

Kaynak Gösterme

Gündüz, B., Ay, İ. (2021). Zorba ve Mağdur Olan Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik
Dayanıklılıklarının İncelenmesi. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat
Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), s.145-161.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayının gerekmediğini beyan etmiştir.

Besra Gündüz/İsmail Ay-Zorba ve Mağdur Olan Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi

Öz***

Çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin zorba ve mağdur olmasıyla psikolojik dayanıklılık arasında ilişki olup olmadığının incelenmesidir. Araştırmanın örnekleme, Erzurum il merkezinde öğrenim gören ve 5, 6, 7 ve 8. Sınıfa giden, tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenen 585 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla Ergen Akran İlişkileri Belirleme Ölçeği, Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında veri seti normal dağılmayıp non-parametrik özelliğe sahip olduğu için veri analizinde Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis-H Testi ve Spearman Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin psikolojik dayanıklılıklarının cinsiyet, okul türü, kardeş durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı; ancak sınıf düzeyleri açısından farklılaşma gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık puanları ile yaşları arasında negatif ve düşük bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte psikolojik dayanıklılık ile akran zorba ve mağdurluğu arasında anlamlı ve negatif yönde ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Akran zorbalığı, mağdur, psikolojik dayanıklılık, zorba

Abstract

The aim of the study is to examine whether there is a relationship between resilience and being bully or victim of secondary school students. The sample of the study consists of 585 students studying in the city center of Erzurum and attending 5th, 6th, 7th and 8th grades. Adolescent Peer Relations Determination Scale, Child and Young Resilience Scale and Personal Information Form were used to collect research data. As the data set has a non-parametric feature, Mann Whitney U Test, Kruskal Wallis-H Test and Spearman Correlation Analysis were used in data analysis. According to the results of the research, the resilience of the students studying in secondary school did not differ significantly according to gender, school type, and sibling status; however, it was determined that they differ in terms of grade levels. In addition, a negative and low relationship was found between the secondary school students' resilience scores and their ages. At the same time there was a significant and negative relationship between the resilience and peer bullying and victimization.

Key words: Bully, peer bullying, resilience, victim

*** Bu çalışma yüksek lisans tez çalışmasının bir kısmından türetilmiş ve 2020 Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi'nde (IPCEDU) bir kısmı sunulmuştur.

GİRİŞ

Öğrencilerin birbirleriyle uyumlu ilişkiler kurması ve kendilerini güvende hissetmesinde sağlıklı bir eğitim-öğretim ortamı önemli bir yere sahiptir. Okuldayken kendini güvende hissedememeye ve kendini ifade edememeye neden olabilecek birçok etken vardır. Bu etkenlerden biri de zorbalıktır. Zorbalık, okullarda öğrencilerin karşısına çıkan en yaygın saldırganlık türüdür ve okul iklimini etkilediği gibi öğrenme ortamını da olumsuz yönde etkilemektedir. Olweus (1993)'a göre zorbalık, güç dengesizliği ile tanımlanan kişilerarası ilişkide zaman içerisinde ve defalarca yapılan kasıtlı kötülük ya da saldırgan davranış olarak tanımlanabilir. Zorbalık genellikle, bir birey ya da grubun kasıtlı olarak ve tekrar tekrar nispeten güçsüz bir kişiye zaman içerisinde zarar vermesine dayalı olarak saldırgan davranışların bir alt türü şeklinde ele alınmaktadır (Sainio vd., 2010; Salmivalli & Peets, 2009).

Akran zorbalığının, uzun zamandır araştırmacılar, eğitimciler, öğrenciler ve aile bireyleri için sosyal bir kaygı oluşturduğu düşünülmektedir. Gökler (2009), zorbalık davranışlarının öğrencilerin sosyal ve eğitimsel iyi oluşları için yıkıcı bir unsur olduğunu, çocuğu sadece okul yıllarında değil; hayatın sonraki dönemlerinde de etkilemeye devam etme riskinin fazla olduğunu belirtmiştir. Ayrıca zorbalığın yalnız zorba davranışa hedef olan bireyleri değil zorbalığa tanık olan ve zorba davranışları alışkanlık haline getiren kişileri de etkilediği söylenebilir. Ekşi ve Yaman (2010)'a göre araştırmalar, okul zorbalığının çocuklarda okul katılımını azalttığı, okuldan kaçma gibi riskli davranışlara yol açtığını, bedensel ve psikolojik sağlıklarını olumsuz olarak etkilediğini vurgulamaktadır.

Çocuklardan bazıları zorbalığın olumsuz etkilerine karşı benimseme ya da dışa vurmada güçlük yaşarken bazıları ise bu tür güçlüklerle karşı psikolojik olarak dayanıklıdır. Olumsuz durumlar karşısında kendini koruyabilme psikolojik dayanıklılığın yüksek olduğunu gösterir. Psikolojik dayanıklılık, bireylerin stresli yaşam olaylarından sonra çabucak iyileşebilme ve uyum sağlayabilmelerini kolaylaştıran bir kişilik özelliğidir (Tusaie & Dyer, 2004). Wagnild ve Young (1993) psikolojik dayanıklılığı, ani bir değişiklik ya da herhangi bir aksilikle başarılı bir şekilde başa çıkmada bireysel, karakteristik ya da beceri farklılığı olarak tanımlar.

Genelde zorbalığa karşı yaklaşımlar patojeniktir ve uzmanlar risk faktörlerini azaltmaya ve bireyin yaşamındaki eksiklikleri belirleme ve iyileştirmeye odaklanırlar. Zorbalığın ve risk faktörlerinin patojenine odaklanmak yerine öğrencinin güçlü yönlerine odaklanma daha iyi sonuçlar verebilir (Hinduja, & Patchin, 2017). Psikolojik dayanıklılığı artırma mağdurluğun etkilerini azaltmak için bir yol olarak önerilmektedir (Beightol vd., 2009). Zorbalık davranışlarında bulunan ve mağdurluk deneyimi olan çocukların psiko-sosyal uyum güçlükleri vardır fakat bazıları bu olumsuz etkilere karşı dayanıklıdırlar (Bowes vd., 2010). Hinduja ve Patchin (2017) araştırmalarında, psikolojik dayanıklılığın zorbalıkla karşılaşmayı önlemede ve etkilerini azaltmada güçlü bir koruyucu faktör olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak Moore ve Woodcock (2017), ilköğretim ve lise öğrencilerinin zorbalık ve psikolojik dayanıklılık deneyimlerini incelediği araştırmasında, yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarının

depresyon ve anksiyeteye ilgili koruyucu bir faktör olduğunu bulmuştur. Başka bir araştırmada yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılığı olan öğrencilerin mağdur olma ya da saldırgan davranışlarda bulunma ihtimali daha az olduğu bulunmuştur (Donnon, 2010).

Günümüzde okullarda daha çok başarı üzerine odaklanıldığından dolayı saldırganlık durumları görmezden gelinmekte veya cezalandırma yoluna gidilmektedir. İşe yaramayan bu klasik yöntemler şiddetle baş edilmesinde etkili bir çözüm olmamaktadır. Bu nedenle psikolojik dayanıklılığın, mağdurlarda oluşan olumsuz etkileri azaltabilen bir değişken olarak düşünülmesi ve psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarının daha iyi bilinmesi, okul tabanlı zorbalığı tespit etmede sosyal desteğin artırılması gibi ek ya da alternatif yöntemlere olanak sağlayabilir. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bulguların ortaokul öğrencilerinde zorba ve mağdur bireylerin psikolojik dayanıklılığına yönelik bilinçlenme sağlanabilir. Zorbalığın mağdur ve zorba üzerindeki olumsuz etkilerine karşı olumlu bireysel ve sosyal değişkenlere (öz yeterlik, öz saygı, ebeveyn desteği, akran desteği, vb.) odaklanılarak risk faktörlerinin etkileri yok edilebilir. Bunun yanında araştırmadan elde edilecek olan bulguların zorba ve mağdur öğrencilerin psikolojik dayanıklılıkları üzerine yapılacak araştırmaları tamamlayıcı sonuçlar ortaya koyabilecek olması bakımından da önem taşıdığı düşünülmektedir. Zorbalık, geri dönüşü mümkün olmayan psikolojik problemlere sebep olması nedeniyle, psikolojik dayanıklılığı anlamının geliştirilmesiyle öğrencilerin ruh sağlığını iyileştirmenin kolaylaştırılması, okul tabanlı zorbalık durumlarının farkına varılması ve alternatif yöntemlere olanak sağlanması, zorbalığı önlemeye dönük programların geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Zorbalığın oluşmaması için önleme programlarının planlanması ve uygulanması, bilimsel araştırmalar ışığında ön plana çıkacaktır. Yetişkinlik döneminde suç içeren riskli davranışların ergenlik döneminde karşılaşılan zorbalık durumundan kaynaklanıyor olabileceği gerçeği de unutulmamalıdır.

İlkokul öğrencileri arasında zorbalığı inceleyen çokça araştırma vardır (O'Moore, Kirkham, & Smith, 1997; Roland, 2000; Jantzer, Hoover, & Narloch, 2006; Sapouna & Wolke, 2013). Ancak yapılacak olan bu çalışma ortaokul öğrencilerinin zorbalık durumlarında psikolojik dayanıklılığın koruyucu bir faktör olabilmesi bakımından literatüre yeni bilgiler kazandıracaktır. Ayrıca çalışmadan elde edilecek olan bulgular öğrencilerdeki zorbalık davranışlarını değiştirme yönünde psikolojik dayanıklılığı artırmaya odaklanan uygulamalar için kaynak sağlamada yardımcı olacaktır.

Zorbalık bağlamında psikolojik dayanıklılık kavramına dair çok az araştırma yapılmıştır (Beightol, Jeverson, Gray, Carter, & Gass, 2009; Hinduja & Patchin, 2017; Moore & Woodcock, 2017). Psikolojik dayanıklılık konusunda önceki araştırmalara bakıldığında, bu değişkenin zorbalıkla ilgili olumsuz etkilerle muhtemelen mücadele edebileceği iddia edilebilir. Bu araştırmanın amacı, ortaokul öğrencilerinde akran zorba ve mağdurların psikolojik dayanıklılığının incelenmesidir. Belirlenen amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır;

1. Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılaşma göstermekte midir?
2. Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları okul türlerine göre anlamlı farklılaşma göstermekte midir?
3. Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ile yaş düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
4. Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılaşma göstermekte midir?
5. Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları kardeş durumlarına göre anlamlı farklılaşma göstermekte midir?
6. Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ile akran zorbalığı arasında anlamlı ilişki var mıdır?
7. Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ile akran mağdurluğu arasında anlamlı ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Araştırmada psikolojik dayanıklılık ile zorba veya mağdur olma durumu arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik “karşılaştırmalı ilişkisel tarama” yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi birden fazla değişkenler arasındaki ilişkileri ve düzeyi belirlerken var olan durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlar. Bu tür araştırmalarda değişkenler arasındaki ilişkinin var olup olmadığına ve düzeyi hakkında bilgi edinilmeye çalışılmaktadır (Karasar, 2003). İlişkisel tarama yönetimine göre değişkenler kontrol edilmez ve istatistiksel karşılaştırmalar yapılar (Tekbıyık, 2014).

Veri Toplama Süreci

Araştırma sürecinde Erzurum il merkezinde bulunan Aziziye, Palandöken ve Yakutiye ilçelerinde bulunan bazı ortaokullara ölçekler uygulanmıştır. Bu araştırma evrenini %99 güven aralığında temsil edebilecek 864 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak tabakalı örnekleme uygulanmıştır. Katılımcıların bazıları ölçeklerden herhangi birini ya da çok sayıda maddeyi boş bırakmaları, bazıları ise normallik analizlerinde uç değer teşkil etmeleri nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır. Bu şekilde çıkarılan 279 kişiden sonra kalan 585 kişiden elde edilen verilerle analizler yürütülmüştür.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyet Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Kız	318	54.4
Erkek	267	45.6
Toplam	585	100

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubunun %54.4'ü (318) kız ve %45.6'sı (267) ise erkek öğrenciler olmak üzere toplam 585 kişiden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Yaş Dağılımları

Yaş	f	%
10	31	5.3
11	129	22.1
12	162	27.7
13	123	21.0
14	116	19.8
15	20	3.4
16	1	0.2
Belirtmeyen	3	0.5
Toplam	585	100

Tablo 2 incelendiğinde araştırma örnekleminin %5.3'ünün 10 yaş, %22.1'inin 11 yaş, %27.7'sinin 12 yaş, %21'inin 13 yaş, %19.8'inin 14 yaş, %3.4'ünün 15 ve %0.2'sinin 16 yaşında olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Çalışma Grubunun Öğrenim Gördüğü Okul Dağılımları

Okul Türü	f	%
Normal	386	66.0
İmam Hatip	198	33.8
Belirtmeyen	1	0.2
Toplam	585	100

Tablo 3 incelendiğinde 386 öğrenci normal ortaokulda, 198 öğrenci ise imam hatip ortaokulunda öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, zorbalık eğilimlerini ve zorbalığa maruz kalma durumlarını belirlemek amacıyla uygulanan Ergen Akran İlişkileri Ölçeği; Seçer, Gençdoğan, Ay ve Yalçın (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış zorba ve kurban olmak üzere iki ayrı formdan oluşan likert tipi bir ölçme aracıdır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin iç tutarlılık katsayısı zorba formu için .74, mağdur formu için .85 olarak bulunmuştur. Ayrıca araştırmada, ergenlerdeki psikolojik dayanıklılığı ölçmek amacıyla Arslan (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin iç tutarlılık katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgulara göre her iki ölçeğin geçerli ve güvenilir ölçme araçları olduğu düşünülmektedir.

Verilerin Analizi

Veri toplama aşamasında 864 öğrenciye ulaşılmıştır. Ancak bu katılımcıların 279'undan elde edilen veriler, bazıları ölçeklerden herhangi birini ya da çok sayıda maddeyi boş bırakmaları nedeniyle, bazıları ise normallik analizlerinde uç değer teşkil etmeleri nedeniyle veri setinden çıkarılmıştır. Bunun sonucunda kalan 585 kişiden elde edilen verilerle analizler yürütülmüştür.

Uç değerlerin çıkarılmasından sonra histogramlar ve Komogorov-Smirnov analizleri ile veri setinin normalliği incelenmiş ve tek değişkenli ve çok değişkenli normalliğin sağlanmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Alt Boyutlarının Normallik Değerleri

	$\bar{X}$	SS	Medyan	Mod	Basıklık	Çarpıklık
Psikolojik sağlamlık	48.67	8.17	50.0	56.0	1.05	-1.15
Sözel zorba	8.95	2.60	8.0	6.0	1.62	1.13
Duygusal zorba	7.39	1.95	7.0	6.0	2.28	1.67
Fiziksel zorba	7.27	1.91	6.0	6.0	3.19	1.83
Sözel mağdur	12.67	5.87	11.0	7.0	1.01	1.20
Duygusal mağdur	10.21	4.39	9.0	6.0	1.68	1.38
Fiziksel mağdur	8.63	3.37	7.0	6.0	2.78	1.71

Tablo 4'e göre çarpıklık katsayıları sırasıyla psikolojik sağlamlık için -1.15, sözel zorba için 1.13, duygusal zorba için 1.67, fiziksel zorba için 1.83, sözel mağdur için 1.20, duygusal mağdur için 1.38 ve fiziksel mağdur için 1.71 olarak bulunmuştur. Basıklık katsayılarına bakıldığında ise sırasıyla psikolojik sağlamlık için 1.05, sözel zorba için 1.62, duygusal zorba için 2.28, fiziksel zorba için 3.19, sözel mağdur için 1.01, duygusal mağdur için 1.68 ve fiziksel mağdur için 2.78 olarak hesaplanmıştır. Büyüköztürk (2011), veri setinin normal dağılım göstermesi için değerlerin sağa ya da sola çarpık olmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu değerler incelendiğinde değişkenlerin söz konusu değerlerinin kabul edilebilir sınırlarda olmadığı ve normal dağılmadığı görülmektedir.

Veri seti normal dağılmadığından dolayı 585 katılımcının verileri non-parametrik testler aracılığıyla analiz edilmiş ve araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Araştırma kapsamında veri setinin parametrik testlerin varsayımlarını sağlamadığı belirlendiği için veri analizinde psikolojik dayanıklılığın cinsiyet ve okul türüne göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için Mann Whitney U testi, sınıf düzeyi ve kardeş durumuna göre anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için ise Kruskal Wallis-H Testi uygulanmıştır. Psikolojik dayanıklılıkla yaş düzeyleri, zorbalık ile psikolojik dayanıklılık arasında ilişki olup olmadığını anlamak amacıyla ise Spearman Korelasyon analizi uygulanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada ifade edilen alt problemler incelenerek analiz edilmiş ve bulgularla beraber yorum yapılmıştır.

Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıklarında Cinsiyete Göre Fark Olup Olmadığına İlişkin Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıklarında cinsiyete göre aralarında fark olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney U Testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Psikolojik Dayanıklılık	Kız	318	299.42	95214.0	40413.0	.32
	Erkek	267	285.36	76191.0		

Tablo 5 incelendiğinde ortaokulda öğrenim gören kız ve erkek öğrencilerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde anlamlı fark olup olmadığına ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonucunda cinsiyete göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($U=40413, p>.05$).

Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıklarının Okul Türlerine Göre Farklılaşma Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıklarında okul türüne göre fark olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney U Testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Okul Türü Değişkenine İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Okul Türü	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
Psikolojik dayanıklılık	Normal	386	284.47	109805.0	35114.0	0.11
	İmam Hatip	198	308.16	61015.0		

Tablo 6 incelendiğinde normal ve imam hatip ortaokullarında öğrenim gören öğrencilerin psikolojik dayanıklılıkları arasındaki farkın önemini belirlemek üzere yapılan Mann Whitney U testi sonucunda okullar arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur ($U=35114, p>.05$).

Ortaokul Öğrencilerinin Yaşı ile Psikolojik Dayanıklılıkları Arasında İlişki Olup Olmadığına Dair Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için Spearman Korelasyon Analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Yaş Değişkenine İlişkin Bulgular

	Yaş	Psikolojik dayanıklılık
Psikolojik dayanıklılık	-.096*	1
Yaş	1	

* $p < .05$

Psikolojik dayanıklılık puanları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan Spearman Korelasyon analizi sonucunda psikolojik dayanıklılık ile yaş arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki ($\rho = -.096$, $p < .05$) olduğu bulunmuştur.

Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıklarının Sınıf Düzeyine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıklarının sınıf düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis-H testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri Açısından Psikolojik Dayanıklılıklarına İlişkin Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

	Sınıf düzeyi	n	Sıra Ort.	sd	X^2	<i>p</i>
Psikolojik dayanıklılık	5	119	295.22	3	9.804	.02*
	6	185	309.97			
	7	139	257.73			
	8	126	268.76			

* $p < .05$

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıklarının sınıf düzeylerine göre önemli farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda istatistiksel olarak önemli bir fark olduğu tespit edilmiştir ($X^2 = 9.804$, $sd = 3$, $n = 569$, $p < .05$). Buna göre psikolojik dayanıklılık düzeylerinin sınıf seviyesine göre farklı olabileceği söylenebilir. Sınıf düzeylerindeki ortalamalar incelendiğinde 7. Sınıf öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık puanlarının en düşük ortalamaya sahip olduğu ve 6. sınıf öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık puan ortalamalarının en yüksek olduğu görülmüştür.

Yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edildiğinden dolayı hangi sınıf düzeyinin birbirinden daha anlamlı bir biçimde farklı olduğunu belirlemek için sınıf düzeyleri arasında Mann Whitney U testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri Açısından Psikolojik Dayanıklılıklarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	P
5	119	148.46	17666.5	10526.5	.52
6	185	155.10	28693.5		
5	119	138.37	16466.5	7214.5	.077
7	139	121.90	16944.5		
5	119	128.39	15278.5	6855.5	.247
8	126	117.91	14856.5		
6	185	175.43	32454.5	10465.5	.004
7	139	145.29	20195.5		
6	185	165.44	30606.5	9908.5	.025
8	126	142.14	17909.5		
7	139	130.54	18145	8415	.583
8	126	135.71	17100		

Tablo 9 incelendiğinde hangi sınıf düzeyinin birbirinden daha anlamlı bir biçimde farklı olduğunu belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda 6. ve 7. sınıf düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir ($U=10465.5$, $p<.05$). Elde edilen sonuçlara göre 6. ve 8. Sınıf düzeyi arasında da anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($U=9908.5$, $p<.05$).

Ortaokul Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıklarının Kardeş Durumuna Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıklarının kardeş durumlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için Kruskal Wallis-H Testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 9. Kardeş Durumu Açısından Psikolojik Dayanıklılığa İlişkin Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Kardeş Durumu	n	Sıra Ort.	sd	X^2	p
Tek çocuk	16	255.81			
En büyük	190	300.59	3	1.824	.61
Ortanca	231	283.33			
En küçük	143	292.56			

Ortaokul öğrencilerinin kardeş durumunun psikolojik dayanıklılıklarına göre istatistiksel olarak anlamlı fark bulunup bulunmadığını belirlemek için

uygulanan Kruskal Wallis-H testi sonucunda aradaki farkın önemli olmadığı bulunmuştur ($X^2 = 1.824$, $sd = 3$, $n = 580$, $p > .05$).

Ortaokul Öğrencilerinde Psikolojik Dayanıklılık ile Akran Zorbalığı Puanları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ile akran zorba puanları arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Spearman korelasyon testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Psikolojik Dayanıklılık ile Akran Zorbalığı Arasındaki İlişkiye Dair Spearman Korelasyon Testi Sonuçları

	Psikolojik dayanıklılık	Sözel zorba	Duygusal zorba	Fiziksel zorba
Psikolojik dayanıklılık	1			
Sözel zorba	-.210*	1		
Duygusal zorba	-.172*	.349*	1	
Fiziksel zorba	-.226*	.533*	.411*	1

* $p < .01$

Psikolojik dayanıklılık ve akran zorba türleri arasındaki ilişkinin Spearman korelasyon analizi kullanılarak incelendiği Tablo 11'deki yapılan analizlere göre psikolojik dayanıklılık ile sözel zorba olma arasında ($\rho = -.210$, $p < .01$) negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılık ile duygusal zorba olma arasında ($\rho = -.172$, $p < .01$) negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki görülmektedir. Psikolojik dayanıklılık ile fiziksel zorba olma arasında ($\rho = -.226$, $p < .01$) negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki bulunmuştur.

Ortaokul Öğrencilerinde Psikolojik Dayanıklılık ile Akran Mağdurluğu Puanları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ile akran mağdur puanları arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Spearman korelasyon testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 11. Psikolojik Dayanıklılık ile Akran Mağdurluğu Puanları Arasındaki İlişkiye Dair Spearman Korelasyon Testi Sonuçları

	Psikolojik dayanıklılık	Sözel mağdur	Duygusal mağdur	Fiziksel mağdur
Psikolojik dayanıklılık	1			
Sözel mağdur	-.227*	1		
Duygusal mağdur	-.235*	.546*	1	
Fiziksel mağdur	-.199*	.512*	.451*	1

* $p < .01$

Psikolojik dayanıklılık ve mağdur olma türleri arasındaki ilişki Spearman korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analizlere göre psikolojik dayanıklılık ile sözel mağdur olma arasında ($\rho = -.227, p < .01$) negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılık ile duygusal mağdur olma arasında ($\rho = -.235, p < .01$) negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki görülmektedir. Psikolojik dayanıklılık ile fiziksel mağdur olma arasında ($\rho = -.199, p < .01$) negatif yönde ve düşük düzeyde ilişki bulunmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgulara göre cinsiyetin psikolojik dayanıklılık üzerinde belirgin bir farklılık oluşturacak bir faktör olmadığı söylenebilir. Bu bulgularla benzer olarak Aydoğdu (2013)'nin araştırmasına göre üniversitede öğrenim gören öğrencilerde cinsiyetin psikolojik dayanıklılık puanları üzerinde anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Beightol vd. (2009), zorbalık araştırmasında kadınlarda erkeklerle kıyaslandığında belirgin ölçüde daha yüksek psikolojik dayanıklılık gösterdiklerini bulmasına rağmen Narayanan ve Betts (2014) erkeklerde psikolojik dayanıklılığın öz yeterlik ve zorba davranışlar arasındaki ilişkiye aracılık ettiği ancak kadınlarda aracılık etmediğini belirtmiştir. Bu doğrultuda cinsiyetin tek değişken olarak psikolojik dayanıklılığı doğrudan etkilemediği; yaşanan olumsuz olaylar, sosyal destek, baş edebilme durumu, sahip olunan imkanlar gibi birçok unsurun etkisiyle değişkenlik göstermesi beklenebilir.

Bu çalışmada psikolojik dayanıklılığın okul türlerine göre değişkenlik göstermediği bulunmuştur. Araştırmaların uygulandığı örneklem grubunun farklı çalışma gruplarına yönelik olması farklılaşma olmamasının nedeni olarak söylenebilir. Okul türlerine göre psikolojik dayanıklılığın farklılaşmadığını belirten başka çalışmalar da bulunmaktadır (Dayıoğlu, 2008; Koç-Yıldırım, 2014). Çifci (2019) psikolojik dayanıklılık düzeyi ile okul türleri arasında anlamlı farklılıkların olduğunu belirttiği araştırmasında mesleki ve teknik lisede öğrenim gören ergenlerin, Anadolu lisesinde öğrenim gören ergenlere göre psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu vurgulamıştır.

Araştırma bulgularına göre psikolojik dayanıklılık ile yaş arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre ortaokul öğrencilerinin yaş düzeylerinin artması durumunda psikolojik dayanıklılık puanlarının bir miktar azalacağı söylenebilir. Yaş düzeyinin psikolojik dayanıklılıkla ilişkisinin düşük düzeyde bulunmasının sebebinin incelenen yaş aralığının dar olması ve ortaokulda öğrenim gören öğrencilerin gelişim özellikleri bakımından birbirine benzemesi ile açıklanabilir. Ayrıca ortaokul süreci ergenlik döneminin başlarına denk geldiğinden birey karşılaştığı sorunlarla baş edebilme düzeyine göre değişimler görülebilir. Yaş düzeylerine göre psikolojik dayanıklılığın değiştiğini vurgulayan Çifci (2019), ergenlerin psikolojik dayanıklılıklarının, 14 yaşındaki öğrencilerin 16, 17 ve 18 yaşındaki ergenlere oranla daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Saka ve Ceylan (2018), 13-14 yaş grubundaki öğrencilerin 15-16 yaş grubundaki ergenlerden daha yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip olduğunu vurgularken benzer bir çalışmada, 14 ile 15 yaş grubu ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri 16 ile 18 yaşındaki ergenlere göre daha yüksek bulunmuştur (Kurt, 2016). Ancak Aydın ve

Egemberdiyeva (2018) üniversitede öğrenim gören öğrencilerle yaptığı araştırmada yaş değişkeninin psikolojik dayanıklılığı pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde yordadığını tespit etmiştir.

Psikolojik dayanıklılık düzeylerinin sınıf seviyesine göre farklı olabileceği görülen araştırma sonucuna göre, sınıf düzeyindeki ortalamalar incelendiğinde 7. Sınıf öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık puanlarının en düşük ortalamaya sahip olduğu ve 6. sınıf öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık puan ortalamalarının en yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan analizlere göre 6. sınıf öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık puanlarının 7 ve 8. sınıf öğrencilerine oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu kapsamda farklı sonuçlar elde edilmesi öğrencilerin okul kademelerine göre farklı problemlerle karşılaşması; ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinin gelişim düzeylerinin farklı olması ve beklentilerin farklılaşması gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir. Bu bulguya benzer olarak psikolojik dayanıklılığın sınıf düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığını belirten Ak (2016), İstanbul'daki ortaokul öğrencileriyle yaptığı araştırmada, 5. sınıf öğrencilerinin psikolojik dayanıklılığının 7 ve 8. sınıf öğrencilerine göre; 6. Sınıf öğrencilerinin ise 8. Sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ancak Bulut (2016) ergenlerle yaptığı çalışmada psikolojik dayanıklılığın sınıf değişkenine göre farklılaşmadığını bulmuşlardır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında sınıf düzeyi arttıkça psikolojik dayanıklılık puanlarının azalmasının karşılaşılan stresörlere bağlı olabileceği muhtemeldir. Yani ortaokul son sınıfta ve lise son sınıfta sınava girecek olmaları öğrencilerin stres seviyesini artırarak psikolojik dayanıklılığını azaltabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda psikolojik dayanıklılığın kardeş durumlarından etkilenmediği bulunmuştur. Bu araştırmadan edinilen bulguya göre kardeş durumunun tek değişken olarak psikolojik dayanıklılığı doğrudan etkilemediği; sosyal destek, aile tutumu gibi birçok unsurun etkisiyle değişkenlik gösterebileceği düşünülebilir. Bu bulgularla benzer olacak şekilde psikolojik dayanıklılık puanlarının kardeş sayısına göre farklılaşmadığını belirten Atik ve Güneri (2013)'nin araştırmasına benzer şekilde Algünerhan (2017), kardeş sayısına göre psikolojik dayanıklılık düzeylerine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulmamıştır. Ancak Aydın ve Egemberdiyeva (2018) üniversitede öğrenim gören öğrencilerle yaptığı araştırmada kardeş sayısının psikolojik dayanıklılığı negatif yönde ve anlamlı bir şekilde yordadığını belirtmiştir.

Psikolojik dayanıklılık ve akran zorba ve mağdurluğu arasında negatif ve düşük düzeyde ilişki bulunan bu araştırma sonucuna göre zorba veya mağdurluk arttıkça psikolojik dayanıklılığın azaldığı veya tam tersi olarak psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça zorba veya mağdurluk düzeyinin azalacağı söylenebilir. Benzer şekilde akran zorbalığının ve mağdurluğunun psikolojik dayanıklılıkla negatif ve düşük düzeyde ilişkili olduğunu belirten Eminoğlu (2018)'nin araştırmasına paralel olarak yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılığı olan insanların, zorbalığı yapan kişi ya da mağdur olma olasılığı daha az olarak bulunmuştur (Donnon & Hammond, 2007; Moore & Woodcock, 2017). Zorbalık davranışlarına karşı, bireyler yaşadıklarını akran ya da aile üyelerinden birine açıklayabildiği zaman psikolojik dayanıklılıklarının arttığı ortaya çıkmıştır (Rivers & Cowie, 2006). Sosyal beceri bakımından geliştirilen psikolojik

dayanıklılık programlarının, zorbalık davranışlarını da azalttığı görülmüştür (Lisboa & Killer, 2008; akt., Moore & Woodcock, 2017). Buna göre psikolojik dayanıklılıkla akran zorbalığı arasında negatif bir ilişki olmasının psikolojik dayanıklılığı yüksek bireylerin olumsuzluklara karşı daha dirençli ve sabırlı olduğu, öfke ve saldırganlık gibi duygularını daha olumlu bir şekilde kontrol edebildiklerini düşündürmektedir.

Bu bulgular ışığında araştırma hakkında göre şu öneriler geliştirilebilir:

- Araştırma sonucuna göre zorba veya mağdur olma durumunda ve olumsuz etkilerini azaltmada psikolojik dayanıklılığın önemli bir faktör olabileceği görülmüştür. Bu doğrultuda daha geniş bir örnekleme kapsayacak farklı il ve okul seviyelerinde benzer araştırmaların yapılmasıyla desteklenebilir.
- Araştırmada non-parametrik analizler uygulandığından benzer araştırmaların parametrik analizlerle desteklenmesi yararlı olabilir. Yine aynı sebeple akran zorba ve mağdurluğunun psikolojik dayanıklılığı yordayıp yordamadığı incelenemediğinden başka araştırmalarda incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.
- Zorbalığı önleme ya da müdahale programlarının geliştirilmesi yönündeki çalışmalarda psikolojik dayanıklılığı da önleyici ya da olumsuz etkileri azaltan bir faktör olarak ele almak faydalı olabilir. Bu bağlamda mağdur olmanın etkilerini azaltan ve psikolojik dayanıklılığın koruyucu faktörlerini destekleyen müdahale programları oluşturularak aile ve öğretmenler bu konuda bilgilendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Ak, Ç. (2016). Ortaokul öğrencilerinin duygusal zekâları ve psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, Maltepe Üniversitesi.
- Alavi, N., Reshetukha, T., Prost, E., Antoniak, K., Patel, C., Sajid, S., & Groll, D. (2017). Relationship between bullying and suicidal behaviour in youth presenting to the emergency department. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 26(2), 70.
- Algünerhan-Gündüz, R. (2017). 12-14 yaşındaki ergenlerde algılanan ana baba tutumları benlik algısı ve psikolojik sağlamlık (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 458551)
- Arslan, G. (2015). Çocuk ve genç psikolojik sağlamlık ölçeğinin psikometrik özellikleri: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 1-12.
- Atik, G., & Güneri, O. Y. (2013). Bullying and victimization: Predictive role of individual, parental, and academic factors. *School Psychology International*, 34(6), 658-673.
- Atria, M., Strohmeier, D., & Spiel, C. (2007). The relevance of the school class as social unit for the prevalence of bullying and victimization. *European Journal of Developmental Psychology*, 4(4), 372-387.

Aydın, M., & Egemberdiyeva, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 3(1), 37-53.

Aydoğdu, T. (2013). Bağlanma stilleri, başa çıkma stratejileri ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 333557)

Beightol, J., Jeverson, J., Gray, S., Carter, S., & Gass, M. (2009). The effect of an experiential, adventure-based "anti-bullying initiative" on levels of resilience: A mixed methods study. *Journal of Experiential Education*, 31(3), 420-424.

Boedeker, M. (2018). Resilience: Overcoming Negative Effects of Bullying (Doctoral dissertation). Texas A&M University-Corpus Christi.

Bowes, L., Maughan, B., Caspi, A., Moffitt, T. E., & Arseneault, L. (2010). Families promote emotional and behavioural resilience to bullying: evidence of an environmental effect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(7), 809-817.

Bulut, B. (2016). Ergenlerin anksiyete, sosyal destek ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 433837)

Büyüköztürk (2011) Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi

Çifci, A. (2019). 14-18 yaş grubunda Tanrı algısı ile psikolojik sağlamlık ilişkisinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 543366)

Dayıoğlu, B. (2008). Resilience in university entrance examination applicants: The role of learned resourcefulness, perceived social support and gender. (Master's thesis), Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Donnon, T. (2010). Understanding how resiliency development influences adolescent bullying and victimization. *Canadian Journal of School Psychology*, 25(1), 101-113.

Donnon, T., & Hammond, W. (2007). Understanding the relationship between resiliency and bullying in adolescence: An assessment of youth resiliency from five urban junior high schools. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, 16(2), 449-471.

Ekşi, H. & Yaman, E (2010). Çocuk ve ergende şiddet. *Kaknüs Yayınları*.

Eminoğlu, M. (2018). Ergenlerde sosyal ve duygusal yalnızlık ile akran zorbalığı arasında psikolojik dayanıklılığın aracı rolü (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 503234)

Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511- 537.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2017). Cultivating youth resilience to prevent bullying and cyberbullying victimization. *Child abuse & neglect*, 73, 51-62.

Jantzer, A. M., Hoover, J. H., & Narloch, R. (2006). The relationship between school-aged bullying and trust, shyness and quality of friendships in young adulthood: A preliminary research note. *School Psychology International*, 27(2), 146-156.

Karasar, N. (2003). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler [Scientific research method: Concepts, principles, techniques]. Nobel.

Koç-Yıldırım, P. (2014). Ergenlerde psikolojik dayanıklılık ile benlik kurgusu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 372317)

Kurt-Ulucan, T. (2016). Ebeveynleri boşanmış ergenlerin yılmazlık, benlik saygısı, başa çıkma ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Yılmazlığın aracı rolü (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 336125)

Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child development*, 71(3), 543-562.

Moore, B., & Woodcock, S. (2017). Resilience, bullying, and mental health: Factors associated with improved outcomes. *Psychology in the Schools*, 54(7), 689-702.

Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *The Journal of American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.

Narayanan, A., & Betts, L. R. (2014). Bullying behaviors and victimization experiences among adolescent students: The role of resilience. *The Journal of genetic psychology*, 175(2), 134-146.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishing

Q'Moore, A. M., Kirkham, C., & Smith, M. (1997). Bullying behaviour in Irish schools: A nationwide study. *The Irish Journal of Psychology*, 18(2), 141-169.

Rivers, I., & Cowie, H. (2006). Bullying and homophobia in UK schools: A perspective on factors affecting resilience and recovery. *Journal of Gay & Lesbian Issues in Education*, 3(4), 11-43.

Sainio, M., Veenstra, R., Huitsing, G., & Salmivalli, C. (2010). Victims and their defenders: A dyadic approach. *International Journal of Behavioral Development*, 35, 144 -151. doi:10.1177/ 0165025410378068

Saka, A. & Ceylan, Ş. (2018). Ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin aile yapılarına göre incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 68-86.

Salmivalli, C., & Peets, K. (2009). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. *Handbook of peer interactions, relationships, and groups*, 322-340.

Sapouna, M., & Wolke, D. (2013). Resilience to bullying victimization: The role of individual, family and peer characteristics. *Child abuse & neglect*, 37(11), 997-1006.

Seçer, İ., Gençdoğan, B., Ay, İ., & Yalçın, R. Ü. (2013). Ergen akran ilişkileri ölçeği zorba ve kurban formunun Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. 2nd International counseling and education conference, 1-19.

Şahin, H. (2018). Ergenlerin psikolojik sağlamlık düzeyleri ve hayat amaçları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Tekbıyık, A. (2014). Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Yayıncılık.

Tusaie, K., & Dyer, J. (2004). Resilience: A historical review of the construct. *Holistic nursing practice*, 18(1), 3-10.

Wagnild, G., & Young, H. (1993). Development and psychometric. *Journal of nursing measurement*, 1(2), 165-17847.

Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family process*, 42(1), 1-18.

Extended Abstract

Purpose: A healthy education and training environment has a significant role for students to establish harmonious relationships with each other and to feel safe. There are many factors that can cause them to feel unsafe and not express themselves when they are in school. One of these factors is bullying. Bullying is the most common type of aggression faced by students in schools and affects the school climate as well as the learning environment negatively. Gökler (2009) stated that bullying behaviors are a destructive factor for students' social and educational well-being, not only during school years; but also recited it continues to affect in later periods of life. According to Ekşi and Yaman (2010), studies emphasize that bullying decreases school participation, leads the students up to risky behaviors such as escaping from school, and negatively influences their physical and psychological health. Some of the children have difficulty in adopting or expressing the negative effects of bullying, while others are resilience to such difficulties. Resilience is a personality trait that makes it easier for individuals to recover and adapt quickly after stressful life events (Tusaie & Dyer, 2004). In this context, the results obtained from the study can raise awareness of the resilience of bully and victim individuals in middle school students.

The purpose of this research is to examine the resilience of bullies and victims at secondary school students. In line with the specified purpose, the following research questions were investigated;

1. Does the resilience of secondary school students show a significant difference according to their gender?
2. Does the resilience of secondary school students show a significant difference according to school types?

3. Is there a relationship between resilience and age levels?
4. Does the resilience of secondary school students show a significant difference according to their grade levels?
5. Does the resilience of secondary school students show a significant difference according to sibling status?
6. Is there a relationship between resilience and peer bullying?
7. Is there a relationship between resilience and peer victimizing?

Method: “Adolescent Peer Relations Scale” and “Child and Youth Resilience Scale” were applied to some secondary schools in the districts of Aziziye, Palandöken and Yakutiye in the city center of Erzurum. The sample of study consists of a total of 585 people, 54.4% (318) female and 45.6% (267) male students. Age range is between 10-16. Because of the data set was not distributed normally, the data were analyzed through non-parametric tests and answers were sought for research questions. Since it was determined that the data set was non-parametric within the terms of the study, the Mann Whitney U test was used to identify whether resilience showed a significant difference according to gender and school type in the data analysis, and the Kruskal Wallis-H Test was applied to detect whether it showed a significant difference according to grade level and sibling status.

Results and Suggestions: According to findings, there was no significant difference between resilience of male and female students at secondary school. Therefore, it can be claimed that gender does not have a significant effect on resilience. On the other hand, it was found that there is no significant difference between the resilience of students from different secondary schools. A significant negative and low-level relationship was found between the resilience scores of middle school students and their ages. Likewise, it can be said that if the age levels of middle school students increase, their resilience scores will decrease. It was observed that the grade levels of middle school students differ significantly according to their resilience. From the results of the research, it can be understood that the resilience of students at different grade levels also changed. In the sight of these findings, resilience scores of the 7th grade students had the lowest average and the resilience score of the 6th grade students was the highest. Besides there was no significant difference in resilience of secondary school students according to their sibling status. Apart from that significant relationships were obtained between resilience and peer bullying scores. With the help of the analyzes, a negative and low-level relationship was found between resilience and verbal bullying, emotional bullying and physical bullying scores. So on, as the level of resilience increases, the level of bullying will decrease. Another conclusion displays the significant relationship between resilience and victimization scores. Considering the analysis, a negative and low-level relationship was sought between resilience and verbal victim, emotional victim and physical victim scores. Eventually, as the psychological resilience scores increase, the level of victimization will decrease.

In conclusion, within taking the findings into consideration, it would be useful to repeat similar studies over the parametric data. Additionally, an inverse

correlation was found between resilience and bullying or victimization. It may be beneficial to consider resilience as a preventive or decreasing factor in the development of bullying prevention/intervention programs. Moreover, psychological counselors can conduct group studies to help students gain skills that will increase their resilience (to deal with bullying effectively).

FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2021

Makale Adı /Article Name

EPIFANİ KAVRAMI VE EDEBÎ
ESERLERDE EPIFANİ

THE CONCEPT OF EPIPHANY AND
EPIPHANY IN LITERARY WORKS

Yazar

Seher İLASLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, seherilaslano606@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-9288-8187

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20 Eylül 2021

Kabul Tarihi: 30 Kasım 2021

Yayın Tarihi: 15 Aralık 2021

Kaynak Gösterme

İlaslan, S. (2021). Epifani Kavramı ve Edebî Eserlerde Epifani. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), s.162-182.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayının gerekmediğini beyan etmiştir.

Öz

Henüz Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde yer almamış epifani kelimesinin kökeni, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde belirme, görünme, gözükme, ortaya çıkma, oluşma, belirti anlamlarına gelen “tezahür” kelimesinin, Yunancadaki karşılığı olan “epiphaneia”ye dayanır. Hristiyan terminolojisinde yeni doğmuş İsa'nın üç müneccim olarak da adlandırılan üç krala gösterilmesi ile dünyayı aydınlatacak kişinin varlığının onaylanması olayına işaret ederek ilahi veya yüce bir varlığın görünmesi manasında kullanılan bu kelime, Hristiyan terminolojisi dışında ise insan hayatının dönüm noktaları, ilham anları, manevi aydınlanma anı gibi daha genel anlamlarda kullanılmıştır. Önemli bir konunun ortaya çıktığı olay, insan hayatının akışında ani bir değişikliğe yol açan farkındalık anı, bu farkındalık anında ortaya çıkan durumun anlamını veya özünü aniden kavrama, ilahi olsun olmasın beklenmedik bir şekilde tezahür eden manevi bir fikir aydınlanmasının birey üzerinde bıraktığı tesir gibi anlamlar da kazanmış olan bu kavram, yaygın biçimiyle ise aniden bir şeyin özünü anlama veya anlamını bulma duygusu manasında kullanılmıştır. Epifani kavramı üzerine yazılmış eser ve yapılmış çalışma sayısının azlığı nedeni ile akademik ortamlar da dahil olmak üzere yabancı olunan bu kavramın tanınmasına ve anlaşılmasına katkı sunmak üzere bu çalışmanın ilk adımında epifani kavramı üzerine kaleme alınmış iki kitaptan (İsmail Öğretir - Edebiyatta Epifan, Elise Ballard - Epifani: Hayat Değiştiren Anlar) hareketle kavramın kuramsal izahı yapılacak, ikinci adımında ise edebî eserler üzerinde tespit edilen epifanik anlar paylaşılarak ele alınan konu edebî eserlerdeki bu olay ve durum örnekleri üzerinden somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Epifani, Kuramsal Bağlamda Epifani, Edebî Eserlerde Epifani

Abstract

The origin of the word, epiphany, which has not been covered by the dictionary of the Turkish Language Association yet, is based on the word “manifestation”, which is defined as the identification, manifestation, appearance, emergence, formation, and indication with the Greek equivalent “epiphaneia”. In the Christian terminology, this word was used in the meaning of the appearance of a divine or supreme being by indicating the event of confirming the existence of the person who will enlighten the world with the event of showing the newborn Jesus to three kings, also called three wise men, while this word was used in more general meanings outside of the Christian terminology such as turning points of human life, moments of inspiration, and moments of spiritual enlightenment. This concept, which also gained meanings such as the emergence of an important issue, the moment of awareness that causes a sudden change in the flow of human life, a sudden understanding of the meaning or the essence of the situation that emerged at this moment of awareness, the effect of spiritual, intellectual enlightenment that manifests unexpectedly on the individual, regardless of being divine, is commonly used in the meaning of suddenly understanding the essence of something or finding its meaning. Due to the lack of works and studies written on the concept of epiphany including academic environments, to contribute to the recognition and understanding of this subject in the first step of this study, the concept, epiphany, will be explained theoretically, based on two books written on the concept of epiphany (İsmail Öğretir - Epiphany in Literature, Elise Ballard - Epiphany: True Stories of Sudden Insight to Inspire, Encourage and Transform) while in the second step, the subject will be concretized through the examples of epiphany events and situations by sharing epiphany moments determined in literary works.

Key words: Epiphany, Epiphany in Theoretical Context, Epiphany in Literary Works

GİRİŞ

“Çoğu insan fiziksel, düşünsel veya ahlaki açıdan olsun kendi potansiyel varlıklarının çok azını kapsayan dar bir çemberde yaşar. Hepimiz, içinden hayal bile etmediğimiz şeyleri çekip çıkarabileceğimiz yaşam sarnıçlarına sahibiz.” William James

Edebî yapıtların inşasında kullanılan tekniklerden biri de epifani tekniğidir. Gerek sosyal gerekse akademik camiada nadir telaffuz edilen bir kelime olması nedeni ile çoğu kişi epifani kelimesi, kavramı ve tekniğinin varlığından haberdar değildir. Hatta pek çok edebî eserde kullanılan bu tekniğin, bazı yazarlar tarafından farkında olunmadan kullanıldığı bile söylenebilir. Bu tespitimizden hareketle bu çalışmamızın edindirmeye çalışacağı temel kazanım, kelimenin taşıdığı farklı kavramsal manalara değinmek sureti ile hayatın içinde karşılaşılan gerçek yaşam hikâyeleri ve edebî eserlerde kullanımları üzerinden yapılan somutlamalarla gerek kuramsal manada gerekse sosyal hayattaki varlık alanı bağlamında kavramsal bir farkındalık kazandırmaya çalışmak olacaktır.

Hristiyan terminolojisinde yeni doğmuş İsa'nın üç müneccim olarak da adlandırılan üç krala gösterilmesi ile dünyayı aydınlatacak kişinin varlığının onaylanması olayına işaret ederek ilahi veya yüce bir varlığın görünmesi manasında kullanılan bu kelime, Hristiyan terminolojisi dışında ise insan hayatının dönüm noktaları, ilham anları, manevi aydınlanma anı gibi daha genel manalarda kullanılır. Önemli bir konunun ortaya çıktığı olay, insan hayatının akışında ani bir değişikliğe yol açan farkındalık anı, bu farkındalık anında ortaya çıkan durumun anlamını veya özünü aniden kavrama, ilahi olsun olmasın beklenmedik bir şekilde tezahür eden manevi bir fikir aydınlanmasının birey üzerinde bıraktığı tesir gibi anlamlar da kazanmış olan bu kavram, yaygın biçimiyle, aniden bir şeyin özünü anlama veya anlamını bulma duygusunu ifade etmek için kullanılır.

Oğuz Atay'ın ölümü üzerine tamamlanamayan fakat tamamlanamadığı halde kendi içinde bir bütünlük taşıdığı söylenen Eylembilim adlı yapıtının başlangıcındaki şu cümleler de bizlere adeta epifani kavramını tarif eder gibidir:

“Bir insan –özellikle benim gibi bir insan– ne zaman yazmaya başlar? Daha doğrusu, ne zaman onun için yaşadıkları, hissettikleri, düşündükleri artık ifade etmekten kaçınamayacağı bir yoğunluğa ulaşır? Bilmiyorum. Büyük bir acı, belki bir aşk, belki de çok başka bir sarsıntı sonucu insan kendini önemli bir kararın öncesinde; belirsiz de olsa yaklaşan bir değişimin huzursuzluğu içinde bulabilir. Korkulu bir bekleyiştir bu: İnsan bu bilinmeyen sarsıntının yaklaştığını hissedince bir süre ne yapacağını bilemez. Sonra bütün gücüyle, belki de daha önce hiç hayalinden geçirmedeği girişimlere atılır, daha doğrusu kendini daha önce düşünmeğe bile cesaret edemediği bir eylemin içinde bulur.” (2017a: 17)

Buket Uzuner'in *Günüşiği* Yayınlarıyla yaptığı bir söyleşisinde anlattığı şu yaşam hikâyesi ise Atay'ın bu düşüncelerinin Uzuner'in hikâyesinde somut karşılığını bulduğunu gösterir niteliktedir:

“Ben sayısalcı olduğum için edebiyat derslerini daha az sayıda almak zorundaydım. Fakat edebiyata da meraklıydım ve biraz da iddialı bir çocuktum. Edebiyat derslerinde çok soru sorardım. Öykü ve denemelerim okuldaki gazetede ve bazı yerel amatör dergilerde yayımlanıyordu. Bir gün edebiyat öğretmenim

beni dışarı çağırdı, dedi ki ‘Öğretmenler odasına gelir misin?’ Ben de heyecanla gittim. Odaya girdik, içerden kilitledi kapıyı öğretmenim. Sana bir şey söyleyeceğim kızım, dedi. O anki dehşetimi size bunları anlatırken cildimde yaşıyorum diken diken. O kadar korkmuştum ki koskoca öğretmenler odasında yapayalnızdık öğretmenim ve ben ve bana bir şey söyleyecekti. ‘Buket bana sınıfta artık soru sorma; ben sana yetemiyorum!’ O anda ben, annem ya da babam öldü diyecek diye kapıyı kilitledi ve beni içeriye aldı korkusunu yaşarken yine de öğretmenimi kaybetmenin yetim ve öksüz duygusuyla karşılaştım. Ben ne yapacağım şimdi diye dudağım büküldü. On altı yaşlarında bir kızım ve bir çocuğa dönüşüverdim ve sonra çekti gitti. O günü hiç unutamam. Bundan hemen hemen bir yıl sonra üniversitede öğrenciyken el yazması öykülerimi topladım ne cesaretse eğri büğrü el yazmalarımın oluştuğu dosyayla Attila İlhan’ın editörlük yaptığı Bilgi Yayınlarındaki o bodrum katındaki odaya gittim. Tabii ilk gidişte giremedim odaya. Defalarca çekindim, geri çıktım, tekrar döndüm... Sonunda o zamanki erkek arkadaşım -aslında oğlan çocuğuyla kız çocuğuyuz herhalde öyle demem gerekiyor- beni içeri itti. O şekilde Attila İlhan’ın karşısına çıktım. Ondan sonraki beş sene evden ve okuldan çok Attila İlhan’ın artık Ankara’da bir edebiyat üssüne dönüşmüş, merkezine dönüşmüş o odasında geçirdim. Bunu tercih ettim. Orada dönemin en önemli en büyük yazarlarıyla tanışma şansım oldu. Orası bir okuldu. Benim gibi meraklı, edebiyata çok meraklı çocuklar geliyordu ve gelenler arasında tabii ki orada dayanıklı olanlar kalıyordu. Çünkü Attila İlhan iki cümlesinin arasında bir ödev veriyordu bize. ‘Romain Gary’i okudun mu, Anais Nin’i okudun mu?’ Bunlar ödevlerdi anlayana. Ben biyoloji okuyordum. Bazen sınavları aksatıp o kitapları bulmaya çalışırdım. Çoğunun çevirisi yoktu. Fransızcam çok kötüydü. Sözlüklerle Romain Gary’i okuduğumu, kitabı bulamadığımız için Fransız Konsolosluğu Büyükelçiliğinin çöplerinden ele geçirdiğimizi... Böyle maceraları var. O dönem benim için çok önemliydi. Sonradan oraya baktığımda, orda ne yaptığıma baktığımda aslında beni öksüz ve yetim bırakan edebiyat öğretmenimin bıraktığı o büyük boşluğu bir başkasıyla doldurmak için ararken dünyanın en büyük lütfuna bulaştım, Attila İlhan gibi bir hocam oldu. Benim o sıradaki iyi öğretmen açlığını ben aslında dolduracak bir yer bulmuştum.” (Uzuner, 2021: e-kaynak erişim: 21/04/2021)

Atay’ın Eylembilim’inin ilk satırlarında üzerinde durduğu meseleye yanıt verir uyumlulukta bu hikâyeye, yazarın lise öğrencisi olduğu yıllarda yaşadığı olumsuz bir olayın tesiri ile yöneldiği ortamda filizlenen epifanik bir yaşantı anıdır ve belki de Uzuner’in yazarlık serüvenine attığı en önemli adımdır denebilir. Verilen bu somut örneklerden hareketle ise epifani kavramı için şu tanım yapılabilir: Önce ve sonrayı net bir çizgi ile birbirinden ayıran bir yaşantı anı olarak da tanımlanabilecek epifani kavramı, kısa süreli de olsa insanların kendi bireysel varoluşlarının farkına varmalarını sağlayan anların hikâyesidir.

Şair Didem Madak’ın bir röportajında “İlkokuldayken, bizim sınıfta hep şımarık zengin çocukları vardı. Müstahdemim oğlu da bizim sınıftaydı. Onu hep iter kakardık. Çok ezik ve sessizdi. Bir gün işi iyice azıtıp onu köşeye sıkıştırdık ve mataralarımızdaki suyu kafasından döktük. Soğuktu. Üşümüştü ve titriyordu. Birden gözlerim onun kapkara, kocaman ve acı çeken gözleriyle karşılaştı. Afalladım ve kalakaldım. Eğer şairler birdenbire şair oluveriyorlarsa ve ben de eğer bir şairsem, işte o gün şair olmuşumdur kesin. Belki o kara ve kocaman acıdan özür dilemek için yazıp duruyorumdur.” (İzdiham, 2017, erişim:

09/02/2021) sözleri ile işaret ettiği an da epifanik bir anın hikayesidir. Diğer arkadaşlarıyla birlikte müstahdem oğlunun üzerine mataralarındaki suyu döktüklerinde, çocuğun acı dolu gözleri ile karşı karşıya geldiği an, Madak'ı şiir yazmaya ve şiirini insan acıları ile beslemeye iten andır. Madak'ta şiire dönüşen, sınıfın varsıl çocuklarının yoksul sınıf arkadaşlarına ettiği eziyetin ruhunda bıraktığı izdir.

1. “Edebiyatta Epifan” ve “Epifani: Hayat Değiştiren Anlar” Adlı Eserlerden Hareketle Epifani Kavramına Kuramsal Bir Bakış

Bu bölümde epifani kelimesi, kavramı ve tekniğini, İsmail Öğretir ile Elise Ballard'ın konuya hizmet eden istisna eserlerinden hareketle kuramsal bağlamda izah etmeye çalışacağız. Epifan olarak adlandırılan anların ve epifan tekniğinin yazarlar ve akademik çalışma yapan araştırmacılar için teknik yaklaşım açısından son derece faydalı olacağı düşüncesinden hareketle Edebiyatta Epifan adlı eserini kaleme aldığını vurgulayan İsmail Öğretir bir diğer amacının Türk okurunu modernizm ve özellikle epifan tekniğine biraz olsun yaklaştırmak olduğunu söyler. Konuyu epifan tekniğinin bazı yazar ve şairlerin eserlerine yansımaları bağlamında irdeleyen yazar, aynı zamanda epifan tekniğinin anlamı, tarihçesi, James Joyce'un ona yaklaşımı hakkında bilgi verirken diğer taraftan Sherwood Anderson'un Winesburg, Ohio öykülerini 'Ucubeler' ve 'George Willard' başlıkları altında inceleyerek kavramı örnek metinler üzerinde anlaşılır kılmaya çalışır.

Şefik Can'ın Klasik Yunan Mitolojisi adlı eserinden hareketle; kaynağı Yunanca 'tezahür' (görünme, ortaya çıkma, buluşma) anlamına gelen 'epiphaneia'ye dayanan “epifan” kelimesinin tanrı Apollon (Phoebus) ile bir bağlantısı olduğunun düşünilbileceğini vurgular. Çünkü ışık ve güzel sanatlar tanrısı olan Apollon sonbahar ve kış aylarında çok uzak ve nerede bulunduğu belli olmayan Hyperboreus ülkesine gider, ilkbaharda güneş dünyaya yaklaşp ışıklarıyla yeryüzünü ısıttığı zaman kuğuların uçurduğu arabasıyla Helen ülkesine, doğduğu yer olan Delos (parlak) adasına döner; bütün doğa kuşların cıvıltılarıyla, güzel kokulu rüzgârın şarkılarıyla onun uğurlu dönüşünü selamlayıp onu över ve böyle anlarda insanların yüreklerinde hoş duygular uyanır. Bilge Umar'ın Türkiye'deki Tarihsel Adlar eserinden hareketle ise 'epiphaneia'nın aynı zamanda bir yer adı olup Epiphanes (gösterişli, parlak, görkemli) Yurdu anlamına geldiğini ifade ederken, bugün Hatay ili sınırlarındaki Erzin ilçesine yakın bir yerde bulunan bu eski kentin asıl adının Oinoanda iken Selevkos'ların egemenliği döneminde 'Epiphaneia'ya dönüştürüldüğü ve bu devletin kralı IV. Antiakhos'un 'Epiphanes' sanı ile tanındığı (s.5) bilgilerini aktarır.

Hristiyan terminolojisinde ise yeni doğmuş İsa'nın üç krala ya da müneccime gösterilmesi olayına işaret eden 'epifan'ın İncil'e (Matta:2) göre Doğu'dan gelen bu üç münecimin gördükleri düş ve yıldız aracılığıyla, Bethlehem'de bulunan İsa'yı ülkenin kralından izin alarak gördüklerini, böylece dünyayı aydınlatacak kişinin varlığını onayladıklarını ve kiliselerin bu olayı 6 Ocak günü bir şölen şeklinde kutladıklarını vurgular. Daha genel anlamda Tanrı'nın yeryüzünde tezahürü demek olan epifanın sanatçılar tarafından bu bağlamda kullanıldığını, özellikle mistik ve dindar şairlerin 'epifan' yaşayarak 'ilahi' olan ile temasa geçtiklerini şiirlerinin bazı bölümlerinde ileri sürdüklerini; J. A. Cuddon, George

Herbert, Henri Vaughan, Gerard Manley Hopkins gibi İngiliz şairlerinin buna örnek gösterildiğini ifade eder. (Cuddon'dan aktaran Öğretir, 2005: 5-6) Antik Yunan kültür ve edebiyatında, felsefe öncesi dönemde, epifaninin, yani tanrının çeşitli şekillerde görünür olarak temsil edilmesi durumunun izlerinin sürdüğü Divine Epiphany in Greek Literature and Culture adlı kitap üzerine kaleme alınan inceleme yazısında yer verilen Antik din ve kültürlerde, tanrının kimi zaman rüyalar aracılığıyla, kimi zaman ise bir nesne ya da kişide, tecelli ettiğine inanılmasının, o nesneye ya da insana kutsallık ve tanrısallık atfedilmesi şeklinde gerçekleştiği (Kömürcüoğlu, 2016: 165) tespiti Öğretir'in aktardığı dinî terminolojik bilgiyi destekler niteliktedir.

Bazı eleştirmenlerin ise epifani romantik bir fenomen (kavram, olay) olarak benimsediklerini ifade eden Öğretir; William Wordsworth, William Blake, Percy Bysshe Shelley ve Ralph Waldo Emerson'un eserlerinde özellikle epifanın zaman nosyonu (kavramı) ile ilişkisini dile getiren romantik ifadelerin yer aldığını vurgular. Win Tigges'in bu sanatçılar arasında önceliği Wordsworth'e verme eğiliminde olup Prelud'dan alıntıladığı;

“Yine de bu kaygısız halim
Büyülensin istemem, istemem çelinsin aklım,
Değil mi ki insan ulaşamaz yücelere,
Garkolmuşken nice yüce şeylere,
Unutmak ne mümkün o saati!
O anı demek daha doğru belki
Dolaşıp başıboş labirentlerde
Kenti çevreleyen kenar mahallelerde
Sonunda baktım, bir de ne göreyim?
O koca kente girmemiş miyim!
Üstüne tüneyip bir arabanın
Dolaştım aralarında kaba mı kaba bir sürü adamın
Tek adamlar olsa neyse
Her şey zevksiz ve tatsız
Evler, kaldırımlar, sokaklar
Bayağı şeyler hepsi, canlı cansız
Ah işte o an, Ulu Tanrım!
Birden eşiği atladığımı sandım
İtiraf etsem kendime yeridir derim
Görölmüş mü öyle şey, ismi var cismi yok
Ağır mı ağır bir yük yüklesin,
Ve hayat dolu zihnin altında ezilsin?”

Yok, bu yük olmazdı bir anlık öyle,

Yılların birikimiyle

Çökmüştü bir anda yüreğime.

Ne aklımda bir düşünce, apaçık

Ve anılar, kargacık burgacık

Varsa yoksa ağırlık

Ve yük bindikçe artan güç!

Heyhat! Bir zerreyim, bir hiçim biliyorum artık.

Bir anlık sükut!

Bir anda olup bitti bütün bunlar içimde

Geldi ve gitti, bir anlık zaman diliminde

Ve tek şey şimdi aklımda kalan

Tanrı katında o şey ki ilahi olan”

şiri ile şairin ‘zaman noktaları’ndan (sports of time) yani epifanik anlardan söz ettiğini vurgular. Wordsworth’un şiirindeki;

“Unutmak ne mümkün o saati!

O anı demek daha doğru belki

...

Ah işte o an, Ulu Tanrım!

Birden eşîği atladığımı sandım

...

Yılların birikimiyle

Çökmüştü bir anda yüreğime.

...

Ve yük bindikçe artan güç!

Heyhat! Bir zerreyim, bir hiçim biliyorum artık.

...

Bir anlık sükut!

Bir anda olup bitti bütün bunlar içimde

Geldi ve gitti, bir anlık zaman diliminde

Ve tek şey şimdi aklımda kalan

Tanrı katında o şey ki ilahi olan”

dizeleri epifanik anlar hakkında ipucu veren dizeler olmakla birlikte, birçok bayağılığın ortasında kendi iç dünyasında olağanüstülükler yaşayan derin bir şairin yaşadığı kutsal bir anı da yansıtır. (Tigges’dan aktaran Öğretir, 2005: 6-8)

Zahiri (dış görünüş) bir hiç ve kendini bir zerre olarak görme olgunluğuna erişen şair; tüm dünyevi hırs, haz ve yüklerden kurtulup batına (iç, gizli, görünmeyen, gizli hakikat, görünenin derinindeki anlam, bir meselenin iç yüzü) yöneldiği o an eşikten atlayarak kutsal, ilahi olana kavuşur. Yazar Öğretir, Wordsworth'un bu şiirinden hareketle bir esin, aydınlanma, keşif anı olarak gördüğü bu anları daha sonra anımsanmak üzere yitip gidecek geçici zaman kırıntıları olarak yorumlar.

Söz konusu parıltılı anlardan söz eden bir başka şair Shelley'nin ise şiir sanatı hakkındaki "Şiir, en mutlu ve en iyi zihinlerin, en iyi ve en mutlu anlarının kayıdır. Bazen mekân ya da kişi ile ilişkili, bazen ise yalnızca kendi zihnimiz ile bağlantılı ve daima beklenmeden doğan ve kendiliğinden terk eden, ama anlaşılabilir bir şekilde, yücelik ve hoşnutluk veren, yavaş yavaş silinen düşünce ve duygu ziyaretlerinin farkındayızdır: Şöyle ki geride bıraktıkları arzu ve pişmanlıkta bile, hazdan başka bir şey yoktur." (Shelley'den aktaran Öğretir, 2005: 8) yorumu ile adeta şair Wordsworth'un dizelerine yansıyan fikirlerini kuramsallaştırdığını ifade eder. Shelley'nin şiir ve anlar arasında bir köprü kurduğu bu alıntıda Wordsworth'un da şiirinde yer verdiği üç ortak noktaya dikkat çeker: söz konusu duygu ve düşünce anları geçicidir, istenmeden gelip giderler ve haz uyandırır. (s.9) Emerson'un "The Over-Soul" adlı makalesine ait;

"Yaşamın bir saati ve diğeri arasında, tanıklıkları ve onları izleyen etkileri açısından fark vardır. İncancımız anlıktır; hata süreklidir. Yine de bizi kendilerine bütün diğer deneyimlerden daha fazla gerçeklik yüklemeye zorlayan bu kısa anlarda bir derinlik vardır... Ama zaman ve uzam, ruhun gücünün yalnızca karşıt ölçekleridir. Ruh zaman ile oynar: 'Sonsuzluğu bir saate sıkıştırır, / Ya da bir saati sonsuzluğa yayar.' Ruhun keşifleri karşısında Zaman, Uzam ve Doğa ürküp kaçarlar. (...) Böylece insan ruha saygı göstererek ve eskilerin dediği gibi 'onun güzelliğinin sonsuz olduğunu' öğrenerek dünyanın, ruhun meşgul olduğu sürekli bir mucize olduğunu görecektir ve bazı harika olaylarda daha az hayrete düşecektir; din dışı tarih olmadığını, bütün tarihin ilahi olduğunu, evrenin bir atomda, bir anlık zamanda temsil edildiğini öğrenecektir." (s.9-10)

satırlarından hareketle ise Emerson'un 'Over-Soul'a (ruh üstü) ulaşma yolundaki mistik serüven içinde bazı ahlaki değerlerden çok net olmasa da yararlanmış görüldüğünü ifade eder. Bu gözlemden hareketle eleştirmen Robert Langbaum ise Emerson'un James Joyce'dan önce epifan terimine psikolojik bir anlam yüklediği kanısına ulaşır. Langbaum, Emerson'un günlük yaşamdaki donuk, tuhaf, küçümsenen olgulardan söz ettiği tespitinde bulunarak 'uyanık bir zihin bu değersiz olgulardan servet ve cevherler çıkarır ve sonra bir olgunun Tanrısal bir epifan olduğunu keşfeder.' (s.10) der.

Kitabının sonraki (2, 3 ve 4.) bölümlerinde Sherwood Anderson'un Winesburg, Ohio öykülerini 'Ucubeler' ve 'George Willard' başlıkları altında inceleyen Öğretir bu bölümlerde epifani kavramını bahsedilen örnek metinler üzerinde yapılan tespitlerle somutlaştırır. Maddi bir dünyada yaşayan insanlara çıkış yolu göstermeye çalışan Anderson; Winesburg, Ohio öykülerinde olduğu gibi bunlardan sonra kaleme aldığı romanlarında da toplumda yerleşik değerlerin sorgulanması, endüstrileşmenin getirdiği sıkıntılar, cinsel ilişkilerdeki yavanlık, dolayısıyla yaşamdaki kısırlık konularını (s.23) ele alır. Winesburg, Ohio'nun başında tuhaf yaşamların ilk ve toplu uyarısını yaptığı The Book of the Grotesk

(Ucubelerin Kitabı) adlı bir bölüme yer veren Anderson'un kitabını başarıya götüren bölümün burası (s.28) olduğunu vurgulayan Öğretir, Winesburg, Ohio'nun insan yaşamındaki derinlikleri keşfe çıkan genç muhabiri George Willard'ın birbirine benzemeyen özellikleri bulunan ucubelerin genellikle kendi istekleri ile genç muhabire iç döküşlerini dinlemesinin genç muhabir için yeni deneyimler anlamına geldiğini (s.67-68) ifade eder. Mutluluğun ve güzelliğin pek ender görüldüğü Winesburg'da, insanların içlerinde taşıdıkları gizler ve bunların belirli anlarda dışarı taşmasına tanık oluşu, George'un olgunlaşması yanında karakter oluşumuna (s.68) da katkı sağlar.

Kendisinin yaşadığı epifanik bir anın hayatını nasıl etkilediğini fark ettiğinde başkalarının hayatındaki benzer olayları ve anları da merak edip soruşturmaya başladığını ifade eden Elisa Ballard ise birkaç yıl süren görüşmeler sonucunda topladığı hikâyelerden oluşan Epifani: Hayat Değiştiren Anlar adlı kitabını kaleme alır. Serpil Demirci tarafından Türkçeye aktarılan bu kitabın yazarı Ballard, Epifani adlı ana başlığın altına düşüştüğü "Hayat Değiştiren Anlar" adlı alt başlık ile kulağa tanıdık gelmeyen bu kavramın okurun zihninde olumlu çağrışımlar yapmasına kitabın kapağından itibaren yardımcı olmaya başlar. İnsan hayatında dönüm noktası olarak adlandırılan anlar olduğunu, yaşanan anlık önemli bir olayın ardından düşüncelerde, duygularda bir farklılık/farkındalık meydana geldiğini ve bu andan sonra insanın bakış açısında bir aydınlanma yaşanarak hayata bakışının değiştiğini vurgulayan Ballard, bu andan sonra kişinin artık eskisinden farklı duyan, düşünen bir insana dönüştüğünü ifade eder. Doktor Mehmet Öz, aktris Ali MacGraw, Güney Afrikalı rahip Desmond Tutu, yazar Deepak Chopra gibi ünlü kişilerin de aralarında bulunduğu elliden fazla kadın ve erkekten hayatlarının değiştiğini fark ettikleri o müthiş anın hikâyesini dinler ve deneyimlerini okurla paylaşırken aslında insan hayatının insana verilmiş ne tür bir zenginlik, nasıl bir armağan ve macera olduğunun resmini de ortaya koyar. Arka kapağındaki tanıtım yazısında, her epifanik hikâyenin içerdiği bilgelik ve derinlikle kolay silinmeyecek izler taşıdığına vurgu yapılırken, yazar Elise Ballard'ın okurla paylaştığı samimi hayat hikâyelerinde bazen hayatın amacının yeniden keşfedildiği bazen de hayatın sunduğu yeni fırsatların, olanakların veya hepimizi birbirimize bağlayan evrensel gerçeklerin farkına varıldığı söylenerek okurun her durumda bir değişime, dönüşüme tanık olmaya davet edildiği ilham dolu bir kitap olduğu vurgulanır.

Epifani farkına varmaktır; açıdır; kutsal olana giriş kapısıdır; büyüme; sizi etkileyen ve sizi sonsuza dek değiştiren büyülü andır ve onu yaşadığınız kadar canlı hatırlayabilirsiniz; hayatınıza baktığınız mercekleri değiştiren bir andır; kafanızın etrafını tırmalayan ve bize hayatımızı yönlendirmemiz için sinyal veren ruhumuzdur; inen bir ışık anıdır; açık bilgi ve seçenektir; enerjide güçlü bir değişim, bir anlık netlik şeklinde oluşan bakış açısı değişikliğidir; farklı bir yöne dönmek ya da ilerlemek için size güç veren ve her şeyi geliştiren bir şeydir; artık hayatınızın asla aynı olmayacağını bildiğiniz andır (s.17) diyen Ballard, kavramın anlamına açık ve anlaşılır birçok tanım getirirken, en sevdiği tanımın Maya Angelou'nun 'Belki milyonlarca tanım vardır. Zihnin, vücudun, kalbin ve ruhun beraber odaklanması ve eski bir şeyi yeni bir açıdan görmesidir.' (s.18) tanımını olduğunu söyler.

Kalplerimizin çok yakınında durdukları için insanların genellikle epifanilerinden söz etmekten kaçındıklarını, mahcup olduklarını ya da bu hassas

anları paylaşmaya fırsat bulamadıklarını (s.18) ifade eden Ballard; kitabına, epifani hikâyelerini kendisi ile cömertçe paylaşan cesur yürekli harika insanlara ve bizleri şekillendirip ileriye götüren her yerdeki özverili öğretmenlere ithaf ile başlar.

Kitapta kendisi ile bir görüşmeye de yer verdiği Teksas Üniversitesi İnsani Gelişme Bölümü Uzmanı Kristin Neff'ten alıntılacağı "Epifani açık kapı gibidir ve benim görevim bu kapıdan geçmektir. Ne bulacağımı bilmiyordum. Neler olacağını bilmiyordum. Ama zaten hayatta neler olacağını bilemezsiniz. Bildiğim bir şey varsa o da şudur; hayat bu kapıları açmaya devam ederken, onlardan emin ve güvenli bir şekilde geçebileceğini hissetmektir." (s.5) epigrafı ile konunun önemli noktalarına da vurgu yapar. Neff'le yaptığı görüşmenin yer aldığı sayfada ise yine Neff'e ait "Kendinize şefkat gösterin. Kendinizin en iyi, en nazik, en şefkatli ve ilgili arkadaşı olun." (s.112) epigrafına yer vererek sağlıklı iletişimin insanın önce kendisine duyduğu sevgi, saygı ve değerinde var olduğunu hatırlatır. Nitekim Neff'in yaşantısından aktarılan bir epifanik kesit de bu önemli noktaya vurgu yapar. Farkındalık meditasyonu öğrenmek için katıldığı bir toplulukta bir kadının öz sevgi ve anlayış konuları üzerine yaptığı bir konuşmanın tesirinde kalan Neff'in zihninde bu konuşma anı bir ampul yakar ve akademik çevrelerde üzerine çok söz edilmemiş öz-anlayış hakkında bir bilim kadını olarak incelemeler ve araştırmalar yaparak makaleler yazar. Böylelikle öz-anlayış konusunda ilk araştırmaları yapan bilim kadını olma vasfının mutluluğunu da yaşayan Neff, kendine öz-anlayış, sevgi ve şefkat göstermeyi öğrenmiş biri olma yolunda edindiği bu birikimi harika bir armağan olarak tanımlayarak, öz-anlayışın otizm teşhisi konulan oğlu Rowan'ın ve kendisinin yaşadığı zorluklarla başa çıkma konusundaki pozitif tesirine (s.112-115) vurgu yapar.

2. Edebî Eserlerde Epifani

Öğretir ve Ballard'ın epifani konusu üzerine kaleme aldıkları eserlerden hareketle yapılan kuramsal tespitler doğrultusunda dinî, sosyolojik, kültürel, tarihi önemlere sahip oldukları söylenilebilecek epifani anlarının, edebî manada da büyük önem taşıdıkları söylenebilir. Bu çıkarım doğrultusunda bu bölümde, Türk ve Dünya edebiyatından bazı edebî eserlerde tespit edilen epifanik olay ve durumlar ele alınarak konu somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda öncelikle Türk halk ozanı Yunus Emre'nin çıktığı yolculukların vardığı kimi noktalarda yaşadığı bazı epifanik olayların şiirlerini besleyen ve yaşatan bir kaynak niteliği taşıdığına, günümüze yaklaşıldığında Türk halk ozanı Aşık Veysel'in gönlüne düşen ışığın yansımalarına ve bugüne gelindiğinde ise şair Nurullah Genç'in Yağmur şiirinin var oluş serüvenine değinmek yerinde olacaktır:

"Yunus, köyünde rençberlik etmektedir. Bir sene Allah hiç vermemiş, yaman kıtlık olmuştur. Derler ki: 'Kırşehir'e yakın Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş denilen bir şeyh varmış. Eli açık, kerem sahibi bir şeyh imiş.'

Yunus bu şeyhten buğday istemeye karar vermiş. Eli boş gitmektense bu dağdan biraz alıç toplayıp heybesine yüklemiş ve Sulucakarahöyük'e varmış.

Durumu şeyhe anlatmışlar. Yunus'un sadıklığı Hacı Bektaş'ın hoşuna gitmiş. Bir dervişle sordurmuş:

– Buğday mı ister, himmet mi? İsterse her alıç danesi için nefes edeyim!

Cahil Yunus; himmetten ne anlarsın. 'Buğday isterim! Çoluk çocuğum aç!' diye haber yollamış. Hacı Bektaş:

– Eyvallah, çuvallarını buğdayla doldurup uğurlasınlar, demiş.

Yunus yola düşmüş ama içini bir sıkıntı basmış. 'Himmet alsam daha iyi olmaz mıydı?' diye dertlenmeye başlamış. 'Hünkâr (Hacı Bektaş) himmetle nefes etseydi buğdayı da bulurdum.'

Dönüp şeyhin ayağına yüz sürmüştü: 'Ne istediğimi bilemedim, cahilliğime bağışlayın pîrim!' demiş. Fakat Hacı Bektaş:

– Senin kilidini Taptuk Emre'ye verdik. İstersen ona gidersin..." (Kabaklı, 1972: 22-23) cevabını vermiş.

Yukarıda aktarılan hikâyeden de gözlemleneceği üzere köye dönüş yolunda zihnini kurcalayan 'nefesin ne olduğu' sorusunun yanıtını hisseden Yunus, dergâha geri döner. Ancak artık nasibi o kapıda değildir; Taptuk Emre'nin dergâhına yönlendirilir. Taptuk'un kapısında ilim irfan edinecek Yunus'un, köye dönüş yolunda yaşadığı bu epifanik aydınlanma anı, onun nefes kavramı ile kastedilen hikmet [bilgi, fiil ve davranışta mükemmellik ve kusursuzluk; ilâhî sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların var oluş amaçlarının kavranması, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerde ilâhî iradenin rolünün keşfedilmesi (İslâm Ansiklopedisi, e-kaynak, erişim: 11/04/2021)] çeşmesinden kana kana içmesine yol açar. Yine Yunus'un;

"Doğruya varmayınca,

Mürşide ermeyince.

Hak nasip etmeyince,

Sen derviş olamazsın.

Derviş Yunus gel imdi,

Ummanlara dal imdi.

Ummana dalmayınca,

Sen derviş olamazsın." (Binyazar, 2015: 65)

dizeleri bu aydınlanmanın mahsulüdür:

"Hakk bir gönül verdi bana ha demeden hayran olur

Bir dem gelir şâdi olur, bir dem gelir giryân olur" (Binyazar, 2015: 26)

Gâh güler, gâh ağlayarak menzile ulaşmanın yarattığı ruh hali Aşık Veysel'de de görülür:

"Şaşar Veysel işbu hale

Gâh ağlaya gâhi güle

Yunus gibi Aşık Veysel’in kalbini aydınlatan da bilincine vardığı manevi alemin aydınlığıdır:

“Her kim ki olursa bu sırta mazhar

Dünyaya bırakır ölmez bir eser

Gün gelir Veysel’i bağrına basar

Benim sadık yârim kara topraktır”

Veysel’e gelinceye değin kimse bir şiirde toprağın koyun, kuzu, et, süt, türlü türlü meyve veren, bir çekirdekten bostanlar üreten, bütün varlıkları içinde eritip onlara yeniden can veren sâdık yar olduğunu (Binyazar, 2015: 76) böylesine güçlü ve güzel izah etmemiştir.

Gül Bingöl’ün şair Nurullah Genç ile gerçekleştirdiği bir söyleşide şairin Yağmur şiirinin kaleme alınışına dair anlattığı yolculuğu da Öğretir’in epifani kavramına getirdiği izahlar bağlamında değerlendirmek mümkündür:

“ – Ona (s.a.v.) neden ‘yağmur’ dediniz?

– Amcam rahmetli: ‘Naat yazmayan adamdan şair olmaz.’ diyordu. O’nun için (s.a.v.) şiir yazmak çok kutsal bir iş. Neden ‘Yağmur’? Çünkü Allah (c.c.), O’na (s.a.v.), ‘Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik.’ diyor. Rahmet nedir? ‘Yağmur’dur. Cenab-ı Allah (c.c.) Peygamber’e (s.a.v.) böyle diyorsa, ben de bir naat yazacaksam adı ‘Yağmur’ olmalıdır.

– ‘Yağmur’u yazma sürecinizin çok sancılı olduğunu biliyoruz. Nasıl başladınız ‘Yağmur’u yazmaya ve nasıl ‘Bitirdim.’ dediniz?

– Evet, büyük bir ıstırap olduğu doğru. Hafızaya naatın gerekliliği yerleşince 1979-1980’den itibaren bende sancılar başladı. ‘Naat yazmayan adamdan şair olmaz.’ ‘Naat şiirin ufkudur.’ demişler ya. 1980 ile 1990 arası birçok deneme yaptım hiçbirini beğenmedim ve yırttım. Fuzuli’nin, Arif Nihat Asya’nın, Sezai Karakoç’un naatlarını okudum. Diğer naatları da okudum. Benim yazdığımın bunlar arasında bir yer edinmesi için bunları iyi bilmeliyim dedim ve birçok inceleme yaptım. Bileyim ki şimdiye kadar yazılmamış zengin bir naat yazayım, diyordum. 90 yılında İstanbul’dan Erzurum’a dönerken bir otobüs yolculuğu esnasında otobüsün camından insanların sağa sola koşuşturduğunu gördüm. Otobüs duraklamıştı. Camlar buğulanmıştı. Ben o buğudan dışarı bakıyorum. Bir aşağı, bir yukarı insanların silüetleri gidip geliyor. Her şey bir silüete dönüştü gözümün önünde. Bir Ayet-i Kerime geldi aklıma. ‘Nereye gidiyorsunuz?’ İşte orada başladı şiir. Çıkardım gala biletinin arkasına yazdım. Bir galaya davet edilmişim.

‘Sensiz, ufuklarıma yalancı bir tan düştü

Sensiz kıtalar boyu uzayan vatan düştü

Bir kölelik ruhuna mahkûm olunca gönül

Yüzyıllardır dorukta bekleyen sultan düştü’

Yazdım bu mısraları ve hemen bileti cebime koydum. Sıkı sıkı sakladım. Eve gittim. Eşim kapıyı açtı. Anladı bende bir hal olduğunu. ‘Hayırdır?’ dedi. ‘Bir şey yok.’ dedim. Dinlendim bir süre. Sabah okula gittim. Çok sosyalimdir. İnsanlara selam veririm, kucaklaşıyorum. Sönmüşüm. Kimseye merhaba diyemedim. Akşam eve gittim. Eşime dedim ki ‘Böyle böyle bir hal başladı. Kimseye merhaba bile diyemedim. Ben galiba bir şey yazacağım. Önemli bir şey yazabilirim. Ne kadar sürer bilmiyorum. Ama bana tahammül et ne olur. Şu salonu bana ayır. Çocukları bile mümkün merteye sokma. Ben çıkarım gerektiği zaman. Korkma.’ O zaman 40 metrekare lojmanda oturuyoruz. Anlayışla karşıladı sağ olsun. Kimseyle konuşmadım, selam veremedim. Arkadaşlar endişelenmişler. Hatta beni doktora götürmeyi bile düşünmüşler. Omuzlarım düşüyor mu diye kontrol etmişler hatta. Psikolojimin bozuk olduğunu, bir derdimin olduğunu zannetmişler... Üç ay salonun duvarları ile konuştum. Üç ayın sonunda salonun kapısını açtım. Eşime dedim ki ‘Bitirdim.’ ‘Üç aydır ilk defa tebessüm ettin. Okur musun?’ dedi. Ona okudum. Şimdiki ‘Yağmur’ o salonun kapısından çıktığım gibidir. Şiirde tek bir kelimeyi değiştirmiş değilim. Arkadaşları odama topladım okulda. Onlara okudum bazılarının gözlerinden yaşlar aktı. Bana sarıldılar. Sonra yarışmalar oldu. Birinci oldu ‘Yağmur’ 4000 metne yakın şiir arasında... Yazdıktan sonra gerçekten hasta oldum. Bütün vücudumda çibanlar çıktı. Zona rahatsızlığına yakalandım... İstirapla yazılınca şiirin bereketi böyle oluyor. Bize de şükretmek düşüyor. Bu bir sevda işidir.” (2014: 31-33)

Yazar Öğretir’in, eleştirmen Walter Pater’dan “nabız atışı” adını verdiği bu somut/soyut anlarla ilgili olarak alıntılıdığı “... derinden anlamlı ve canlı anlar, bir jest, bir bakış, bir gülümseyiş –belki kısa ve tamamen somut bir an- ile bize sunması, dramatik şiirin en yüksek türünün ulaşmaya çabaladığı idealin parçasıdır.” (s.11) sözüne getirdiği “bir gülümsemeyle, bir jestle kendini gösteren bu ideal anlar aslında tarih yüklüdür, gelecek yüklüdür.” yorumu bize pek çok edebî yapıtta yer verilmiş epifanik anları hatırlatırken, bu somut anların mümkün olduğunca çoğaltılarak yaşamın amacı yapılması gerektiği düşüncesi ise umut edilip arafı aşamayan epifanik anların yaşan(ama)dığı zaman kırıntılarını hatırlatır.

Ölümsüzlüğü, bilgiyi/bilgeliği arayan insanoğlunun M.Ö. 3000’li yıllarda hüküm sürmüş Sümer kralı Gılgamış ile sembolize edildiği büyük Gılgamış Destanı (2019/2020) ve Harald Braem’in bu destan üzerine kaleme aldığı romanı Uruk Aslan’ı Gılgamış (2019), Feridüddin Attâr’ın Mantık Al-Tayr (2019), Reşat Nuri Güntekin’in Çalığı (2006), Sait Faik Abasıyanık’ın Haritada Bir Nokta (2020a) ve Son Kuşlar (2020b), Ömer Seyfettin’in Üç Nasihat (2016) ve Yüksek Ökçeler (2021), Cevat Fehmi Başkut’un Buzlar Çözülmeden (2020), Elif Şafak’ın Aşk (2014), Abbas Sayar’ın Yılkı Atı (2020), Cemal Süreya’nın Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi (2015); Doğu masal geleneğinin önemli örneklerinden Binbir Gece Masalları (2007), Cengiz Aytmatov’un İlk Öğretmen (2013), Lev Nikolayeviç Tolstoy’un Diriliş(2020) ve İnsan Ne ile Yaşar (2019), Victor Hugo’nun Sefiller (1999) ve Noter Dame’in Kamburu (2019), Eleanor H. Porter’in Pollyanna (2009), Paulo Coelho’nun Simyacı (2000), Robin Sharma’nın Ferrarisini Satan

Bilge (2005) adlı eserleri önemli epifanik anlara tanık olunan eserlerden bazılarıdır.

Attâr'ın Mantık Al-Tayr (Kuşların Dili) adlı eserinde; kuşlar ülkesinin padişahı Simurg ortadan kaybolunca, bütün kuşlar Kafdağı'nın ardında yaşıyor olabileceği düşüncesiyle adaletli padişahlarını bulmak için çileli ve uzun bir yolculuğa çıkarlar. Yolculuğa kılavuzluk eden Hüthüt'ün diğer kuşlara "Yolda aşılacak yedi vadi var. Bu yedi vadiyi geçince Tanrı tapısına varılır. Fakat âlemde bu yolun kaç fersah olduğunu bilen yok. Bu uzak yoldan geri dönen olmayınca artık bu yolu sana kim anlatabilir ki? A bir şeyden haberi olmayan, gidenler hep bu yolda kaybolup giderken, sana nerden haber verecekler?" (2020: 255-256) İstek Vadisi, Aşk Vadisi, Marifet Vadisi, İstiğna Vadisi, Tevhit Vadisi, Hayret Vadisi... "Yedinci vadi (ise) yokluk, yoksulluk (Fakr u Fena) vadisidir. Bundan sonra artık gitmene, yol yürümene lüzum yok! Tanrı seni kendine çeker. Bu cezbeyle düştün mü, gidiş, yürüyüş de kaybolur. Katre bile olsan, okyanus kesilirsin!" (2020: 256) demesine karşın yolculukta azmini kaybeden ve dünyevi şeylerle yetinen kuşlar, bahanelerini bulup birer birer kafilenden ayrılır. Geriye kalan otuz kuş ise inançla, yılmadan kanat çırparak yedi vadiyi aşıp Kafdağı'nın ardına varırlar. Daha güzel bir dünya ve daha güzel bir yaşam için mücadeleden vazgeçmeyen bu kuşlar yolculuğun sonunda Simurg'u bulamazlar fakat varlık ve olayların gizli anlamlarının çözüldüğü, ahlâk, adalet, saygı ve hakikatin anlaşıldığı tasavvufî, hikemî ve içsel bir yolculuktan geçerek mana âleminin sırlarına ulaşırlar.

"Ey gafletle hırs denizine gark olmuş kişi, geri kalıyorsun, ilerleyemiyorsun, ama bundan haberin bile yok! İki âlem de yas elbiselerine bürünmüş, gözyaşları döküp durmada; sense isyan içinde. Dünya sevgisi, iman zevkini giderdi... İsteğin, hırsın, tamahın, canını mahvetti gitti! Dünya nedir? Hırs ve tamah yuvası. Firavun'dan, Nemrud'dan artakalan bir şey!" (2020: 146-147)

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla, Peygamber Ulusunu Övüş, Tanrı Razi Olsun Müminler Ulusu Ebubekir'i, Ömer'i, Osmanı Övüş, Tanrı Yüzünü Yüceltsin, Şereflendirsin Müminler Emiri Ebutalip Oğlu Ali'yi Övüş, Taassup Bahsi, Kitabın Başlangıcı, Makaleler, Hüthütün Kuşlara Sözü, Kuşların Özür Dilemesi, Kuşların Hüthütten Soruları, Hüthütün Cevabı, Hikâye, Kitabın Bitimi, Son ve Açıklama bölümlerinden oluşan bu eserde; kuşların, padişahları Simurg'u aramaya çıkmaya karar verdikleri an ve yolculuğun sonunda yaşadıkları dönüşümler epifanik anlara vurgu içeren aydınlanma anlarıdır.

Bugün hemen hemen tüm dünya dillerine çevrilmiş Doğu masal geleneğinin önemli yapıtı Binbir Gece Masalları'nda da Şah Şehriyar'la evlenen vezirin kızı Şehrazat'ın, anlattığı ilk masalla Şehriyar'ı tesir altında bırakarak kendi hayatı ile birlikte ülkedeki diğer kadınların da hayatını kurtarmış olması (2007) epifanik bir ana işaret eder.

Coelho'nun Simyacı adlı eserinde ise Latince, İspanyolca ve dinbilim okumuş, küçüklüğünden itibaren yaşamın anlamı olarak gördüğü dünyayı gezip tozma ve tanımayı hayal eden (2000: 21) Santiago adlı Endülüslü bir çoban düşünde iki kez Mısır Piramitleri'nin yakınlarına gömülmüş bir hazineyi aramaya çıkar. Simyacı, Evrenin Dili'ni bilmesine ve kurşunu altına çevirmeyi bilmesine karşın çölde yaşamaktadır. Bilim ve sanatını kimseye kanıtlamak zorunda hissetmeyen, Kişisel Menkabe'sine doğru yol alırken bilmesi gereken her şeyi öğrenmiş ve

yaşamayı hayal ettiği her şeyi yaşamış biridir. Yolculuk sırasında bir ay boyu Santiago'ya eşlik eden Simyacı "Hazineyi neredeyse yüreğin de orada olacak." der. Hazinesinin gizli olduğu yeri ona yüreği söyleyecektir. (2000: 159-160) Nitekim romanın sonunda çoban Santiago'nun yüreğindeki düğüm çözülür ve manevi hazinenin aydınlığına erişir.

Robin Sharma'nın Ferrari'sini Satan Bilge adlı eserinde de benzer bir yolculuk anı söz konusudur. İşinde çok başarılı ve çalışkan fakat üç yıl içinde bıkkın, sinik ve yaşlı bir ruha bürünen genç avukat Julian'ın, yine kazandığı önemli bir dava sonrası geçirdiği kalp krizi ardından en değer verdiği varlığı ferrarisini de satarak Hindistan'a çıktığı yolculukla başladığı anlam arayışı (2005: 16-20) ve kitapta yer verilen "Büyük bir amaçtan, sıradışı bir fikirden etkilendiğimizde tüm düşüncelerimiz zincirlerini koparır; zihninizi sınırlarını aşar, bilinciniz her yönde genişler ve kendinizi yeni, mükemmel ve şaşırtıcı bir dünyada bulursunuz. Uyuyan güçler, yetenekler ve beceriler canlanır ve her zaman hayal ettiğinizden daha iyi biri olduğunuzu keşfedersiniz." (2005: 56) satırları romandaki epifanik ana vurgu yapılan satırlardır.

Reşat Nuri'nin Çalkıuşu adlı eserinin kahramanı Feride'nin, nişanlısı Kamuran'a duyduğu öfke ile bir daha ölünceye kadar köşke dönmek üzere Anadolu köylerinin birine öğretmen olarak gitme kararı alması (2006: 125-126) da epifanik bir andır. Feride'nin "Ah, kalfacığım!.. Kim bilir gideceğim yerler ne kadar güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş fakat gönülleri öyle zengin, öyle zenginmiş ki hiçbiri değil fakir bir akraba çocuğuna, hatta düşmanına ettiği iyiliği başına kaktak mürüvetsizliğinde bulunmazmış. Küçük bir mektebim olacak. Baştan başa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak. Kendime 'abla' dedirteceğim. Fakir olanlara elimle siyah önlükler dikeceğim." sözleri bu epifaninin filizlendirdiği hayallerdir. Diğer taraftan üvey annesi ve babasının şiddetine maruz kalan öğrencisi Munise'nin karlı bir kış günü evden kaçarak, gece öğretmenin kapısına gelmesi (2006: 204-206) de Feride için epifanik bir andır. Feride'nin "Ah, şu çocuk gözlerindeki minnet! Dünyada bir parça iyilik edebilmekten daha güzel bir şey olmuyor. Fırtına içinde viran bir gemi teknesi gibi sallanan bu sefil ve karanlık oda, ocağın kızıl akisleri içinde birdenbire öyle munis ve mesut bir yuva olmuştu ki... Biraz sonra çocuğun parlak gözlerine bir gölge düştüğünü, ilk neşesinin sönmeye başladığını fark ettim. Sormaya lüzum yoktu. Çünkü aynı korku bende de uyanmıştı. Yarın sabah Munise'yi yine eve götürmek lazım gelecekti." (2006: 205) sözleri ise yaşadığı epifanik anın verdiği mutluluğun çocuğun evine dönmesi ile biteceği endişesini taşıırken, onu evlat edinebileceği ümidi o epifanik anın mutluluğunu korumasına yol açar. Munise'yi evlat edinmesi epifanik mutluluğun süreğenliğini sağlarken, çocuğun hastalanıp ölmesi bu anı noktalar.

Cevat Fehmi Başkut'un sosyal sınıflar arası farkın yol açtığı baskının doğurduğu toplumsal, ekonomik, siyasal sorunları satirik ve hicvi bir dille işlediği Buzlar Çözülmeden adlı eserinde de sömüren, ezen, kurdukları bozuk düzene karşı çıkanları zorbalıkla sindiren eşrafın yoksul kasaba halkına yaptığı zulmün önüne, akıl hastanesinden kaçan bir grup hasta insanın yönetimi ele geçirerek kasabayı insana yaraşır biçimde yönetilmesi ile geçilir. (2020) Bu durum da ezilen kasaba halkı için epifanik bir an olarak izah edilebilir.

Elif Şafak'ın, kırk yaşına basmak üzere olan, evli, üç çocuklu; uzun zamandır yeknesak, düzenli ve sıradan bir hayat süren kahramanı Ella'nın yayınevinde başladığı bir kitap inceleme işi vesilesi ile Aşk Şeriatı adlı bu kitabın yazarı Aziz Zahara ile tanışması üzerine hayatında meydana gelecek derin değişimleri başlatan bu an (2014) epifanik bir andır.

Porter'ın Pollyanna'sı da hayatta yaşadığı tüm zorluklara rağmen etrafına yaşama sevinci dağıtan bir çocuktur ve pozitif davranışları ile mutsuz insanların hayatına dokunarak onlara mutluluk verdiği anlar (2009) epifanik anlardır.

Lev Tolstoy'un İnsan Ne ile Yaşar adlı hikâyesinin sonunda gitmek üzere olan, Mikhael'e "Sen gerçekten kimsin Mikhael? Senin sıradan bir insan olmadığını görüyorum. Bu yüzden seni ne yolundan alıkoyabilirim ne de sorgulayabilirim. Sadece şu soruya cevap ver: Seni bulduğum gün eve getirdiğimde hüzünlüydün ama neden karım sana yemek verdiğinde gülümsedin ve sanki aniden yüzün aydınlandı? Sonra beyefendi çizme siparişi vermeye geldiğinde, sen ikinci kez gülümsedin ve yine yüzün ışıladı. Kadın, küçük kızlarla geldiğinde üçüncü kez gülümsemiş oldun ve her zamankinden daha çok aydınlandın. Şimdi söyle bana Mikhael, yüzün neden böyle aydınlandı ve üç kez gülümsemenin sebebi nedir?" dediğinde "Çünkü cezalandırılmışım ama Tanrı beni affetti; bu yüzden yüzüm aydınlandı. Üç defa gülümsememin de sebebi var: Tanrı beni üç söz öğrenmem için göndermişti ve ben de bu sözleri öğrendim. Birini karın bana acıdığı zaman öğrendim, o yüzden de ilk kez gülümsedim. İkinci sözü zengin adam çizme siparişi verdiğinde öğrendim ve bir daha gülümsedim. Az önce de kızları gördüğümde sonuncu sözü öğrendim ve üçüncü kez gülümsedim." der. Bunun üzerine Simon "Mikhael, Tanrı seni neden cezalandırmıştı ve öğrenmen gereken o üç söz neydi?" sorusunu sorar ve bunun üzerine Mikhael, "Tanrı'nın söztünden çıktığım için cezalandırdı beni. Gökyüzünde yaşayan bir melektim ben fakat Tanrı'nın emirlerine uymadım. Tanrı beni bir kadının canını almak için yeryüzüne göndermişti. Yeryüzüne indiğimde, yeni doğum yapmış ve ikiz kız çocuğu doğurmuş hasta bir kadın gördüm. 'Bu yetimlerine bakacak ne kardeşim var, ne bir yakınım ne de annem var. Ne olur canımı alma!' deyince kadının sözüne uydum ve ruhunu alamadan döndüm. Bunun üzerine Tanrı 'Git, annenin ruhunu teslim al. O zaman üç hakikati öğreneceksin. İnsanın kalbine hükmeden nedir, insan neden mahrum bırakılmıştır ve insan ne ile yaşar bileceksin. Bunları öğrendiğinde tekrar gökyüzüne döneceksin.' dedi ve kadının ruhunu Tanrı'ya götürmek için köyün üzerine yükseldiğimde aniden sertleşen rüzgâr beni yakaladı, kanatlarım kopup düştüler ve kadının ruhu tek başına Tanrı'ya yükseldi. Ben de yere yolun kenarına düştüm." der. Gitmek üzere iken insanın gözünü kamaştırıcı bir ışığa bürünen meleğin sesi de semadan gelircesine uzaklaşır ve "Anladım ki insanı yaşatan kendine olan özeni değil, başkalarına olan sevgisidir. Anne çocuklarına yaşamaları için asıl gerekenin ne olduğunu, çizme diktirmeye gelen zengin adam ona aslında neyin gerektiğini bilmiyordu. Cezalandırılıp yeryüzüne gönderildiğimde hayatta kalmamın sebebi nasıl yaşayacağımı bilmem değil; bir adamın ve karısının kalbindeki sevgiydi. Onlar bana acıyıp beni sevmeselerdi ben yaşayamazdım. Yetimlerin yaşamda kalma sebebi onlara sevgi ve şefkatle yanaşan yabancı bir kadındı. Tanrı'nın insanlara hayat ve kalplerine yaşama arzusu verdiğini bilirdim sadece. Ama şimdi çok başka şeyler öğrendim. Anladım ki Tanrı sadece insanların kendileri için yaşayıp kendi ihtiyaçlarını gidermelerini

değil, tüm insanların birlik olup hem kendi hem de başkalarının ihtiyaçları için çalışmalarını istiyormuş. Ve anladım ki insanlar kendileri için kaygılandıklarından dolayı yaşadıklarını düşünseler de aslında onları yaşatan tek şey sevgiymiş. Kim severse Tanrı'ya yaklaşmış olur ve Tanrı da ona yaklaşır. Çünkü Tanrı sevginin ta kendisidir.”der ve sırtındaki kanatları açılan melek gökyüzüne yükselir. (2019: 29-36) Meleğin, soruların yanıtlarını bulup kavradığı anlarda yüzünde beliren aydınlanma da epifanik anlara işaretler denebilir. Yine Tolstoy'un *Diriliş* adlı romanının baş karakteri Dmitriy İvanoviç Nehlüdov'un jürisi olduğu duruşma sırasında tesadüfen karşılaştığı Katyuşa'yanın içine düştüğü hayatı görerek (2020: 94) vicdanının ezici baskısı altında duyduğu pişmanlıkla kendini yeniden var etme adına yaşayacağı değişime yol açan anlar (2020) da epifanik bir an olarak görülebilir.

Sait Faik Abasıyanık'ın *Haritada Bir Nokta* adlı hikâyesinde ise yazarlığı bırakmaya karar vermiş yazar kahramanının bir balıkçı tayfasının uğradığı haksızlığa, adaletsizliğe tanık olması, tekrar yazmaya karar vermesine yol açar. Abasıyanık'ın hikâyesinin sonunda “Söz vermiştim kendi kendime. Yazı bile yazmayacaktım. Yazı yazmak da bir hırstan başka neydi? Burada namuslu insanlar arasında sakın ölümü bekleyecektim. Hırs, hiddet neme gerekti? Yapamadım. Koştum tütüncüye, kalem kâğıt aldım. Oturdum. Ada'nın تنها yollarında gezerken canım sıkılırsa küçük değnekler yontmak için cebimde taşıdığım çakımı çıkardım. Kalem yonttum. Yonttuktan sonra tuttum öptüm. Yazmasam deli olacaktım.” (2020a: 109) diyen, yazar kahramanının tekrar yazmaya karar verdiği bu an epifanik bir andır.

Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi adlı eserinde yer verdiği “İlk edebiyat sevincini şöyle hissettim galiba: İkinci sınıftayız. Halamın oğlu var. Birlikteyiz. Tatil... Elimizde birer defter var. Bir şeyler yazalım dedik... Arkadaşlarla konuşma gibi bir şey, falan... Bu, bana büyük bir haz verdi. Bu haz, herhalde yazar oluşumun başlangıcıdır.” (2015: 20) cümleleri ise Cemal Süreya'nın yazar/şair oluş serüvenini başlatan önemli bir epifanik anın tarifidir.

Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı eserinde de önemli bir epifanik ana tanık olunur. Jean Valjean'ı yakalayıp kilise kapısına getiren askerlere piskoposun, sert olmayan güzel bir ses ve gülümsemeye “Size, bunların kendisine papaz tarafından armağan edildiğini söyledi değil mi? Ve siz onu yolundan çevirip buraya getirdiniz. Bu pek yanlış bir harekettir.” (s.137) yanıtını verip askerleri göndermesi ve Jean Valjean'ı gümüşleri satıp kazanacağı para ile dürüst bir yol seçmeye teşvik etmesi Jean Valjean'ın hayatının akışını değiştiren epifanik andır. Eserinin bir yerinde “Acı çekmek, uyarır kişileri çoğu kez. Gözlerini açar. Aniden doğru görüşlü kimseler oluverir nice felakete uğrayanlar... Uğradığı haksızlıklar, onun daha iyi düşünen bir insan olmasını sağlamıştır.” (1999:115) diyen Hugo, adeta epifanik anların değerine de vurgu yapar gibidir.

Altınay adlı bir çocuğun köyüne öğretmenlik yapmaya giden Duyuşen öğretmenin, öğrencisi Altınay'ı teyzesi tarafından zorla evlendirildiği adamın elinden askerlerle birlikte kurtararak kente okumaya göndermesini ve Altınay'ın okuyup bir felsefe doktoru oluşunu anlatan İlk Öğretmen (2013) adlı Cengiz Aytmatov eseri de önemli bir epifanik ana tanıklık etmiş bir eserdir.

Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* (2008), *Tehlikeli Oyunlar* (2012), *Korkuyu Beklerken* (2016), *Oyunlarla Yaşayanlar* (2017b), *Eylembilim* (2017a); Yusuf

Atılğan'ın Anayurt Otelı (2017a) ve Aylak Adam (2017b); Tezer Özlü'nün Kalkanlar (2015), Adalet Ağaoğlu'nun Hayır... Dar Zamanlar III (2014), Franz Kafka Dönüşüm (2013/2017), Jack London'un Alın Teri (2008), Johann Wolfgang von Goethe'nin Faust (2005) ve Genç Werther'in Acları (2013), John Steinbeck'in Fareler ve İnsanlar (2019), Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin Öteki (2020), Nikolay Vasilyeviç Gogol'un Palto (2017), Honore De Balzac'ın Mutlak Peşinde (2012), Gabriel Garcia Marquez'in Yüzyıllık Yalnızlık (2012), N. H. Kleinbaum'un Ölü Ozanlar Derneđi (2020), Jerome David Salinger'in Çavdar Tarlasında Çocuklar (2014), Samuel Beckett'in Godot'yu Beklerken adlı yapıtları epifanik bağlamda incelendiğinde ise bu eserlerin kahramanlarının; Oğuz Demiralp'in, Atay'ın Korkuyu Beklerken eserinin 'Ön Söz'ündeki "Toplumuyla uyum sağlayamayan, başkaldıran ve yenilen kahramanlar, acımasız yaşam oyununu yitiren küçük insanlar." (2016: 8) tespitinden de hareketle hayatlarında hep o epifanik ana, o mucizevi aydınlanma anına kavuşmayı umut edip kavuşamamış kahramanlar oldukları söylenebilir.

Atay'ın Selim Işık'ı, Hikmet Benol'u, Server Gözübudak'ı, Coşkun Ermiş'i, beyaz mantolu adam'ı, demiryollarının seyyar hikâye satıcıları ve eserlerinin diğer kahramanları, Atılğan'ın Zebercet'i ve C.'si, Kafka'nın Gregor Samsa'sı, Steinbeck'in George'u, Lennie'si, Candy'si, Crooks'u ve Curley'nin karısı, Beckett'in Vladimir ve Estragon'u, Dostoyevski'nin memuru Yakov Petroviç Golyadkin'i, Gogol'un memur Akakiy Akakiyeviç'i, Salinger'in Holden Caulfield'i, Goethe'nin Werther'i, adını zikrettiğimiz diğer yapıtların kahramanları hayatın bu mucizevi anlarının kendilerini teğet geçtiği kahramanlardır.

Halit Ziya'nın Mai ve Siyah adlı eserinin kahramanı Ahmet Cemil'in yaşamayı umut ettiği şeyler de epifani kavramı bağlamında değerlendirilebilir. Kendisi için çok önemli bir eser üzerine çalışan Ahmet Cemil, bu eser tamamlandığında büyük bir ün kazanarak hayatta hayal ettiği noktaya erişeceğini umut etmektedir. Bu hayali gerçekleşirse arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin çok sevdiği kız kardeşi Lamia'ya kavuşma hayalinin de gerçekleşeceğini umudu içindedir. Hayatının her anı ve yaptığı her işte ona güç veren bu hayal maalesef gerçekleşmez. Tamamladığı eseri, arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin Erenköy'deki köşkünde verdiği davette tanıtır ancak bu yeni anlayıştaki eserleri küçük gören bir eski edebiyat savunucusu Raci'nin gazetede Ahmet Cemil hakkında yayınladığı küçük düşürücü eleştirel makale Ahmet Cemil'de büyük bir hayal kırıklığı yaratır (2019: 243-247) ve arka arkaya gelen diğer yıkımlar (kız kardeşi İkbâl'in mutsuz evliliği; bebeğinin ölümünün ardından İkbâl'in de hastalanıp ölmesi; Hüseyin Nazmi'nin, kardeşi Lamia'nın bir subayla evleneceğini söylemesi) Ahmet Cemil'in mutluluğa dair beklentilerini de yıkar. Romandaki bu çatışma ögelerinden hareketle, mai hayallerden siyah hayal kırıklıklarına sürüklenen Ahmet Cemil, beklentisi içinde olduğu epifanik kırılma anlarını yaşayamamış bir edebî kahramandır da denebilir.

Yine Victor Hugo'nun Notre Dame'ın Kamburu adlı eserinin kahramanı Gudule'nin bebekken kaçırılan kızıyla zindanda karşılaştıklarında boynundaki patikten Esmeralda'nın kendi kızı olduğunu anlaması (2019: 518-519) da geç kalınmış bir aydınlanma anıdır. Kızını idamdan kurtarmak istese de artık iş işten geçmiştir. Ancak kısa da olsa tadılmış bir epifanik anın mutluluğu söz konusudur.

Goethe'nin insana ve varoluşa dair zihinsel faaliyetlerini aktaran Faust adlı trajedisinde yer verdiği "İçinde sıkışıp kaldığım şu zindandan farksız oda ruhumu karartıyor. Kendimi ayaklar altına alınmış bir solucana benzetiyorum. Okuduğum yüzlerce kitap bana ne kazandırdı? Acizliğimi, cehaletimi, insanların her yerde azap çektiklerini öğrendim. Boş kafatası! Ne diye karşımda durmuş öyle sırtıyorsun. Vaktiyle senin beynin de gerçeği bulmak ümidiyle didinip durmamış mıydı?" (2005: 23) cümleleri Ballard'ın "müthiş veya ani bir açığa çıkma anı; genellikle basit ve çarpıcı bir şeyler aracılığıyla gerçeğin sezgisel olarak kavranması; aydınlatıcı bir keşif, farkına varış ya da ortaya çıkış" (s.11) tanımını hatırlatır. "Felsefeyi, ilâhiyatı, hukuku ve tıbbı çok heyecanlı bir çalışma ile ve esaslı bir şekilde tahsil ettim..." diyen Faust, pek çok alanda ilim sahibi olduğu halde "hiçbir şeyi bilmesi gerektiği gibi bilmediği"ni (2017: 17) düşünerek hep o aydınlanma anını bekler gibidir.

Tezer Özlü'nün arkadaşı Ferit Edgü'yle karşılıklı kaleme aldıkları mektuplardan ihtiva olunmuş Her Şeyin Sonundayım adlı eserdeki 1984'te Edgü'ye gönderdiği bir mektupta yer verdiği "Bu sabah mektubunu bulmak, okumak, bana hem yaşamı hem de sonundaki ölümü daha dayanılır kıldı. Birden yüksek dağlar, henüz boz rengi olan yamaçlar, tepelerdeki beyaz kar, sessiz küçük İsviçre köyleri anlam kazandı ve buraya geldim geleli ilk kez ayağım yere değdi. Yaşamımın bu önemli döneminde beni hiçbir şey sözlerin kadar yüreklendiremezdi... Mektubun yaşamımın en sevindirici olaylarından biri..." ve "Bu kitabı (Yaşamın Ucuna Yolculuk) bitirdiğimde, daha önce yazdıklarımın bunun yanında bir 'kompozisyon', eski deyimi ile bir 'tahrir' olduğunu algılamıştım. Bu yüz sayfanın sana bu denli heyecan vermesi, benim için Dostoyevski'ye, Kafka'ya, Rimbaud'u pek bilmiyorum ama Antonin Artaud'a heyecan vermesi kadar önemli... Bu kitabı gerçek bir yazma krizi içinde yazdım, yeryüzünden hiçbir şey algılamadan, edebiyat dışında, duygular dışında." (2019: 45) satırları bir sabah eline geçen bir Edgü mektubunun verdiği o anki mutluluğun tasviri ve bir kitabını kaleme alış sürecinde içinde bulunduğu hissiyatın izahı bağlamında yazarın yaşadığı epifanik anları tasvir eder niteliktedir. Fakat "Bıraktım. Bıraktım. Hepsini, kendi ve benim dünyamı anlamaları için bıraktım. Ama hiçbiri kendi dünyalarını anlayamadı. Ve bana ölümsüz(lük)lerin sonsuz acıları kaldı... Bu kadar duyguyu nasıl taşıyacaktım?.. Beni yaşamcıl kılmakla en büyük ölümlerin en derin acılarını bana vermemiş mi bu insan olma çabası? Ben insan olma çabasının sürekli üstüne giden ben." (2015: 55) ifadeleri, Özlü'nün yaşamının epifanik anlarında doğan mutlu ve umutlu anlarının uzun sürmediğini gösterir gibidir. "Varoluşumuzun en ilginç yanı bu düşünsel oyun. Acı, sevgi, kurtuluş, yalnızlık, mutluluk, kin, ölüm, ağaç, dağ, deniz, çocuk, adam, gece, sabah, evlerin duvarları, dünya, dünyayı saran boşluk, sonsuzluk; hepsi düşüncede oluşuyor. Hayır, 'Cogito ergo sum.' demeyeceğim. Varım, öyleyse düşünüyorum." (2015: 52) cümleleri ise yaşamın ve varoluşun anlamını sorgulayarak arayan bir yazar ruh haletinin yansımalarıdır ve belki yazarın bu arayışı da epifanik bir anın arayışı olarak adlandırılabilir.

Sonuç

İnsanların bireysel varoluşlarındaki önemli değişim/dönüşüm noktalarının farkına vardıkları an'a işaret eden bu kavram, insan hayatının akışına tesir eden ve bazen o akışı önemli ölçüde değiştiren yaşantı anlarını vurgulaması bakımından oldukça önemli bir kavram niteliği taşırken; artık hayatın asla eskisi gibi olmayacağını fark edilmiş anları olması bağlamında taşıdığı dinî, tarihî, kültürel, sosyolojik veriler bakımından da önemli bir kaynak niteliği taşır. İnsan hayatının nasihat dolu epifanik yaşantı anlarının keşfedilip paylaşılmasının insanlığa fayda sunacağı kanaatinden hareketle inceleyip ışığa kavuşturduğumuz edebî hazineyi daha fazla ışığa kavuşturmak için Ballard'ın sorduğu "Hayatınızda böyle bir anı yaşadığınız, kıyısından döndüğünüz veya başkalarının yaşadığı böyle bir ana tanık olduğunuz oldu mu? Sizin hayatınızın epifanisi nedir?" soruları dikkate alınması gereken sorulardır. Bu proje benim hayatımın en büyük epifanisi; beni değiştirmiş, öğrenmeye ve iyileştirmeye yöneltmiş bu deneyimin sizin de olmasını istediğim için yazıya aktardım; siz de epifanilerinizi paylaşın ve hayatınızdaki insanlara onlarınkini sorun, diyen Ballard'ın bu soruları ve tavsiyeleri kılavuzluğunda insan yaşantılarının bu anlarını keşfedip kaleme almak veya edebî eserlerdeki varlıklarını keşfedip açığa çıkarmak toplumsal fayda içeren önemli bir edebî/bilimsel çaba olacaktır.

Kaynakça

Anonim (2007). *Binbir Gece Masalları*, haz. Nermin Öztürk, İstanbul: İndeks Kitabevi Yayın Dağıtım.

Anonim (2020). *Gılgamış Destanı*, çev. Sait Maden, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Abasıyanık, Sait Faik (2020a). *Seçme Hikâyeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Abasıyanık, Sait Faik (2020b). *Son Kuşlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ağaoğlu, Adalet (2014). *Hayır... Dar Zamanlar III*, İstanbul: Everest Yayınları.

Atay, Oğuz (2008). *Tutunamayanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, Oğuz (2012). *Tehlikeli Oyunlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, Oğuz (2016). *Korkuyu Beklerken*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, Oğuz (2017a). *Eylembilim*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, Oğuz (2017b). *Oyunlarla Yaşayanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Atılğan, Yusuf (2017a). *Anayurt Oteli*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Atılğan, Yusuf (2017b). *Aylak Adam*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Aytmatov, C (2013). *İlk Öğretmen*, Ankara: Elips Kitap.

Aurelius, M (2020). *Unutma Mutlu Bir Hayat Çok Az Şeye Bağlıdır: 2000 Yıllık Mutlu Yaşama Rehberi*, haz. Özlem Esmegül, İstanbul: Destek Yayınları.

Ballard, E (2012). *Epifani: Hayat Değiştiren Anlar*, çev. Serpil Demirci, İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

Başkut, Cevat Fehmi (2020). *Bütün Tiyatro Eserleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi.

Beckett, S (2021). *Godot'yu Beklerken*, çev. Pınar Aziz, Volga Serin S., İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Binyazar, Adnan (2015). *Uzun İnce Yolda: Aşık Veysel*, İstanbul: Doğan ve Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bream, H (2019). *Uruk Aslanı Gılgamesh*, çev. Arzu Nar Sezgin, İstanbul: Olimpos Yayınları.

Coelho, P (2000). *Simyacı*, çev. Özdemir İnce, İstanbul: Can Yayınları.

De Balzac, H (2012). *Mutlak Peşinde*, çev. Sabiha Rifat-Oktay Rifat-Samih Rifat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Feridüddin Attâr (2020). *Mantık Al-Tayr*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Genç, Nurullah (2014). “Şair Nurullah Genç’le Söyleşi”, Söyleşiyi yapan: Gül Bingöl, Hatır Kahvesi / Elazığ Anadolu Lisesi Edebiyat Dergisi, S. 4, s. 30-33

Gogol, N. V. (2017). *Palto*, çev. Aslı Takanay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Güntekin, Reşat Nuri (2006). *Çalıkuşu*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi.

Hugo, V (1999). *Sefiller / 4 cilt*, İstanbul: Mert Yayıncılık.

Hugo, V (2019). *Noter Dame’in Kamburu*, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kabaklı, Ahmet (1972). *Yunus Emre*, İstanbul: Toker Yayınları.

Kafka, F (2013). *Dönüşüm*, çev. Çiğdem Özmen, İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Kafka, F (2017). *Dönüşüm*, çev. Serdar Yüce, İstanbul: Eksik Parça Yayınları.

Kömürcüoğlu, Şeyma (2016). “Divine Epiphany in Greek Literature and Culture Georgia Petridou, United Kingdom, Oxford University Press, 2015”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XVIII, S.34, s.165-169.

London, J (2008). *Alın Teri*, çev. Nurperi Savaşer, İstanbul: Oda Yayınları.

Marquez, G. G (2012). *Yüzyıllık Yalnızlık*, çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Öğretir, İsmail (2005). *Edebiyatta Epifan*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Özlu, Tezer (2015). *Kalanlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Özlu, Tezer (2019). *Her Şeyin Sonundayım*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Porter, E. H (2009). *Pollyanna*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Salinger, J. D (2014). *Çavdar Tarlasında Çocuklar*, çev. Coşkun Yerli, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Seher İlaslan-*Epifani Kavramı ve Edebî Eserlerde Epifani*
Sayar, Abbas (2020). Yılık Atı, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Seyfettin, Ömer (2016). Bütün Eserleri 6, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Seyfettin, Ömer (2021). Bütün Eserleri 5, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Sharma, R (2005). Ferrarisini Satan Bilge, çev. Osman Özkan, İstanbul: GOA Basım Yayın.
- Süreya, Cemal (2015). Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şafak, Elif (2014). Aşk, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Tolstoy, L. N (2019). İnsan Ne İle Yaşar, çev. Kamala İmanova, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık.
- Tolstoy, L. N (2020). Diriliş, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uşaklıgil, Halit Ziya (2019). Mai ve Siyah, İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık.
- Von Goethe, J. W (2005). Faust, çev. Ali Çankırılı, Timaş Yayınları.
- Von Goethe, J. W (2017). Faust, İskele Yayıncılık.
- URL-1: “Didem Madak Röportajı”, İzdiham Kültür Sanat Edebiyat Dergisi 2017, [https:// www.izdiham.com/didem-madak-roportaji-internette-sadece-izdihamda/](https://www.izdiham.com/didem-madak-roportaji-internette-sadece-izdihamda/). Erişim tarihi: 09.02.2021.
- URL-2: TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hikmet#2-kelam>. Erişim tarihi: 11.04.2021.
- URL-3: Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/.öteki>. Erişim tarihi: 09.05.2021.
- URL-4: Uzuner, Buket (2021). “Günüşiği Kitaplığı - Buket Uzuner Kapanış Konuşması”, https://www.youtube.com/watch?v=BVsLl_3LMbg. Erişim tarihi: 21/04/2021.

FİKRİYAT

*Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler
Araştırma Dergisi*

Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2021

Makale Adı /Article Name

ARİSTOTELES VE PLATON'UN
BİLİM SINIFLAMASI ÜZERİNE

ON CLASSIFICATION OF SCIENCES
OF
ARISTOTLE AND PLATO

Yazar

Erman Kar

Dr. Öğretim Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Felsefe Bölümü,
ermankar@karatekin.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-6013-7805

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 16 Ağustos 2021
Kabul Tarihi: 15 Kasım 2021
Yayın Tarihi: 15 Kasım 2021

Kaynak Gösterme

Kar, E. (2021). Aristoteles ve Platon'un
Bilim Sınıflaması Üzerine. *Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal
Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), s.183-192.

Ek Beyan: Yazar etik kurulu onayının gerekmediğini beyan etmiştir.

Öz*

Felsefe ve bilim tarihine baktığımızda bilimlerin sistematik olarak sınıflandırılmasını ve onların ilk kez detaylı olarak incelenmesini Aristoteles'te görmekteyiz. Bilimin hiçbir amaç gözetmeksizin, kendinde bir aktivite olarak ele alınması Antik Yunan'ı, bilimin sistematik olarak sınıflandırılması ise Aristoteles'i beklemiştir. Aristoteles'in bilim öğretisi ve bilimi sınıflandırma metodunu ele almak aynı zamanda onun ontolojisini de ele almayı gerektirir. Aristoteles bilimi; teorik bilimler (theoria), pratik bilimler (praxis) ve uygulamalı bilimler (poiesis) olmak üzere üçe ayırır. Kendisi için bilinmek istenen ve kendinde var olan varlıklar teorik bilimlerin konusudur. Eylemlerin bireysel ve toplumsal boyutlarını ve zoon politikon olan insanı ele almak ise pratik bilimlerin işidir. Son olarak, insanın eylemi sonucunda yaratıma geçmesini inceleyen bilimler ise uygulamalı bilimler olarak adlandırılır.

Aristoteles'e göre bilimlerin en üstün olanı; nedenlerin ve ilkelerin saf bilgisi olarak tanımladığı bilimi gösterir. Bu bilim en yüksek ve en önemli bilimdir, çünkü pratik amaçlarla ilgilenen bilimlerden farklıdır. Böylesi bir tanımlamayla ele alınan bilimsel bilgi sadece nedenlerin bilgisi değil aynı zamanda ilk ve en evrensel ilkelerin de bilimi olmak zorundadır. Bu bilim; Prote Philosophia yani İlk Felsefe veya Metafiziktir. İlk felsefe, Aristoteles'in varlık olmak bakımından varlığın kendisini, varlığın nedenlerini ve ilk ilkeleri inceleyen disiplin olarak tanımlanır. O halde İlk İlkelerin ne olduğunu sormamız gerekir. Aristoteles tözü ilk ve asıl anlamda var olan şey, İlk İlke olarak tanımlamaktadır. Çünkü töz hem tanım, hem bilgi, hem de zaman bakımından diğer bütün var olanlardan öncedir.

O halde asıl anlamda var olan töz, var olan her şeyin bilgisini de incelemesi açısından bilimsel bilginin de yegâne konusudur. Aristoteles Metafizik Zeta'da tözün neliği üzerine yaptığı incelemenin aslında hem en gerçek anlamda var olan şey, hem de en bilinebilir olan şey üzerine bir inceleme olduğunu altını çizer. Tanım, bilgi ve zaman bakımından önce gelmesi bakımından töz bu soruların yanıtı olmalıdır.

Anahtar kelimeler: Töz, Metafizik, Bilim Sınıflandırması, Teorik Bilgi.

Abstract

When we look at the history of philosophy and science, we see that the systematic classification of sciences and their first detailed examination in Aristotle. Considering science as an activity in itself, without any purpose, waited for Ancient Greece, and systematic classification of science awaited Aristotle. To discuss Aristotle's doctrine of science and his method of classifying science also requires addressing his ontology. Aristotelian sciences divide into three: Theoretical sciences (theoria), practical sciences (praxis) and applied sciences (poiesis). Theoretical science seeks knowledge for its own sake. Practical science concerns conduct and goodness in action, both individual and societal; and productive science aims at the creation of beautiful or useful objects. According to Aristotle, the most superior of sciences is the science which he defines as the pure knowledge of causes and principles.

This science is the highest and most important science, because it is different to the sciences that deal with practical purposes. Scientific knowledge handled with such a definition must not only be the knowledge of causes, but also the science of the first and most universal principles. The first philosophy is defined as Aristotle's discipline that examines the existence and knowledge for its own sake.

It should be asked then what the First Principles are. Aristotle defines substance as the First Principle, the thing that exists in the first and essential sense. Because substance is prior to all other existents in terms of both definition, knowledge and time.

Therefore, the substance that actually exists is also the only subject of scientific knowledge in terms of prioritizing the knowledge of everything that exists. Aristotle underlines that his study of the essence of substance in the Metaphysical Zeta is in fact an examination of what is both the most real and the most knowable. Substance must be the answer to these questions in terms of being prior to definition, knowledge, and time.

Key words: Substance, Metaphysics, Classification of Science, Theoretical Knowledge

* Bu çalışma 14-18 Nisan 2021 tarihinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi tarafından düzenlenen 4. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Bilim ve Sanat Tarihi Sempozyumunda: BİLİMLERİN SİSTEMATİK OLARAK SINIFLANMASI: İLK İLKELERİN BİLİMİ OLARAK METAFİZİK başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Aristoteles *Metafizik* adlı yapıtında çok bilindik bir cümle ile başlar. *İnsan doğası gereği bilmek ister* (Aristoteles, 2006).¹ Aslında bu cümle bizlere Aristoteles'in bu yapıtında temel inceleme amacının ne olacağına dair bir ipucu da vermektedir. *Metafizik* adlı yapıt bir yandan doğası gereği bilmek isteyen insanın doğasını, yani bilme eyleminin bizzat kendisini incelerken, öte yandan bilginin veya bilimin (*episteme*) nesnesine yani Varlık'ın bizzat kendisine dair bir inceleme olarak tanımlanmaktadır.

Bununla birlikte *Metafiziğin Zeta* adlı kitabının girişinde Aristoteles bilgiyi ve bilginin nesnelerini inceleme amacında olduğunu yeniden hatırlatır. Ve yine bilindik ikinci önemli cümleyi sarfeder *Varlık birden fazla anlama gelir* (Aristoteles, 2006).² Varlığın birden fazla anlama geldiğini ve temel amacının varlık olmak bakımından varlığı incelemek olduğunu sıklıkla vurguladığı *Zeta* bölümünden hemen önce, her bilimin veya bilgi türünün kendi inceleme alanı yani nesnesi olduğunu söylemiş, felsefe tarihinin ilk sistematik bilim sınıflamasını bu bölümde çoktan göstermişti.

Bilimin veya bilimsel faaliyetlerin sistematik olarak sınıflandırılmasının Aristotelesi, dolayısıyla da Antik Yunan medeniyetini beklemiş olması tesadüf değildir. Bilginin veya bilimin hiçbir amaç veya toplumsal çıkar gözetmeksizin ele alındığı Antik Yunan döneminde bilgi türlerinin her birinin nesnelerini ayrı ayrı ele almak Aristoteles tarafından gerçekleştirilmiştir. O halde *Metafiziğin* giriş bölümünde ve *Zeta* kitabında sarfettiği cümleler bağlamında Aristoteles'in bilim anlayışını inceleyebiliriz. Bilgi insanın doğası gereği erişmek ve elde etmek istediği şeydir ve bununla birlikte bilginin nesnesi olan varlık ise birden fazla anlama gelmektedir. O halde her bilim kendi inceleme alanına dahil olan varlığı ele almak ile yükümlüdür.

Platon'un Bilim sınıflandırması

Her ne kadar bilimleri sistematik olarak sınıflama geleneğinin Platon ile başladığı da kabul edilse dahi, bu eylemselliği Aristoteles ile anmanın bir kaç önemli noktası vardır. Platon, deneysel hiç bir veri içermeyen, tamamen akılsal kavramlara ve onlar arasındaki tümdengelimsel çıkarımlara dayanan disiplinleri bilim olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla yapmış olduğu bilim sınıflaması veya bilim başlığı altında anabileceği disiplinlerin belirtilen kriterlere uyma zorunluluğu mevcuttur. Platon'un bu şartları karşılayan ve bilim olarak sıralayacağı disiplinler sırasıyla aritmetik, geometri, astronomi, harmoni ve bütün bunların üzerinde olan diyalektiktir.

Platon'un bilim sınıflamasına doğa bilimleri'nin dahil edilmediği görünmektedir. Çünkü varlık öğretisi gereğince Platon'a göre duyularımızla algıladığımız şeyler gerçek değil, gerçeğin bozulmuş gölgeleridir. Asıl var olan

¹ Met. 980a20. Aristoteles eserlerinden yapılan alıntılar, kaynakçada belirtilen çevirisinden, paragraf ve satır numaraları ile birlikte verilecektir. Met. *Metafizik* kısaltması için kullanılacaktır

² Met. 1028a10

şeylerin, bu gölgeler ve bu yanılsamalar değil, onların ardındaki ölümsüz idealardır. Bu bakımdan Platon'un bilim olarak kabul ettiği disiplinlerin nesnelere, asıl anlamda varolan, İdealar, olmaları veya İdealara ulaşmak için aracı nesnelere olmaları zorunludur. Platon'un belirlediği bilimlerin ulaşacağı sonuç da İdealar'ın veya hakikatin bilgisi olarak tanımladığı *episteme*'dir. Gerçek bilginin veya bilimin (*episteme*) konusunun, gerçek varlık ve kavranan dünya olduğunu söyleyen Platon'a göre, incelenmek istenilen, görülen bir şey olduğu zaman gerçek bilgiye varılamaz. Bilim, gözle görülmeyen, tikel olmayan, değişmeyen, olduğundan başka türlü olamayan ve duyusal olmayandır. Yani bilimin konusu veya nesnesi tümel, değişmez, zorunlu ve akılsal olanlardır. Sonuçta, sistematik bir bilimler sınıfından söz edeceksek bunu yapmak için değişim içinde bulunan görüntülerin bilgisini bir tarafa bırakmak durumundayız.

Fakat Aristoteles bu durumu eleştirerek, Platon'un bilim anlayışının tam tersi yönünde bir yaklaşım sergilemiş, gözle görülür ve tikel olan, değişen ve olduğundan başka türlü olabilen şeyleri konu alan fizik, kimya, biyoloji gibi bilimleri gerçek bilimler olarak kabul etmiştir (Erdoğan, 2009, s.137). Çünkü Platon için gerçekten var olan, uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, duyularla değil, yalnızca tinsel olarak anımsama yoluyla kavranabilen *idealar* iken, Aristoteles için gerçekten var olan, duyularımızla algıladığımız, şu diye gösterdiğimiz *bireysel varlıklardır*. Aristoteles'in Bilimler Sınıflandırması ve Platoncu sınıflamanın ortak noktası her bilim disiplininin ayrı bir nesnesi olması gerekliliği ve bu varlık derecesine göre onları inceleyen-ele alan bilimlerin de ayrı bir hiyerarşi ile sınıflamanın gerekliliğidir.

Aristoteles ve Bilim Sınıflandırması

Bilme arzusunun insanda doğuştan var olduğunu düşünen Aristoteles'e göre, bu arzu kendini en aşağı derecede, duyularımızı kullanmada duyduğumuz zevkte gösterir (Aristoteles, 2006).³ İnsan doğası gereği, duyularından, özellikle de en çok bilgi sağlayan görme duyusundan büyük zevk alır. Bu zevk, insanın bilme isteğinin gerekçesidir. Platon'un askine hem varlık hem bilgi konusunda bir yöntemden ve ayırmadan söz edeceksek duyusal bilgi'yi dolayısıyla duyusal bilginin nesnesi olan tikel olan'ın bilgisini de incelemenin içerisine dahil etmek gerekir.

Çünkü Aristoteles'in bu yaklaşımı ve duyusal bilgiye verdiği önem, dış dünyanın bilgisine duyusal yolla ulaşabileceğinin altını çizdiğini, ve bilginin kaynağı olarak duyuları işaret etmiş olduğu açıktır. Hem deney ve gözlemlere dayalı bilimsel çalışmalara göstermiş olduğu özen, hem de İdeaları dışarda tutan, ve ancak yine de hiyerarşik olarak duyusal dünyaya ait olan ontolojisi, Aristoteles'in gözlenebilir dünya konusunda Platoncu olmadığını belirgin bir biçimde gözler önüne sermektedir. Bilgi üretmeyi, bilim yapmayı insana özgü bir yeti olarak değerlendirmekte olan Aristoteles için insanı diğer canlılardan ayıran en önemli fark da zaten onun duyum ve deneyden gelen tümel yargılara varma yetisine sahip olmasıdır.

Aristoteles'in bilimlere ilişkin sınıflaması, sadece ideaları konu alan bilimleri önemseyen Platon'unkinden önemli ölçüde farklılık gösterir. Varlığın farklı

³ Met. 980a25

alanları olduğunu, dolayısıyla farklı konuları, amaçları ve başlangıç noktaları olan farklı bilim dallarının var olmasının son derece doğal olduğunu söyleyen Aristoteles varlık analizi ve sınıflandırması üzerinden, bilimleri belli bir düzene koymuş, her bir bilimin inceleme alanını veya nesnesini belli bir düzene göre analiz etmiştir.

Aristoteles bilimi; teorik bilimler, pratik bilimler ve uygulamalı bilimler olmak üzere üç başlık altında değerlendirir. Bu üç başlık aynı zamanda üç ayrı varlık türünün de değerlendirilmesini gerektirir. Kendisi için bilinmek istenen ve kendinde var olan varlıklar teorik bilimlerin konusudur. Eylemin bireysel ve toplumsal boyutlarını, doğası gereği eylemde bulunan yani *zoon politikon* olan insanı ise pratik bilimler konu edinir. İnsanın eylemde bulunması sonucu bir ürün meydana getirmesini, bu ürünü ve insanın yaratıcı yönünü ise uygulamalı bilimler inceler.⁴

Theoria ve Teorik Bilimlerin Özellikleri

Teorik olanın Aristoteles'te daha genel ve daha öncelikli bir anlamı vardır. Kimi kaynaklar Aristoteles'in *theoria*'yı ilk hareket ettiricinin temel etkinliği olarak ele aldığını söylemektedir. Alında bu anlamıyla *Theoria* Aristoteles'te ilk hareket ettiricinin ve Plotinos'ta ruhun baş etkinliğidir. Fakat Plotinos'ta bu etkinlik Aristoteles'in düşlediğinden daha ötesine genişletilmiş bir tarzda olup, Plotinos için etkinlik (*praxis*) alçalmış bir temaşa biçimidir (Peters, 2004, s. 376). Aristoteles'te *theoria* yalnızca ilk hareket ettiricinin etkinliği olarak kalmamıştır. Ancak anlamını korumaya devam ederek bu kavramın eylemden ve özellikle değişimden uzak olma durumunu ifade etmek üzere de kullanılmıştır. Teorik olan salt bilgi değildir ancak salt olanın bilgisidir, bu da o bilginin değişimle ilgili olamayacağını gösterir. Değişime tabii olan bilgi teorik olanın bilgisi değildir. Platon ve Plotinoscular'a göre *theoria* idea bilgisine ulaşmanın temelidir. Hatta idea bilgisinin kendisi teorik bir bilgidir. Bu bilgi üzerine yaptığımız tüm tanımlamalar aynı zamanda ideanın doğasını da ifade etmektedir.

Theoria olgulardan hareketle şeyleri birbiriyle olan evrensel ve ideal ilişkileri içinde kavramanın ürünü olan kapsayıcı görüş, bilimsel bir bilgi sistemi içerisinde konunun bir bölümüne ya da tamamına ilişkin olarak sistematik bir görüş geliştiren soyut, genel açıklayıcı ilkedir. O halde bilgisi herhangi bir amaç için olmayan aksine kendinde amaç olan bilgidir. Bu bağlamda hem pratik olanın "eylemsel zorunluluğundan" hem de yaratım sonucu ortaya çıkanın "özneye bağlılığından" ayrılır.

---

⁴ *Poietik Episteme*: Uygulamalı veya Üretici bilimler. Günümüzde yapılan bilim sınıflandırmaları açısından Uygulamalı bilimler farklı bilimsel çalışmaları içeren yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte bu sınıflandırmayı Üretici bilimler olarak isimlendirmek mümkündür. Ancak günümüz bilim sınıflaması veya bilime hangi disiplinlerin dahil olacağı meselesi üzerinden yeniden düşüncecek olursak, Aristotelesçi ayrımında Sanat'ın bugün bilimsel bir sınıflandırmaya dahil olmayacağı da açıktır. Bu bakımdan Poetik kavramının Uygulamalı-Üretici olarak çevrilmesinin her ikisinin de doğru olduğunu, hangisini Aristoteles'in bilim sınıflaması başlığında kullanmanın daha uygun olduğu meselesinin radikal bir farka sebebiyet vermeyeceğinden dolayı bu çalışmada Uygulamalı Bilimler olarak ifade etmeyi yerinde bulmaktayım.

Theoria kavramı ile *Theologia* kavramı da birbirine yakın kavramlardır. *Theologia*, *kinesis*in konusu alanına giren tözler dışında diğer tözleri ele alır. Bu tözler başta ilk hareket ettirici olmak üzere sonsuz olan tözlerdir. Bununla birlikte *Theoria*'yı içeren bir diğer kavram ise *episteme*dir. *Episteme*, *doxa* bilgisine karşıt olarak hakiki bilimsel bilgi anlamına gelmektedir. Pratik olana karşıt olarak teorik olanın bilgisini ifade etmektedir. *Doxa* ise olumsal olan ve değişime tabii olan şeylerin bilgisidir. Oysa Aristoteles'e göre hakiki bilimsel bilgi "nedenlerin bilgisidir." Yani *episteme* nedenlerin bilgisidir ve diğer gelip geçici olan bilgilerle ilgilenmez. Aristoteles'in bilim sınıflamasına göre metafizik, matematik ve fizik teorik bilimlerdir. Genel anlamda *theoria* kavramı bilginin, bilgiyi en net ve kesin olması bakımından ele alan türüdür. Bu bakımdan da "olanın" bilgisidir. Çünkü *theoria* bilgisi, üzerinde herhangi bir değişimi ve yorumu barındırmayan, olduğu gibi olanın ve değişmeyenin bilgisidir.

İnsanın eylemde bulunma yetisini *praxis* kavramı karşılamaktadır. Bilimlerin sınıflandırılması açısından değerlendirdiğimizde ise etik ve siyaset *praktike epistemenin* konusudurlar. *Praxis* kavramı yalnızca eylemle ilgili olanı içerirken ondan farklı olarak *Poiesis* kavramı eylem sonucu ortaya çıkan eser üzerine yoğunlaşır. Bununla birlikte *poietik episteme* (uygulamalı bilim) ise insanın yaratımı sonucu ortaya çıkan ürünleri ve insanın sanatsal yanını ele alan bilgi türüdür. Genel anlamda üretme bilimi, sanat veya zanaat anlamlarına gelmektedir. Yunancada bu kavramın temelinde *poiein* (yapmak, etmek, eylemek) kavramı vardır.

Aristotelesçi bilim sınıflandırmasının kavramsal ve içeriksel değerlendirmeleri sonrasında özel anlamda *teorik* bilimlerin incelediği töz ve varlık sınıflarını ele alalım: Aristoteles üç teorik bilimden söz eder. Metafizik yapıtında bilim sınıflandırmasını analiz ettiği bölümde üç temel başlık dışında teorik bilimlerin alt başlıkları olarak üç bilimden söz eder (Aristoteles, 2006).⁵ Bu bilimler İlk Felsefe, Fizik ve Matematik'tir. Her bir bilim başka özelliklere sahip varlıkları inceler. İlk felsefe; bağımsız tözsel yapıya sahip olan ve değişime tabii olmayan varlıkları; duyusal olmayan tözleri. Fizik; Bağımsız tözsel bir varlığı olan ve değişime tabii olan varlıkları. Duyusal öncesiz sonrasız olan tözleri (göksel cisimler). Matematik; Değişmeden bağımsız olan ancak somut gerçekliğe bağlı olan tözleri inceler.

Teorik Bilim Olarak İlk Felsefe

En yüksek bilimin yani en fazla bilim olma özelliği taşıyan bilimin konusu da şüphesiz ki en fazla bilinmesi ve idrak edilmesi gereken konular olacaktır. İlk ilkeler ve nedenler en fazla bilinebilir şeylerdir. Çünkü onlar sayesinde ve onlar aracılığıyla bütün diğer şeyler bilinebilir. İlk ilke en fazla bilinebilen ve bilinmesi gerekli olandır. Aynı şekilde ilk ilkenin bilimi de en yüksek bilimdir. (Met.1026a20). Onların (tözlerin) tümünü tek bir bilimin incelemesi akla uygun değildir. Çünkü o zaman varlıkların bütün nitelikleriyle meşgul olan tek bir kanıtlayıcı bilim olacaktır. Çünkü her kanıtlayıcı bilim belli bir konuyla ilgi olarak aksiyomlardan hareket edip bu konunun özsel niteliklerini inceler. O halde bir

⁵ Met. 1025b19

veya aynı cinse ait ana nitelikleri incelemek aynı aksiyomlardan hareket eden bir tek bilimin konusu olacaktır (Aristoteles, 2006).⁶

Bu bilim Aristoteles için İlk Felsefe'dir. Varlık birden fazla anlama gelir ve varlığı incelemek tözü incelemek demektir. O halde İlk Felsefe Aristoteles'in, varlık olmak bakımından varlığın kendisini, varlığın nedenlerini, ilk ilkelerini ve özsel özelliklerini, her tür varoluşun genel ve kalıcı özelliklerini konu alan disiplindir. *Metafiziğin* genel konusu ezeli ve ebedi olan tözü yani ilk nedenleri incelemektir. Ancak tek töz duyuşsal olmayan, ebedi ezeli olan tözler değildir. Aynı zamanda Aristoteles duyuşsal olan tözlerden de söz eder. Tüm bu tözlerin anlaşılması ve bilimsel öğretinin konusu olması için ilk ilkelerin bilinmesi bir zorunluluktur. Çünkü bu zorunluluk diğer şeyler hakkında bilgi sahibi olabilmemiz için de geçerlidir. Bu tür tözleri incelemek diğer teorik bilim olan fiziğin görevidir.

İlk olarak Metafiziğin temel nesnesi olan tözün Aristoteles tarafından nasıl konumlandırıldığı ele alınmalıdır. Var olan bütün kategorilerin oluş sebebi tözdür. "Şeylerin daha gerçek varlıklar olarak görünmelerinin nedeni her birinin altında gerçek ve belli bir öznenin olmasıdır. Bu özne böyle bir kategoride kendisini gösteren töz veya bireydir. Çünkü biz iyi veya oturan kelimelerini hiçbir zaman böyle bir özne olmaksızın kullanmayız. O halde diğer kategorilerden her birinin bu kategorilerden dolayı var olduğu açıktır. Bundan dolayı asıl anlamda varlık yani her hangi bir anlamda değil, mutlak anlamda varlık ancak töz olabilir." (Aristoteles, 2006).⁷ Tözün diğer kategorilerden bağımsız olmasının ve önce gelmesin de sebepleri vardır. Bunlardan ilki yalnızca tözün bağımsız bir varlığa sahip olabileceğidir. Hiçbir ilinek bağımsız bir varlığa sahip değildir. Ross bu konuda farklı bir bakış açısı getirir. Töz ilinekler var olmadan bilinemez, en azından ilinekler aracılığıyla tözün bilgisine ulaşabiliriz. Bu durum Aristoteles'in de kabul ettiği ve öne sürdüğü bir durumdur. İlinekler töz olmadan var olamaz ancak Ross aynı zamanda tözün de ilinekler var olmadan olmayacağı iddiasındadır. Nasıl ki tözsüz nitelik düşünüleliyorsa niteliksiz bir tözde imkansızdır (Ross, 2011. s. 195).

Töz aynı zamanda birçok bakımdan ilineklerden öncedir. Tözün bilgi bakımından ilineklerden önce olması gerektiği açıktır. Bunun dışında töz tanım bakımından da öncedir. İlinekler yoluyla varlığın genel ontolojik yapısı tanımlanamaz. Aynı zamanda töz zaman bakımından da öncedir. Bu durum Aristoteles de şöyle ele alınır. Yani hem tanım hem bilgi hem de zaman bakımından ilk olan tözdür. Töz tanım bakımından ilktir çünkü her varlığın tanımında onun tözünün tanımı zorunlu olarak içerilmiş bulunur. Varlığın ne olduğu sorunu tözün ne olduğu sorunudur. (Aristoteles, 2006)⁸ Yani kısacası İlk felsefe anlaşılacağı üzere ilinekleri incelemeyiz. Kategorilerden yalnızca tözü sorgular. Metafizik öznenin doğasından çıkmayıp ona sadece ilineksel olarak ait olan bağlantıları incelemeyiz. Metafiziğin bu bağlantıları inceleme sebebi onların kesinlikle bilginin konusu olmamalarıdır.

O halde Tözün genel olarak neyin ifade ettiği konusunun ele alabiliriz. Töz

⁶ Met. 997a20

⁷ Met. 1028b

⁸ Met.1028b5

ilineklerin taşıdığı hiçbir özelliği taşımaz. Töz çok sayıda olmasa da dört ana anlamda kullanılır. Çünkü genellikle gerek öz gerek tümel gerek cins ve nihayet dördüncü olarak gerekse öznenin her varlığın tözü olduğu düşünülür (Aristoteles, 2006).⁹ Filozof ilk felsefenin konusunu belirlemede ki yöntemini burada da kullanır ve tözün ne olduğu sorunsalını tümevarım metoduyla çözümler bu seçenekler arasında hangisinin asıl anlamda töz olduğunu yine yaptığı analizle belirler. Töz başka her şeyin kendisi hakkında tasdik edildiği şey olarak ele alındı. Aristoteles'in öz tümel, cins ve özne seçeneklerinden bu tanıma en yakın gördüğü birinci dereceden töz olarak ele aldığı öznedir. Özne başka her şeyin kendisi hakkında tasdik edildiği ancak kendisi başka hiçbir şey hakkında tasdik edilemeyen şeydir. Bunlardan dolayı önce onun doğasını belirlememiz gerekir (Aristoteles, 2006).¹⁰ Tözün en genel anlamda özne bir diğer anlamda birey olduğu aşıkardır. Ancak ilk felsefe yalnızca tözün birey olması gerektiğini belirlemekle kalmaz aynı zamanda onun genel özelliklerini de inceler. Bu noktada konumuz öznenin temel niteliği olan madde ve form'dur. Bir şeyin en genel anlamda tözünü oluşturan şey onun ilk öznesidir. Şimdi o ilk öznenin bir anlamda madde olduğu bir başka anlamda form olduğu üçüncü bir anlamda ise madde ve formun birleşmesinden meydana gelen şey olduğu söylenir (Aristoteles, 2006).¹¹ Özne madde ve formdan meydana gelmektedir. Aynı zamanda bu durum varlığın maddi yapısında form veya özün içkin olarak bulunduğu anlamına da gelmektedir. Bu durumda asıl töz birey ise bu ne yalnızca madde ne de yalnızca form olabilecektir. *Zeta* kitabının devamında Aristoteles tözün form olduğunu ilan eder. Bununla birlikte İlk felsefenin temel meselelerinden birisinin incelemesini de tamamlamış olur. Ancak belirtildiği üzere tek töz duyusal olmayan töz değildir ve aynı zamanda duyusal olan töz değişim ve devinim ilkesi bakımından da incelenmelidir. Fakat bu ikinci teorik bilim olan fiziğin meselesidir.

Fizik(*physiske*) Yunancada *physis* teriminden türemiştir. *Physis* kelime anlamı olarak doğayı karşılar. Fizik genel anlamda hareketin veya durgunluğun genel ilkelerini kendisinde taşıyan varlıkları inceler. Fizik genel olarak doğal cisimi, kendinde bir hareket veya hareketsizlik kaynağı barındıran bütün doğal cisimlerin ortak doğasını inceler. Bu bilimin temel olarak sorduğu soru şöyle özetlenebilir: Kendinde hareketin ve hareketsizliğin kaynağını barındıran nesnelere inceleyen fizik genel anlamda hangi varlıkları ele alır?

Oluş sorunu aslında tüm bilimlerin sorunudur. Ancak genel anlamda fizik biliminin temellerini oluşturur. Çünkü her oluş aynı zamanda bir devinimi de meydana getirecektir. Maddi olanın yani değişime tabi olanın form ile olan ilişkisi de bu bilimin konusu olacaktır. Özetle fizik bilimi değişimle karşı karşıya kalma zorunluluğu olan her cismin bilgisidir. Bununla birlikte fizik bilimi değişimin nedeni olan hareketin ilkesini de incelemek durumundadır. Aristoteles Fizik ve Metafizik arasındaki bağ ve neden iki ayrı teorik bilimin bilim sınıflandırılmasına dahil olduğu meselesine şu şekilde açıklık getirir. Bu söylediklerimizden Fizik'in teorik bir bilim olduğu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Matematik de teoretik bir bilimdir. Ancak onun uğraştığı varlıkların hareketsiz ve (maddeden)

⁹ Met. 1028b35

¹⁰ Met. 1029a5

¹¹ Met.1029a10

bağımsız şey ler olup olmadıkları şimdilik açık değildir. Bununla birlikte matematiğin bazı dallarının hareketsiz ve (maddeden) bağımsız şeyler olarak bu varlıkları ele alıp incelediği açıktır. Ancak eğer ezeli-ebedi, hareketsiz ve maddeden bağımsız bir şey varsa, bu şeyin bilgisinin teorik bir bilime ait olacağı açıktır.) Bununla birlikte bu bilim ne Fiziktir (çünkü Fizik'in konusu, bazı hareketli varlıklardır), ne de Matematik; bunların her ikisinden de önce gelen bir bilimdir.

Var olanların yalnızca ilk ilkeden veya tek bir tözden ibaret olması imkansızdır. Aristoteles bunun nedenini ve ilk nedenleri bilmenin gerekliliğini daha *Fizik*'in başında ele alır. "İlk ilkeler hakkında bilgi sahibi olmamız diğer şeyler hakkında bilgi sahibi olmamızı kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda söz konusu doğa bilimi olduğunda da ilk ilkeler üzerinde belirleme yapılması gerekir." (Aristoteles, 2005).¹² İlk ilkelerin belirlenmesi yalnızca ilk felsefenin değil aynı zamanda fizik biliminin de konusudur. Çünkü eğer ilk ilkeler dışında kalan şeylerin bilgisine sadece ilk ilkeleri bilerek ulaşabilecekseniz, diğer şeylerin bilgisine ulaşabilmek için dahi ilk ilkelerden hareket etmemiz gerekmektedir. Aynı zamanda Aristoteles doğa hakkında bilgi edinmek istiyorsak en yalın olanın bilgisinden hareket etmemiz gerektiğini ele alır.

Pratik ve Poetik Bilimler

Fizik genel olarak doğal cismi, kendinde bir hareket veya hareketsizlik kaynağı barındıran bütün doğal cisimlerin ortak doğasını inceler. Aristoteles'in bilimsel sınıflamasının onun ontolojisine dayandığını vurgulamıştık. Oluş problemi temelinde varlıkların nasıl meydana geldiği sorunu da ele alınmalıdır. Kendinde hareketin ve hareketsizliğin kaynağını barındıran nesnelere inceleyen fizik genel anlamda hangi varlıkları ele alır? Aristoteles üç türlü meydana gelişten, oluştan söz eder; doğal meydana geliş, sanata dayalı meydana geliş ve kendiliğinden meydana geliş. Bilimsel sınıflandırma açısından ele aldığımız zaman doğal meydana gelişleri inceleme fizik bilimine düşer. Kendiliğinden meydana gelen şeylerin bir başlangıcı ve sonu olmadığından ve var olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymamalarından dolayı da ilk felsefe tarafından incelenmesi gerekmektedir. Sanat yoluyla meydana gelişlerin bilimi de uygulamalı bilimlerdir.

Bu temel farklılık bir tarafa Teorik Bilimler Kendinde Olan'ı, farklı töz türlerini ele alır. Aynı zamanda Zorunlu Bilgi ile ilgilidir. Pratik bilimler ise olumsal olanı yani değişmesi durumunda herhangi bir çelişki yaratmayan varlık türlerini ele alır. Bununla birlikte olumsal bilgi türünü de ele alan bilim sınıfına karşılık gelmektedir. Olumsal bilgi Değişebilen bilginin öznesi tarafından değişmeye açık olan bilgidir. Bu da Teorik bilimler dışında kalan diğer iki bilim sınıfının temelinde eylem olduğunu gösterir. Eylemin bilgisi değişmez veya zorunlu olan bilgiye karşılık gelmez. Çünkü Eylemi gerçekleştiren Özne bu eylemin belirleyicisidir. Eylem bu bakımdan olumsaldır. Etik ve Politika Pratik bilimler olarak sınıflandırılabilir. Bu iki bilim de ilk ilkelerden hareket ederek sonuç çıkarmaz. İlk ilkelere yönelir ancak o kendinde akılsal olan şeyle başlamaz. Ama bizim için bildik olan şeyden yani çıplak olgulardan ve onlardan geriye doğru onların altında yatan sebeplere doğru giderler.

¹² Fizik, 1085a21

İnsan düşünen ve eylemde bulunan bir varlıktır ve bu özellikler Teorik ve Pratik bilimlerin konusuna karşılık gelmektedir. Ancak insan aynı zamanda yaratan veya üreten, yani sanat eseri meydana getiren bir varlıktır (Yıldırım, 2006, s.165). Onun bu özelliğine dair bilgileri ve yöntemleri ele alan disiplin Aristoteles tarafından uygulamalı bilimler olarak tanımlanır. Teorik bilimlerin var olması bakımından varlığı incelemesini Zorunlu Bilgi olarak ele aldığımız yerde Pratik ve Uygulamalı bilimler Olumsal olanın bilgisini inceleyen disiplinler olarak ele alınmalıdır.

Bu disiplin yaratım veya eylem sonucunda ortaya çıkan sanat ürününü ele alır ve inceler. Sanat ürünleri de tıpkı pratik bilimlerin nesnelere olduğu gibi zorunlu bilginin ürünü olarak- zorunlu veya olan varlıklar veya varoluşlar değildirler. Onlar onları meydana getiren Sanatçı'ya bağlıdır. Ondaki ayrı ve bağımsız var olamazlar bu bakımdan da bu nesnelere olumsaldır. Sanatsal yaratım da kendi içinde- doğası gereği- eylem ilkesini barındırır. Ancak bu eylem pratik amaçlar doğrultusunda ele alınan eyleme biçimlerinden farklıdır. Pratik Eylemler insan ve toplum için belli bir amaca yönelirler. Ancak bu amaç geride bir ürün bırakmaz. Toplumun veya insanın kendi iyiliği esas olan şeydir.

Aristoteles *Nikomakhos'a Etik*'in girişinde her sanatın ve bilimin bir iyiyi arzuladığını söylemektedir. Bu daha önce de belirttiğimiz gibi tüm bilim türlerinin ortak özelliğidir. Her bilim kendi inceleme alanı içerisinde iyi olanı arzulamaktadır. Söz konusu uygulamalı bilimlerde iyi olanı arzulamak geçerlidir. Ancak daha sonra aynı yapının devamında Aristoteles erdemli davranma ve sanat ürünleri arasındaki ayrımı yaparken sanatsal ürünlerde iyi olanın kendiliğinden bulunduğundan söz eder. Aynı zamanda erdemli bir eylem ile sanatsal ürünlerin durumunun aynı olamayacağını vurgular "Sanatla ilgili durum ile erdemle ilgili durum aynı değil, çünkü sanat ürünlerinin iyi olması kendilerinde bulunan bir özelliktir. Demek ki bunların belirli bir özellik taşıyacak şekilde ortaya konması yeter; oysa erdemlere uygun yapılanlar kendileri belirli bir özellik taşımakla adilce veya ölçülü bir şekilde yapılmış olmazlar (Aristoteles, 2009).¹³

Sonuç

Aristoteles'in bilim sınıflaması temelde iki amaç üzerine kurulmuştur diyebiliriz. Önceliği varlık sınıflandırması üzerinden varlığın birbirinden farklı belli bir bilim veya bilgi disiplinleri tarafından incelenmesi gerektirdiğidir. İkinci olarak kendi sistemine yakışan bir şekilde Aristoteles'e göre her bilgi veya bilim sınıfının kendisine has birer ereğinin bulunduğu söylenebilir. Bu üç bilim sınıflandırmasının nihai ereklere sırasıyla Bilgi- Eylem ve Güzel olarak ifade edilebilir.

Bununla birlikte Aristoteles'in bu sınıflaması dünyayı anlamada duyulara verdiği önemi de göstermektedir. Platon'dan çok farklı bir bilim anlayışı ve sınıflaması ortaya koymasının en önemli sebebi şüphesiz ki tekil olanın incelenmeye değer olduğunu sıklıkla vurgulamasıdır. Duyular ile algılanana verilen bu değer şüphesiz duysal bilgi için de geçerlidir. Platon'un sınıflamasında temele aldığı varlık dünyasını duyularla değil sadece akılsal ve hatta tinsel olarak kavranabilen İdealar'ı bilme amacı, Aristoteles'in

¹³ Nikomakhos'a Etik, 1094a.

Erman Kar-Aristoteles ve Platon'un Bilim Sınıflaması Üzerine sınıflamasında olduğu gibi birbirinden farklı nihai ereklerle sahip olan farklı bilimlerden söz edememize sebep olmuştur. Çünkü her bir bilimin Platon için tek amacı ideaları bilmektir.

Kaynakça

- Aristoteles (2006) *Metafizik*, Ç. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aristoteles (2005), *Fizik*, (Ç. S. Babür), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles (2009). *Nikomakhos'a Etik*, (Ç. S. Babür), Ankara: Kebikeç Yayınevi.
- Erdoğan, Eyüp. (2009). Platon ve Aristoteles'in Bilimlere İlişkin Sınıflamaları. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 137-162. E. Petters F. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. Ç. Hakkı Hünler) İstanbul: Paradigma Yayınları
- Ross, W. D. (2011) *Aristoteles*, (Ç. A. Arslan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yıldırım, C. (2006). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.